

האיש של וייצמן בדמשק

לפרשת שליחותו של ד"ר שלמה פלמן
לחצרו של פייצל, ספטמבר 1919 – יולי 1920

עם האלמנטים המקומיים ספק אם נבוא פעם לידי הבנה, אך כנגד זה יש לי תוכניות ותקוות לגבי שארית־בשרנו מעבר לירדן.
ח. וייצמן אל אחד־העם, 3 באוגוסט 1918

מבוא

א.

מברק ובו עשרים ושתיים מלים, מאת הבריגדיר גנרל גילברט קלייטון, שנשלח לוועדה־הצירים ב־14 במאי 1919,¹ קיפד את ההכנות של ההסתדרות הציונית לשגר משלחת רשמית לאמיר פייצל בדמשק. המשא־ומתן על שיגורה של המשלחת התנהל מסוף חודש אפריל² באווירה של אופטימיות,

1. מברק CLA663. ארכיון ציוני מרכזי (להלן: אצ"מ) L4/688. סיכום־ביניים של הפרשה, בדו"ח התקופתי של ועדה־הצירים לוועדה־הפועל המצומצם, 20.5.1919. אצ"מ L3/8. במכתב לוועדה־הצירים מיום 15.5.1919 (אצ"מ L4/688) הוסיף קלייטון נופך שלא היה בדיונים הקודמים בדבר צאת המשלחת לדמשק – כאילו היתה המשלחת הציונית אמורה להיוועד שם עם משלחת של נכבדים ערביים מארץ־ישראל. ראה גם דו"ח הקצין המדיני בדמשק, הלויטננט־קולונל קורנוואליס (Kinahan Cornwallis), 16.5.1919, בכרך:

Documents on British Foreign Policy, 1919–1939, First Series, Vol. IV (ed. E.L. Woodward and R. Butler), London 1952 (DBFP IV (להלן:)), Enclosure 1 in No. 182, p.265

2. ההודעה בדבר הסכם על קישור של קבע עם פייצל, בדמשק, נמסרה בישיבת הוועדה־הפועל בפאריס, ב־3 באפריל 1919: "ד"ר וייצמן מדווח שהוא ופרופסור פראנקפורטר התראו עם האמיר פייצל קודם יציאתו, והוסכם שנציג של ההסתדרות הציונית יסופח לממשלת פייצל בדמשק." (אצ"מ Z4/24/10).

וכבר נקבע מועד לצאת המשלחת – 17 במאי. נסיונות להציל את הרעיון מן המפולת נמשכו עד אמצע יולי. כשנואשו הציונים מעזרתם של הבריטים, ניסו להגשים את התוכנית בכוחות עצמם.

מאיר ורטה, שחקר פרשה זו על כל צדדיה,³ מנה כמה וכמה סיבות שגרמו לאנגלים, וביותר לאנשים שבשטת, כלומר לאלנבי ולקצין המדיני הראשי שלו קלייטון, להתנגד למיפגש דמשק ולסכלו באורח פתאומי. הצד השווה שבכל הסיבות הללו הוא החשד והספק: החשד שפייצל מעלים מן האנגלים הסכם כלשהו עם קלמאנסו,⁴ הספקות לגבי עתיד האיזור שנתעוררו עם ביקור "ועדת השלום" של קינג־קריין, חששם של הבריטים שמא יחמקו שני בני־חסותם – הציונים ופייצל – משליטתם, ינהלו מדיניות עצמאית נגד האינטרסים של אנגליה, יבקשו חסות אמריקנית, או יגיעו להסדר ישיר עם צרפת. ורטה קבע כי במשרד־החוץ הבריטי ובמשלחת הבריטית לוועידת־השלום לא ידעו כלל על החלטתם של אלנבי וקלייטון למנוע את נסיעת המשלחת הציונית לדמשק. להערכתו, גם אלנבי וקלייטון לא התכוונו לגרום לנתק גמור בין הציונים לפייצל, אלא כיוונו מעשיהם לשעה ולנסיבות בלבד. על כל אלה ניתן להוסיף עוד גורם אחד, והוא ההכרה הגוברת והולכת בין הקצינים המדיניים של אלנבי, שהשמועות על הקשרים וההידברות בין פייצל והציונים מגבירות את האפוזיציה נגדו גם בדמשק וגם בארץ־ישראל ועוללות להחליש את מעמדו.⁵

3. מאיר ורטה, "המשאומתן הציוני-ערבי באביב 1919 והמדיניות האנגלית", ציון, שנה ל"ב, א-ב, תשכ"ז (להלן: ורטה, "המשאומתן").

4. המשאומתן על הסכם בין קלמאנסו ופייצל, שהתנהל בפאריס כמעט כל חודש אפריל 1919, נסתים בכישלון גמור, ששני הצדדים הסתירוהו. ראה פרטי המו"מ אצל Jan Karl Tenenbaum, "France and the Arab Middle East, 1914-1920", *Transactions of the American Philosophical Society*, Volume 68, Part 7, October 1978, pp. 29-30 (להלן טננבאום). וייצמן שמע מפי פייצל על כשלון המו"מ, אך סירב להאמין לו וכינהו שקרן. (הפרוטוקולים של הוועדה הפועל הציוני, א/ פברואר 1919 – ינואר 1920 [עורכים: י. פרוינדליך וג. יוגב], תל־אביב תשל"ה [להלן: פרוטוקולים], עמ' 120).

5. נוסף על קשיים פנימיים ועל המבוכה ששררה בדמשק ערב בואה של ועדת קינג־קריין, הצביע קורנוואליס על כך שאותו זמן "פייצל מתחיל לעמוד על הקשיים שיש בפיוס בין הפלשתינאים והציונים, ושוב אין הוא מתייחס לשאלה כאל עניין של מה בכך." (ראה דו"ח קורנוואליס – הערה 1 לעיל). דיעה ספקנית ביותר על מידת יציגותו של פייצל היתה לעוזר הקצין המדיני בארץ, המייג'ר קמפ (J.N. Camp). בדו"ח מ'12 באוגוסט 1919 הוא קבע כי הסכם וייצמן-פייצל אינו שווה בנייר שנכתב עליו. אם יודע קיומו של ההסכם ברבים, הוא יהיה כעניבת־חנק סביב צווארו של

מכל מקום, דבר אחד הוא בחזקת ודאות: ב־11 במאי הודיע הקצין המדיני ל־ד״ר אידר כי אין כל התנגדות לביקור המשלחת אצל האמיר פייצל, כבקשת הציונים. להיפך: על הציונים להזדרז, משום שפייצל ייעדר בקרוב בדמשק.⁶ ב־12 במאי נסעו אלנבי וקלייטון לשיחות־בירור עם פייצל בדמשק, וב־14 במאי, מייד אחרי שובם, יצא מברק האיסור.

בסוף מאי ובתחילת יוני 1919 דומה היה שמשרד־החוץ בלונדון מוסיף להאיץ בציונים בעניין שיתוף־הפעולה עם פייצל ובעניין שיגורה של המשלחת.⁷ אולם עד מהרה מתיישר הקו ושוב אין יוזמה כריטית בכיוון הזה, לא בלונדון ולא בקאהיר. גישוש זהיר, בכוונה להחיות את הנושא, עשה וייצמן במכתב לסר לואי מאלט, מנהל ענייני המזרח־התיכון במשלחת הבריטית לוועידת־השלום:⁸ „...וכן יש בדעתי לבקר אצל פייצל בדמשק ולעבד יחד אתו מדיניות פייסנית, ככל שהאוכלוסיה הערבית נוגעת בדבר. אשמח איפוא לקבל את ההמלצה הדרושה מצד ממשלת הוד־מלכותו.” הרמו לא נקלט, ובתשובתו על מכתב וייצמן התעלם מאלט לגמרי מן הנקודה הזאת.⁹ ד״ר אידר, שהיה אמור להשתתף במשלחת לדמשק, יחד עם יעקב מוצרי ורוברט סולד,¹⁰ כתב לווייצמן ב־2 ביולי:¹¹ „אגב, תמוה הדבר בעיני שעדיין אנו מנועים מלהיפגש עם פייצל.” יום קודם לכן, בוועד־הפועל הציוני הגדול, שהתכנס בלונדון, העיר וייצמן:¹² „הדבר היחיד שהזנחנו הוא – שיגור משלחת לדמשק.” ואילו פייצל חזר ב־7 ביולי 1919 על נכונותו לקבל

פייצל, והערבים יתייחסו אליו כאל בוגד. „אין טעות גדולה מלראות בפייצל נציג של ערביי ארץ־ישראל... הם נוטים לו חסד כל זמן שהוא מבטא את הלאומיות הערבית ומייצג את השקפותיהם, אך לא תהיה לו כל מרות עליהם אם יחשבו שעשה איזשהו הסכם עם היהודים ומתכוון לקיימו.” *DBFP IV*, No. 253, p. 364.

6. אצ״מ L4/688.
7. כתבי חיים וייצמן, סדרה ראשונה, אגרות ט', (עורכים י. ריינהרץ ופ. עופר), ירושלים תשל״ח (להלן: אגרות וייצמן, ט'), מס' 156, עמ' 173. בו בזמן עדיין היה אלנבי סבור שאין זה רצוי לקבוע מועד לפגישה בין פייצל ונציגי ועד־הצירים. (הערת המייג'ר וואלי [Waley] בשולי מברק מפראנקפורטר אל פרידנוואלד, 3.6.1919, אצ״מ L4/688).
8. פאריס, 8.6.1919, אגרות וייצמן, ט', מס' 170, עמ' 185–186.
9. *DBFP IV*, No. 212, pp. 303–307, 1.7.1919.
10. ראה הפרוטוקולים של ישיבות ועד־הצירים, 17.4.1919, 14.5.1919, אצ״מ Z4/1536.
11. מלכתחילה היה אמור לעמוד בראש המשלחת אנג'לו לויביאנקוני (ראה ורטה, „המשאימתן”, עמ' 81–82, 85).
11. אצ״מ Z4/16044.
12. פרוטוקולים, עמ' 121.

משלחת ציונית בדמשק בשמחה ובחפץ-לב.¹³

שורשי הרצון של הציונים ליצור מגעים ישירים וקשרים עם פייצל היו נעוצים בהכרה שיש שותפות אינטרסים בין שני בעלי-כריתה של בריטניה, שצרפת, העומדת על זכויותיה מכוח הסכם סייקס-פיקו, היא אויבתם המשותפת. היעד הזה, יצירת זיקה ממוסדת בין הציונים לבין פייצל, נקבע כמעט מייד אחרי כיבוש צפון ארץ-ישראל מידי התורכים והושבת פייצל בדמשק. וכך הגדירו וייצמן ב"הצעות החדשות לפעולת ועד-הצירים" מ-1 בנובמבר 1918:¹⁴ "כדי ליצור מגע מתמיד עם העם הערבי, ובמטרה לכונן יחסי ידידות של קבע בין יהודים וערבים, מציעים לשלוח נציג של ועד-הצירים לדמשק, מרכז הממשלה הערבית, ומציעים שממשלת בריטניה תפעיל את שירותיה הטובים לפני האמיר פייצל כדי שיקבל הצעה זו. ברור ומובן שדבר לא ייעשה בעניין הצעה זו בלי הסכמתם הגמורה של השלטונות הצבאיים הבריטים בארץ-ישראל ובלי פיקוחם העליון."

מאז פגישת וייצמן-פייצל ליד עקבה ב-4 ביוני 1918, מאז ההסכם הנודע מ-3 בינואר 1919 והופעתו המניחה את הדעת של פייצל לפני ועידת-השלום ב-6 בפברואר 1919, הופעה שבה לא הזכיר את ארץ-ישראל בין תביעותיו הטריטוריאליות – מאז נגרם לציונים אך מפח-נפש מהתבטאויות פומביות של פייצל, וביחוד מן הראיון שנתפרסם ב-Le Matin הפאריסאי ב-1 במארס 1919.¹⁵ ברם, מכתבו של פייצל לפליקס פראנקפורטר¹⁶ תיקן את הרושם וחיזק את רצונם של הציונים לשגר משלחת רשמית לדמשק, היא המשלחת שמנעו אלנבי וקלייטון את יציאתה לדרך.

הופעתו של פייצל לפני ועדת קינג-קריין (3 ביולי 1919) לא היה בה כדי לעודד, אך היא לא הפחיתה את הרצון להיפגש עם פייצל בבירתו. על זאת העיר וייצמן:¹⁷ "עמדתו של פייצל לפני הוועדה לא היתה הוגנת והיא עומדת

13. במכתב לוועד-הצירים, בערבית ובחתימת ידו (אצ"מ L4/688). המכתב נתקבל ב-4 ביולי.

14. Desiderata, אצ"מ A18/38/1, עמ' 2. על נסיבות חיבורו של המסמך ראה אביהר פריזל, המדיניות הציונית לאחר הצהרת באלפור, 1917–1922, תל אביב תשל"ז, עמ' 59–61. תגובת קלייטון היתה "Although there is no objection, it is suggested that Faisal while in Europe be consulted." (Z4/16135 אצ"מ, 19.11.1918).

15. הראיון נתפרסם גם ב"ג'ואיש כרוניקל", ב-7 במארס.
16. 1.3.1919, אצ"מ Z4/25001. קטע מן המכתב הוברק לארץ ב-8 במארס ונמסר לוועד-הצירים על-ידי המימשל הצבאי כעבור יומיים (ר. טטורס אל ועד-הצירים, 10.3.1919, אצ"מ L3/27–29).

17. אל אידר, 17.8.1919, אגרות וייצמן, ט', מס' 201, עמ' 218.

בניגוד משווע למכתבו [לפראנקפורטר] ולדברים אחרים שאמר כאן. אולם אינני סבור שיש לכך חשיבות כרגע. יהיה צורך להיפגש אתו בדמשק ואני אדאג לכך.”

יותר מאשר במישור המדיני הרחב, שבו התנהל המשא-ומתן בין אנגליה לצרפת על המנדטים ועל הגבולות, נראו הקשרים עם פייצל חיוניים להשגת מטרה ציונית שקיבלה חשיבות גוברת והולכת – ניטרול בעיית ערביי ארץ-ישראל. כך הגדיר וייצמן את היעד הזה בפברואר 1919: ¹⁸ “מענייננו לאתר את השאלה הערבית ולהעתיקה מירושלים לדמשק. להוציא את ארץ-ישראל מפאך-ערב ולהניע אותם להתרכז בבגדאד, במכה ובדמשק. כזו היתה מטרתנו כל הזמן וגם הצלחנו בכך, מכל מקום כלפי ועידת-השלום. פייצל, שהוא הנציג הערבי בוועידת-השלום, אמר לאחר הופעתו לפני הוועידה, שלא ברור לו אם פלשתינה נכללה בערב ואם לאו.”

ההערכה המוקדמת היתה כי שאלת ערביי ארץ-ישראל הינה שאלה כלכלית וכספית בלבד: “אתו, [עם פייצל] אני מקווה, אפשר ליצור הסכמה מדינית אמיתית. אך עם ערביי ארץ-ישראל, שבהם, לפי מיטב ידיעתי, השריף אינו מתעניין אלא מעט, דרושים רק יחסי כלכלה הוגנים.” קביעה זו של וייצמן, במכתב אל באלפור, ¹⁹, לא עמדה במבחן המציאות, ונסיונם הקצר של הציונים לימדם את עומקה של הבעיה ואת מידת מורכבותה.

אף-על-פי שדמשק היתה מוקד הלאומנות הערבית ומקור ההסתה והפעילות האנטי-ציונית בארץ-ישראל, “האופציה הפייצלית” היתה בחוד-שים האלה מעין אבן-יסוד במדיניות הציונית כלפי השאלה הערבית. ככל שצפה ועלתה על פני השטח התנגדותם של גורמים פלשתינאים להגשמת התוכנית הציונית, ²⁰ ככל שהחריפה התנגדות זו והלכה, נאחזו הציונים באופציה הדמשקאית, בבחינת פתרון עקיף של הבעיה, שאי-אפשר להתמודד אתה ישירות, בהיעדר בני-שיח. ²¹

18. בוועדה הפועל הציוני, 24.2.1919, פרוטוקולים, עמ' 13.

19. 30.5.1918, אצ"מ L3/310. ראה גם דיווחו של וייצמן בוועדה הצירים, 16.6.1918, אצ"מ Z4/483.

20. חששם העיקרי של הציונים – וראשי המימשל הצבאי פירנסו חשש זה בהתמדה – היה כי התמרדות ערבית, בתגובה על הגשמת התוכנית הציונית, עלולה לחבל במשא-ומתן על המנדט ועל הגבולות: “מאורע כזה היה בוודאי מהלומה קשה לציונות והיה מסבך את מצבנו בוועידת-השלום.” (וייצמן אל הלשכה הציונית בלונדון, קאהיר, 7.9.11.1919. אגרות וייצמן, ט', מס' 236, עמ' 256).

21. “עם האלמנטים המקומיים ספק אם נבוא פעם לידי הבנה, אך כנגד זה יש לי תוכניות ותקוות לגבי שאר-בשרנו מעבר לירדן.” (וייצמן אל אחד-העם, יפו, 3.8.1918, כתיבי

תקווה זו נתבססה, מצד אחד, על יוקרתו של פייצל בעיניהם של ערביי "סוריה הדרומית" ועל היותו הדובר היחיד בשם הערבים בוועידת-השלום. ומצד שני – על היותו בדווי, שרגלו לא דרכה בארץ-ישראל, והרוחש בוז לפלשתינאים.²² יתירה מזו, פייצל עצמו נתן ביטוי לאמונתו שהציונים, וביותר ידידיהם בארצות-הברית,²³ עשויים להושיט לו סיוע מדיני, טכני וכספי,²⁴ לשחררו מן התלות הבלבדית באנגליה ובצרפת ולאפשר לו להשיג עצמאות לממלכתו הערבית. היה מקום להניח שאם ישביעו את רעבונו של פייצל לעצמאות ולריבונות בסוריה, הוא יוותר על הכללת ארץ-ישראל וערבייה בממלכתו. הסכמה גלויה של פייצל לבית הלאומי הציוני בארץ-ישראל, עדיין נראתה איפוא כמטרה שבהישגיה.

ב.

בחודש ספטמבר 1919 שוב יצא פייצל לאירופה לשיחות עם ראשי ממשלות אנגליה וצרפת, שיחות שנמשכו עד קרוב לאמצע ינואר 1920. גם בפרק זמן זה נעו התבטאויותיו בעניין הציונות בין הקוטב החם, בשיחות פרטיות, לבין הקוטב הקר, בהצהרותיו הפומביות.

חיים וייצמן, סדרה ראשונה, אגרות, ח', [עורכת: ד. ברזילי], ירושלים תשל"ז [להלן: אגרות וייצמן, ח'], מס' 245, עמ' 283). "אני רואה את הקושי העיקרי בכך שאין לעם הערבי [בארץ-ישראל] מנהיג אחראי שאפשר לשאת ולתת אתו. הם מפוצלים לסיעות..." (אל הרברט סמואל, ירושלים, 22.11.1919, אגרות וייצמן, ט', מס' 240, עמ' 268–269).

22. "ברור שאין לאנשי חיג'אז כל עניין שהוא בארץ-ישראל, דוגמת העניין של הערבי הפלשתינאי." (ליאון סימון, משמו של וייצמן, רשימת-יומן, 16.6.1918, אצ"מ Z4/116). והשווה וייצמן אל ורה וייצמן, 17.6.1918: "בארץ-ישראל אינו מתעניין... הוא מצפה לתוצאות גדולות ביותר משיתוף-הפעולה עם היהודים!... הוא מתייחס בבוז לערביי ארץ-ישראל, אשר אף אינו חושבם לערבים!" (אגרות וייצמן, ח', מס' 213, עמ' 244–245). דברים ברוח זו כתב גם הרברט סמואל ללורד קרוזן ב-2 באפריל 1920: "אומרים לי שמעולם לא דרכה רגלו של פייצל בארץ-ישראל." (*Documents on British Foreign Policy, 1919–1939, First Series, Vol XIII, The Near and Middle East, January 1920–March 1921*, [ed. R. Butler, J.P.T. Bury], London 1963, No. 235, p. 243, (להלן: DBFP XIII).

23. סטיפן ויז סידר פייצל פגישה עם הנשיא וילסון, ב-24 בינואר 1919, דבר שמתווכים אמריקניים אחרים לא הצליחו בו (ורטה, "המשא-ומתן", עמ' 29 והערה 45).

24. כבר ב-27 באוקטובר 1918, שבועות אחדים אחרי כניסת פייצל לדמשק, הכין ד"ר אידר ראשי-פרקים להצעת מילווה ויעוץ פיננסי לאמיר (פנקס הרשימות של אידר, אצ"מ K11/41). ראה עוד בעניין זה, אידר אל וייצמן, 27.10.1918, אצ"מ Z4/537 ותשובת וייצמן, השלילית, 5.11.1918, אגרות וייצמן, ט', מס' 8, עמ' 49.

באמצע ספטמבר העמידו הבריטים גם את פייצל וגם את הציונים לפני עובדות מוגמרות. ההסכם עם צרפת בדבר פינוי הכוחות הבריטיים מסוריה ומסירת לבנון והחוף הסורי לשלטון צבאי צרפתי מלא, חשפו את פייצל לסכנת התערבות צבאית אם לא יגיע להסכם מדיני עם צרפת. נסיגת הכוחות הבריטיים בצפון אל קו שדמה לקו סייקס־פיקו, הותירה באיזור הצרפתי ארבעה ישובים עבריים, ועוררה חשד שאין הבריטים מוכנים להיאבק על גבול ליטאני־החרמון, שהיה משאת־נפשם של הציונים. האנגלים ביקשו לשכנע גם את פייצל וגם את וייצמן שהסכם ספטמבר אינו אלא הסכם צבאי זמני ואין לו כלל השלכה על ההסדר המדיני הסופי. הם יעצו לשני בני־חחסותם לנסות "להסתדר עם הצרפתים".

אך הגיע פייצל לאירופה, מייד נזדרז וייצמן לברכו ולאחל לו ששיגי את שאיפותיו, והוסיף וכתב כי ישמח לסור אליו בכל עת שיואיל לקבוע.²⁵ הפגישה התקיימה באותו היום, וכך תיאר אותה וייצמן:²⁶ "עם פייצל היתה לי שיחה רצינית אחת וביום רביעי [24 בספטמבר] תהיה לי עוד שיחה. הוא מזכךך מאוד בגלל ענייניו, כמובן, ובשום אופן אינו רוצה בצרפתים. דבר זה מסבך, כמובן, את יחסינו עמו, אבל נדמה לי שיהיה עליו להשלים עם הדבר. האנגלים והצרפתים לא יריבו בגלל פייצל..." וייצמן עמד לצאת לארץ־ישראל והתכוון לשלב במסעו גם ביקור בסוריה ובלבנון.²⁷ אך היה מוכן לדחות את נסיעתו לשבועיים, "מאחר שפייצל עומד לבוא לפאריס, ופייצל טרם הצטרף למשחק."²⁸

את התרשמותו מפגישותיו עם פייצל, פגישות שבהן שוחחו השניים על שיתוף־פעולה כלכלי ומדיני, סיכם וייצמן ב־27 בספטמבר במכתב לבאלפור.²⁹ מכתב זה מלמד כי מטרותיה של "האופציה הפייצלית" לא נשתנו: כדאי לציונים לעשות מאמץ עליון לסייע לפייצל. פייצל מעוניין בעזרתם של הציונים בפיתוחו, ואפילו בניהולו של חבל דמשק.³⁰ ההסתה נגד הציונים בארץ־ישראל באה מדמשק. על־ידי שיתוף פעולה עם פייצל יזכו

25. 19.9.1919, אגרות וייצמן, ט', מס' 221, עמ' 239.

26. אל בלה ברלין, לונדון, 22.9.1919, שם, מס' 222, עמ' 240.

27. אל משה דה־פיציטו, 23.9.1919, שם, מס' 227, עמ' 242.

28. בוועד־הפועל הגדול, 25.9.1919, פרוטוקולים, עמ' 236.

29. אגרות וייצמן, ט', מס' 230, עמ' 247.

30. קורנוואליס, הקצין המדיני בדמשק, שנלווה אל פייצל במסעו לאירופה, דיווח ב־25 בספטמבר כי וייצמן נפגש עם פייצל פעמיים והבטיח לו עזרה בכסף וביעוץ תמורת סיוע בהגשמת השאיפות של הציונים בארץ־ישראל (Public Record Office [להלן: PRO] FO 371/4183/134023/2117)

הציונים לרצון טוב הן מצד דמשק והן מצד מכה ולשלום בסוריה ובארץ-ישראל.

וויצמן יצא לארץ-ישראל ב־1 באוקטובר 1919 ויומיים לאחר מכן נתפרסם ב"ג'ואיש כרוניקל" ראיון עם פייצל – "האמיר פייצל על ארץ-ישראל והיהודים" – ראיון שסתר כמעט את כל הודעותיו הפרטיות והפומביות של האמיר עד כה. פייצל הביע התנגדות להפרדת ארץ-ישראל מן הממלכה הערבית ולארץ-ישראל יהודית. לכל היותר, אמר, תוכל ארץ-ישראל לסבול קילוח דק של הגירת יהודים, אלף עד אלף וחמש מאות יהודים בשנה. לכל היותר יוכלו היהודים להיות מחוץ בממלכה הערבית. הוא דחה גם את עניין הזכות ההיסטורית של היהודים על ארץ-ישראל. במידה שליהודים זכויות היסטוריות על ארץ-ישראל, בה במידה יש לערבים זכויות על ספרד.

וויצמן הציע שלא להגיב על הראיון הזה,³¹ אך עד שהגיעה עצתו ללונדון, כבר נפגש הרברט סמואל עם פייצל וביקש ממנו הבהרות לדברים שנדפסו בשמו. נלוו אל סמואל לפגישה, במלון קארלטון, הארי סאקר ובנימין ויקטור כהן. מן הצד הערבי נכח בפגישה נורי אל-סעיד.³² פייצל הסביר לסמואל כי נתכוון לומר רק שהוא מתנגד למדינה יהודית לאלתר, אך עמדתו כלפי תביעות הציונים, כפי שהוצגו בוועידת-השלום, לא נשתנתה.³³

נחום סוקולוב נפגש אף הוא עם פייצל פעמים אחדות, בפאריס.³⁴ הציונים שיגרו משלחת אל פייצל, להזמינו להשתתף בעצרת לציון יום הצהרת באלפור.³⁵ פייצל השיב להם באיגרת שופעת ידידות ורצון-טוב וסיים במלים אלה: "למזרח יעוד ושליחות גדולים המוטלים על שני עמינו. אני מאמין שאני מבטא את רגשותי אני ואת רגשות העם הערבי בהביעי רחשי כבוד לכינות

31. מקאהיר אל הלשכה הציונית בלונדון, 16.10.1919, אגרות וויצמן, ט', מס' 232, עמ' 249. לדברי אלברט חיימסון, עוני עבד אל-האדי היה אחראי לדברים שאמר פייצל באותו ראיון ל"ג'ואיש כרוניקל" (אל סוקולוב, 30.10.1919, אצ"מ Z4/1392/Ib. דיעותיו של עוני עבד אל-האדי על הדרכים לפתרון בעיית ארץ-ישראל גם הן ניתנות שם).

32. הפגישה היתה ב־15 באוקטובר (אצ"מ Z4/25002, Z4/16078).

33. סמואל גילה את תוכן שיחת-ההבהרה בנאומו בעצרת לציון יום-השנה להצהרת באלפור (שם). פייצל שיגר לסמואל מכתב קצר והביע בו את קורת-רוחו מכך שניצל את הנסיבה הזאת כדי להפיג את אי-ההבנה שנוצרה עקב פרסום הראיון ב"ג'ואיש כרוניקל" (שם).

34. בימים 14/15/17.11.1919. הדו"חות של סוקולוב באצ"מ Z4/25001, Z4/16078.

35. במשלחת שבאה לפייצל ב־19 באוקטובר היו שמריהו לוין, בנימין ויקטור כהן וסמואל לאנדמן (אצ"מ Z4/25001).

של המנהיגים הציונים, העמלים למען איחוד עמינו".³⁶ בתוך כך גברה והלכה ההסתה נגד הציונים בדמשק. לבקשתו הזחופה של וייצמן,³⁷ התלוננו על כך פראנקפורטר וסמואל לפני פייצל, וב-23 בנובמבר השיב פייצל לסמואל:³⁸ "אישית אני מתנגד לכל פירוד בין יהודים וערבים, שצריכים לאחד את מאמצייהם כדיבור ובמעש לקידום ההתפתחות והאושר של ארצנו. מר סוקולוב, עמו היתה לי שיחה ממושכת, ימסור לך, כך אני מקווה, את השקפותי בנידון ויאשר את המאמצים הבלתי־נלאים שלי ואת האמצעים שאני נוקט להבטחת האינטרסים שלנו ולחיוזק קשרי הידידות ושיתוף־הפעולה הקדומים בין הערבים והיהודים." מכתב זה, שנכתב אנגלית ופייצל חתם עליו בערבית, עוכב חודש תמים במזכירות המשלחת החיג'אזית, ורק אז נשלח לתעודתו. מזכירו הפרטי של פייצל, עוני עבד אל־האדי, צירף אליו מכתב־התנצלות: "רק שיכחה שלא במזיד" היא שגרמה לו שיששה את שיגור האיגרת.³⁹

ג.

פייצל שב לדמשק באמצע חודש ינואר 1920 ובידו טיוטת הסכם עם קלמאנסו.⁴⁰ עד מהרה נתברר כי החוגים הלאומניים הכל־יכולים לא יסכימו לפשרה בעניין הריבונות ובעניין שלימות סוריה.⁴¹ ההסלמה היתה בלתי־

36. הנמען היה שמריהו לוי (אצ"מ Z4/25002).

37. במברק מירושלים ללשכה הציונית בלונדון, 3.11.1919, אגרות וייצמן, ט', מס' 235, עמ' 251.

38. אצ"מ Z4/25001.

39. מכתב־הלוואי, 24.12.1919, בצרפתית, שם.

40. ראה טנבאום, עמ' 35–38. פייצל אמר לוטרז־טיילור כי הצעת ההסכם הזו מאוסה עליו ולא תתקבל על עמו, אלא שלא היתה לו ברירה, שכן הבריטים "הסגירוהו בידי הצרפתים, כפות ברגליו ובידיו." כצעד מדיני היה עליו לתבוע גם את ארץ־ישראל, אך הוא לא קיווה וגם לא רצה להצליח בזה (מברק מיינרצהאגן, 26.1.1920, גנוז המדינה [להלן: גה"מ], חטיבה 2, תיק 7, תעודה 53A).

41. בשובו לדמשק ערך פייצל התייעצות סודית עם ראשי אירגון אל־פתאה. הם דחו את הצעת ההסכם לחלוטין. פייצל הזהירם שדחיה כמות כהכרזת מלחמה על צרפת. השיבו לו שהם מוכנים להילחם גם בצרפת וגם באנגליה ובלבד שתישמרנה אחדות סוריה ועצמאותה. (אמין סעיד, אל־ת'ורה אל־ערביה אל־כברה, כרך ב', אל־נדאל בין אל־ערב ואל־פרנסיון ואל־אנגליו, קהיר 1934 [להלן: אמין סעיד], עמ' 125). על התסיסה בדמשק ראה גם Jukka Nevakivi, *Britain, France and the Arab Middle East 1914–1920*, London 1969 (להלן: נוואקיבי), pp. 209–213; A.L. Tibawi, *A Modern History of Syria, Including Lebanon and Palestine*, London 1960 (להלן: טיבאוי), pp. 312–313.

נמנעת. בידודו של פייצל בזירה הבינלאומית, הגברת פעולות הגרילה נגד הכוחות הצרפתיים בגיזרה המערבית והכרות הקונגרס הסורי על העצמאות ועל הכתרת פייצל, הוליוכו להידרדרות שאין לה מעצור.

והנה, כל מה שהתרחש, מאורעות הגליל העליון תר"פ – ספח של התגרות הבדווים בצרפתים ובנוצרים – הכתרת פייצל למלך על "סוריה בגבולותיה הטבעיים" ב' במארכ (ימים אחדים אחרי פינוי הישובים העבריים בפינת הצפון), מאורעות פסח בירושלים (7-4 באפריל) ומאורעות הגליל התחתון, שנמשכו עד חודש יוני – כל אלה לא ציננו את להיטותם של הציונים להידבר עם פייצל ולהגיע עמו לכלל הסכמה מדינית.

מאמציהם של הציונים להצניע את סכנת העימות הערבי-יהודי – סכנה שהשלטון הצבאי התריע עליה השכם והערב – שמא יבולע להצהרת באלפור ולמנדט, מאמצים אלה קבעו את ההתייחסות הגלויה למתרחש בגליל העליון "הצרפתי". נוח היה לתאר את המצב שנשתרר באיזור מטולה כפרי מעלליהם של סוכנים צרפתיים, שביקשו להסיח את הדעת מן הסכסוך הצרפתי-ערבי ולהטותו נגד המתיישבים היהודים.⁴² גם המימשל הצבאי גרס כך.⁴³

ההערכה של האנשים בשטח, וחיים מרגלית קלורסקי בתוכם, היתה כי הסכנה לא נשקפה מן הבדווים של פייצל, "הנלחמים על פי תוכנית ידועה" והמכבדים את הנייטרליות של היהודים, אלא רק מן השודדים, המנצלים את התוהו-ובוהו לביצוע מעשי ליסטים סתם.⁴⁴ קלורסקי שיתף בהערכתו גם את אוסישקין וגם את וייצמן.⁴⁵ ברם, מסוף השבוע הראשון בחודש פברואר 1920, היו בידי קלורסקי ידיעות על כך שקצין פלשתינאי, מאנשי פייצל, יתמנה לעמוד בראש כוחות השריף באיזור, וכי יש כוונה לעלות על הנקודות

42. וייצמן אל קרוזן, 2.2.1920, אגרות וייצמן, ט', מס' 280, עמ' 309.

43. קוקס אל המושל הצבאי של הגליל, 19.12.1919, גה"מ, חטיבה 2, תיק 7, תעודה 18A: קצין-המודיעין, ראש-פינה, 14.1.1920, שם, תעודה 45A: בולס אל הקצין המדיני הראשי בקאהיר, 28.2.1920: "... הגורם העיקרי לתסיסה האנטי-ציונית והאנטי-בריטית הוא האינטריגה הצרפתית"; שם, תעודה 62A: מאקס נורוק על שיחה עם ווטרו-טיילור ב' במארכ 1920, אצ"מ Z4/1219.

44. אהרן בן-ברק, הפועל הצעיר, שנה י"ג, גיליון 11, 26.12.1919; מאיר קוזלובסקי, קונטרס, י"ח, י"ט כסלו תר"פ; שמואל גבעוני, שם, י"ט, ח' טבת תר"פ, עמ' 47.

45. קלורסקי אל וייצמן ואוסישקין, 19.12.1919, ארכיון תנועת העבודה, IV-134, תיק 1 ב'; קלורסקי אל וייצמן, יפו, 22.12.1919, אצ"מ Z4/16043; קלורסקי אל אוסישקין, 6.1.1920, אצ"מ Z4/305/4, L3/228/1.

בכוח סדיר ובתוחתים ולהשמידן.⁴⁶ אף-על-פי-כן, דיוני האסיפה העשירית של הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל, שבה השתתפו גם אוסישקין וראשי המחלקות של ועד הצירים (23-25 בפברואר 1920), עמדו בסימן החשש שמא יתפרש תיגבורן של הנקודות שבאיזור הצרפתי כהתגרות בערבים וכהתערבות בסכסוך שבינם ובין הצרפתים ויוליך לעימות יהודי-ערבי גלוי.⁴⁷ הפרשה נסתיימה בשפיקות דמים ובפינוי הישועים, אך היחס הציוני-הרשמי אליה היה כאל "איהבנה" וכאל "תאונה מצערת". הרצון להדחיק את הפרשה ככל האפשר ככל את ידי הציונים ומנע אותם מלנצלה במערכת הטיעון שלהם נגד חלוקתה של ארץ-ישראל בין בריטניה וצרפת.⁴⁸ קורה הסברה הציוני, שקבע ד"ר אידר, היה הקו שהלכו בו גם בירושלים וגם בלונדון.⁴⁹ "... חשוב מאוד שהאירוע הטרגי הזה לא יחשב כסימן לאיבת הערבים כלפי היהודים. שאם לא כן – ניפול בפח-יקוש. רצוני שיובהר כי ההתקפה נגרמה על-ידי כנופיות לא-מאורגנות, שחשדו בנייטרליות של היהודים, שלא בצדק."

אף-על-פי שלא היה ספק שבין תוקפי תל-חי, בי"א באדר, היו גם כמה "אופיצרים" מצבא השריף,⁵⁰ לא פקד מנחם אוסישקין את העוון על פיצל וכתב לו, ב-10 במארס, מכתב שכולו פיוסין:⁵¹

בין הקצינים שבכוח התוקף היו שניים שלבשו את המדים שלך... אין אנו רוצים לראות במאורעות האחרונים אלא תקרית בת-חלוף, מעשה ידם של מי שאינם מכירים את המצב, או שאינם נתונים לשליטה מספקת. מובן לנו שהוד מעלתך אינו מעודד מעשים אלימים כאלה. אנו יודעים שאינך סומך ירך על רצח נשים, איכרים ופועלים... אנו סומכים על הוד מעלתך שתשקוד על כך שעד כמה שהדבר נוגע לכוחות הסרים למשמעתך

46. מרדכי יגאל אל קלורסקי, חלצה, 8.2.1920, אצ"מ J15/6499. וראה גם מחיי יוסף טרומפלדור (ערך מ. פוננסקי), תל-אביב תשי"ג, יומן תל-חי, רשימה ל-9.2.1920.
 47. הפרוטוקול (אצ"מ J1/8785) מתפרסם בכרך זה – ראה להלן, עמ' 362.
 48. ראה דיוני הוועדה המדינית, 18.3.1920, אצ"מ Z4/1281/I. הדילמה נתעוררה אצל גיימס דה-רטושילד כבר אחרי מנוסת מטולה ב-4 בינואר 1920: "ענין זה יש להביא לוועידת-השלום, אך הוא צריך טיפול עדין ביותר, כיוון שהוא עלול לחזק את תביעותיהם של הערבים." (אל וייצמן, 24.1.1920, אצ"מ Z4/16083).
 49. אידר אל וייצמן, 14.3.1920, אצ"מ Z4/882/I, Z4/16033.
 50. ראה לדוגמה, משה סמילנסקי בישיבת ראשי המחלקות של ועד-הצירים, 7.3.1920, אצ"מ L3/300; קלורסקי אל האמיר עאדל ארסלאן, 7.3.1920, אצ"מ J15/6481.
 51. אצ"מ Z4/16083.

במישרין, או בעקיפין, לא יישנו מעשים כאלה כאשר ישובו אנשינו לבתיהם.

וכך סיים אוסישקין את מכתבו לפייצל:

בקיץ שעבר היה לי העונג להיפגש אתך בפאריס, ליד שולחן אחד, יחד עם עמיתי מנהיגי התנועה הציונית, האדונים וייצמן, סוקולוב, פראנקפורטר ואחרים.⁵² לעולם לא אשכח את נאומך הנלהב, שופע הידידות והאהדה לעמנו ולשאיפותיו ואת קריאתך לשלום ולאחדות בין שני העמים השמיים. בזוכרי את נאומך, אני מתיר לעצמי, ברגע קריטי זה, לפנות אליך ולהזכירך את דבריך שלך, דברים שאין להם שיכחה.

גם במעט הפעילות המדינית של הלשכה הציונית בלונדון בעקבות פרשת תלחי לא נזכרה אפילו במלה אחת אחריותו הישירה או העקיפה של פייצל למאורעות הגליל העליון.⁵³

הכתרת פייצל למלך על סוריה "בגבולותיה הטבעיים"⁵⁴ טרפה את הקלפים המדיניים במשך שבועות אחדים, איימה על מימוש הצהרת באלפור והשעתה את הדיון בשאלת הגבולות.⁵⁵ אך גם ההכתרה לא עוררה בלבם של הציונים זעם על מחולל המהפך, על פייצל, כי אם על אלנבי, על בולס ועל הקצין המדיני הראשי בארץ-ישראל – ווטרו טיילור.⁵⁶ וייצמן חשד בהם, בצדק

52. נראה שהתכוון לנאום באחת הסעודות שנהג לערוך בביתו ג'יימס הדרוטשילד ובהן זימן את פייצל עם מנהיגים ציוניים. ראה נוסח נאום של פייצל באחת הנסיבות הללו, בסוף 1918, בכתב-ידו של לורנס, אצ"מ Z4/56. והשווה הנוסח שניתן ב"ג'ואיש כרוניקל", 3.1.1919, עמ' 20.

53. דיוני הוועדה המדינית, 11.3.1920, אצ"מ Z4/302/II; איגרת סוקולוב אל משרד החוץ הבריטי, 11.3.1920, אצ"מ Z4/1050/II. גם אחרי נפילתו של פייצל הוסיפו הציונים לנקוט לשון זהירה שבזהירות לתאר בה את אחריותו למאורעות הגליל העליון תר"פ. כך למשל, בדו"ח המדיני לקונגרס הציוני הי"ב: "את המחוז כולו הניחו בידי בדווים, שחימושם והנחיותיהם באו ממקורות שהיו ידועים בדמשק (באותם ימים – בשלטונו של המלך פייצל) יותר משהיו ידועים בכל עיר אחרת בעולם." (*Reports of the Executive of the Zionist Organisation to the XII Zionist Congress, I, Political Report*, p. 54).

54. הקונגרס הכל-סורי השני התכנס בדמשק ב־6 במאָרס 1920 והחליט על ההכתרה בלילה שבין 7 ל־8 במאָרס. ב־8 במאָרס קראו את הכרזת העצמאות ממרפסת בית העירייה. ההצהרה חתה את תביעת הציונים לבית לאומי בארץ-ישראל (אמין סעיד, עמ' 129–130; טיבאוי, עמ' 313–314; נוואקיבי, עמ' 216–217).

55. סוקולוב בישיבה השביעית של הוועדה המדינית, 31.3.1920, אצ"מ Z4/1281/II.

56. כבר ב־7 במאָרס, יום לפני ההכתרה, הציע בולס לאלנבי שוועידת-השלום תכיר

גמור, שהם עודדו את המהלך של פייצל, כיוון שראו בהכרת פייצל פתרון מצויין לסילוקם של שני המיטרדים – הצרפתי והציוני – כאחד.⁵⁷ מסקנתו של וייצמן היתה, גם בנסיבות האלה, לחתור להיחברות ולהסכם: "ארחיק לכת ואומר שאלמלא האנגלים, השומרים עכשיו בשבע עיניים שלא נבוא במגע ישיר עם הערבים, היינו יכולים להתייחד בקלות יחסית עם הערבים".⁵⁸ ובאותו זמן אמר וייצמן במקום אחר:⁵⁹ "אני חושב שנחוצה אפילו ברית עם הערבים וזה יקל עלינו. זו שאלה של חמש שנים. כשיבואו רק מאה אלף יהודים – זה יקל הרבה את השאלה". אפילו במעשה ההכתרה ראה וייצמן נקודת-אור:⁶⁰ "יש לכל העניין רק מעלה אחת: הבעיה הערבית תלבש צורה מובהקת ותהיה אישיות מרכזית אחת שאתה יהיה אפשר לנהל משאומתן."

גם בלונדון היתה תכונה סביב מעשה ההכתרה של פייצל. אנשי הלשכה הציונית באו בדברים עם פקידים והיו גם נסיונות גישוש מצד אנשי משרד-החוץ שביקשו לדעת כיצד יגיבו הציונים על ביטול רעיון המנדט והמרתו בסוזרניות של פייצל, עם זכויות מסויימות לציונים.⁶¹ אלא שהדיעה

בהמלכת פייצל, בריבונותה ובשלימותה של סוריה, כתנאים מסויימים. בולס ביקש רשותו של אלנבי לשגר לפייצל שדר ברוח זו. אלנבי השיב לבולס שהוא תמים-דעים אתו, אך הוא זקוק לאישורה של לונדון למהלך המוצע. תשובת שר-החוץ, שנשלחה במברק בהול ב-9 במארס, היתה שהשאלות הללו נידונות בוועידת-השלום ואל לו לאלנבי לשלוח לפייצל אשגרים, או משלחות, עד שיתבהר המצב. חילופי השדרים בגה"מ, חטיבה 2, תיק 7. דו"ח ועדת פאלין (1 ביולי 1920) לא הטיל ספק בתמיכתם של אלנבי ועוזריו הראשיים במעשהו של פייצל, אך גילה הבנה למניעיהם. PRO, FO371/5121/E9379/85/44, pp.50–51.

57. ראה, בעיקר, וייצמן אל האקזקטיבה בלונדון, ירושלים, 25.3.1920, אגרות וייצמן, ט', מס' 299, עמ' 334; וייצמן בישיבת ועדה-הצירים, 25.3.1920, אצ"מ Z4/16033, עמ' 3–4 בפרוטוקול (גרמנית); וייצמן בישיבת הוועדה-הפועל של הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל, ט' ניסן תר"פ/28.3.1920: הפרוטוקול הגולמי, אצ"מ J1/8823.
58. אל האקזקטיבה, ירושלים, 25.3.1920, אגרות וייצמן, ט', מס' 299, עמ' 334.
59. 28 במארס, בישיבת הוועדה-הפועל של הוועד הזמני, אצ"מ J1/8823.
60. וייצמן על שיחתו עם אלנבי, בישיבת ועדה-הצירים, 25.3.1920, אצ"מ Z4/16033, עמ' 3–4 בפרוטוקול (גרמנית).
61. ב.ו. כהן בישיבת הוועדה המדינית, 18.3.1920, אצ"מ Z4/1281/I; שמואל לאנדמן, תדריך לווייצמן, 26.3.1920, אצ"מ Z4/305/IV, עמ' 8–9; הנ"ל, דו"ח על שיחה עם פיצמוריס (Fitzmaurice), ממחלקת הביון המדיני במשרד-החוץ, ואחרים, בלי תאריך, אצ"מ Z4/16078; ב.ו. כהן אל בראנדייס, 1.4.1920, שם; סוקולוב בישיבת האקזקטיבה, 29.3.1920, אצ"מ Z4/302/II; סוקולוב בישיבה משותפת של האקזקטיבה והוועדה המדינית, 13.4.1920, שם.

הכללית בחוגי הציונים היתה כי עמדתו של לוי ג'ורג' תגבר על נטיות־הלב של שר־החוץ שלו ושל כמה מפקידיו הבכירים, ועל כן אין מקום לחרדה. כבר ב־18 במאָרס נתקבלה ההחלטה כי "ההכרזה של פייצל כמלך סוריה אינה דורשת פעולה כלשהי מצד האקזקוטיבה הציונית."⁶²

לא היה ספק לגבי חלקם של אנשי פייצל בליבוי מאורעות פסח הדמים בירושלים,⁶³ ואפילו ידידי פייצל במימשל הצבאי לא ניקו אותו מאחריות לנסיון הפלישה של הברדווים שלו לארץ־ישראל, דרך צמח ובית־שאן.⁶⁴ אך גם כאן, העמדה הציונית הטילה את מלוא האשמה והאחריות על גורמים חיצוניים, סכסכניים, ועל המימשל הצבאי, שלא נהג כ"מתווך הגון" ועורר בלב הערבים את התחושה שהאנגלים תומכים בהם.⁶⁵ אחרי שוד העדר של מסחה (29 במאי) כתב ד"ר אידר למזכיר הוועדה המדינית בלונדון:⁶⁶ "הידיעות שבידנו הן שדמשק אחראית להתקפות הברדווים". ברם, השיקול המדיני גבר ולא היתה התבטאות ציונית רשמית נגד פייצל גם בהקשר זה. החלטות סאן־רמו (25 באפריל 1920) בדבר המנדטים שמו קץ לסכנה שהמעצמות יתפשרו עם פייצל המלך על חשבון הציונים. כל זמן שהוסיף פייצל לשבת בדמשק וכל זמן שניהל משא־ומתן כלשהו עם אנגליה, שעדיין נהגה בו זהירות מופלגת כלפי חוץ, ועם צרפת, שסבלנותה פקעה והלכה,⁶⁷

62. אצ"מ Z4/302/II. והשווה מסקנותיו של ב.ו. כהן, במכתב אל בראנדיס (העתק אל וייצמן), 17.3.1920: "חיוני הדבר שהציונים לא יהיו מהירי־חימה ולא יעשו דבר שעלול לשבש את יחסי הידידות המקווים עם מדינות ערב השכנות." (אצ"מ Z4/1281/I).

63. ב־25 באפריל 1920 שיגר פייצל לבולס מכתב אישי ובו הטיל את האחריות למאורעות פסח בירושלים על הציונים, דרש פיזור הגדוד הארצישראלי ופירוק נשקם של היהודים (גה"מ, חטיבה 2, תיק 35). על הזיקה בין מאורעות פסח ובין בואם לארץ של מארגנים ותועמלנים מדמשק, ראה בדו"ח בראנטון, גה"מ, חטיבה 2, תיק 163, עמ' 5; דו"ח "משרד הידיעות", מס' 32 – ירושלים, 1.4.1920, אצ"מ Z4/2800/II.

64. דו"ח בראנטון (ראה הערה 63), עמ' 5. במכתב אל בולס מיום 27 באפריל 1920 ביקש פייצל להתנער מאחריות גם לפלישה זו. (PRO, FO371/5119/E5558/85/44). פייצל שלח לארץ את הממונה על ענייני־החוץ שלו, סעיד אל־חסייני, ואת האמיר עאדל ארסלאן כדי שישכנעו את בולס שידו לא היתה במאורעות (גה"מ, חטיבה 2, תיק 35).

65. וייצמן בישיבה מיוחדת של הוועדה המדינית והאקזקוטיבה, לונדון, 7.5.1920, אצ"מ Z4/1281/II, עמ' 2 ועמ' 4–5 בפרוטוקול.

66. 6.6.1920, אצ"מ Z4/882/I. על שוד העדר של מסחה, ראה ספר תולדות ההגנה, כרך א', חלק שני, תל אביב תשכ"ה, עמ' 597–598.

67. גם בסאן־רמו סירב קרוון לדון בשאלת הגבולות בין ארץ־ישראל וסוריה שלא בפניו של פייצל, שמא תחולל ההחלטה מרקחה רבתי ברחבי סוריה. (DBFP, VIII, No. 16.)

כל אותו הזמן היו הציונים מוכנים להיפגש עם פייצל. וייצמן עצמו, שהיתה בידו הזמנה בכתב מפיצל, ביקש לנסוע לדמשק בחודש אפריל,⁶⁸ ולחילופין, להיפגש עם פייצל באירופה, אם ייענה להזמנת ועידת השלום.⁶⁹ וייצמן דן בעניין הזה עם סוכנו הדיפלומטי של פייצל, ג'בראיל חדאד.⁷⁰ הוא דיווח על השיחה להרבט סמואל, וביוזמתו כתב סמואל ללורד קרוזון⁷¹ שהנה חדאד עומד לנסוע לדמשק וייצמן שואל, האם לא כדאי שיילוה אל חדאד במסעו. סמואל הוסיף וכתב: "וייצמן בטוח שיוכל להגיע להסכם עם פייצל בשאלה היהודית, באופן שפיצל יתנתק מעניינו בארץ-ישראל."⁷² עד סוף חודש יולי, עד לגירושו של פייצל מדמשק, וגם מעט אחר-כך, מכוון וייצמן את מסעותיו כך שלא יחמיץ את פייצל ויוכל להיוועד עמו, אם וכאשר יבוא לאירופה.⁷³

כשיצא הרברט סמואל לארץ-ישראל, להיכנס לתפקידו כנציב עליון, קבע אף הוא לעצמו יעד להיפגש עם פייצל ולהידבר עמו. ב־21 ביוני נפגש סמואל בבולון עם ראש-הממשלה ושר-החוץ של צרפת אלכסנדר מילראן (Mille-rand) ושוחח עמו על הצורך להגיע להסכם עם פייצל.⁷⁴ מילראן השיב לו: "בפיצל אני אטפל. אני!" מילראן הציע, או שמא דרש בתוקף, שכל המגעים של סמואל עם פייצל ייעשו אך ורק באמצעות הגנרל גורו, כדי שפיצל לא יוכל לססך אנגלים בצרפתים. באותה פגישה אמר לסמואל מנכ"ל

(p. 173) אולם ב־18 במאי הכיר קרוזון בכך ששיקול-הדעת והאחריות לנקיטת אמצעים צבאיים בסוריה – כולם בידי צרפת. לא יצאו אלא שעות מעטות וכבר קיבלה ממשלת צרפת החלטה לפעול נגד פייצל מייד, לפני שיותשו כוחותיה במלחמת גרילה (טננבאום, עמ' 37–40).

68. ראה להלן, תעודה מס' 12.

69. מייד אחרי ההכתרה הזמינו בעלות-הברית את פייצל לוועידת השלום, לטעון את טענותיו. בלחץ הסובבים אותו, התנה פייצל את צאתו לאירופה בהכרה טרומית בריבונות הערבית. המשא-ומתן על כך נמשך כמעט עד ליום בו גירשו הצרפתים את פייצל מדמשק.

70. ראה להלן, תעודה מס' 2, הערה 2.

71. סמואל אל קרוזון, לונדון, 14.5.1920, גה"מ, חטיבה 100, תיק 6.

72. והשווה ב.ו. כהן אל בראנדייס, 14.4.1920: "ואני עודני מחזיק בדעתי שפיצל עצמו איכפת לו מעט מאוד מארץ-ישראל." (אצ"מ, ארכיון ה-האס, מיקרופילם, 7/698).

73. ראה לדוגמה, וייצמן אל אידר, לונדון, 8.6.1920: "אילו לא בואם של האמריקנים ב־24 לחודש זה והאפשרות של בואו של פייצל בעתיד הקרוב, הייתי אני עצמי נוסע לארץ-ישראל..." (אגרות וייצמן, ט', מס' 335, עמ' 358).

74. סמואל אל קרוזון, רומא, 26.6.1920, גה"מ, חטיבה 100, תיק PRO, FO371/6:6

משרד-החוץ הצרפתי, פיליפ ברתלו (Berthelot), שאין צורך בהבנה עם פייצל, אלא רק ב"מדיניות חדה וחלקה."⁷⁵
 ב-12 ביולי הודיע סמואל לקרוזון כי בדעתו לערוך ביקור לא רשמי אצל פייצל בדמשק, וכי קודם לכן ייפגש עם גורו.⁷⁵ השיבו לו מלונדון כי אל לו לדון עם פייצל בשאלות נכבדות, כגון בשאלת ההכרה בסוורניות שלו, אלא רק בשאלות כגון סחר וגבולות.⁷⁶

ד.

אזכורתו של וייצמן מן התיווך הבריטי בין הציונים ובין פייצל במאי 1919 הובילה אותו למסקנה כי עליו לנסות את הגישה הישירה:⁷⁷ "מסקנתי המעשית היא, שאת מדיניותנו כלפי הערבים צריך לנהל אך ורק במישורים ולא באמצעותם של האנגלים. אנו מיטיבים מהם להבין את העניין. תמיד טעיתי לחשוב כי האנגלים יעשו עבודה זו בשבילנו, ועוד בשנה שעברה הפצרתי בקלייטון שיפעל לטובת ההבנה בינינו. זו היתה השקפה מוטעית." שיגורו של ד"ר שלמה פלמן לדמשק, בשלהי קיץ 1919, כ"סוכן פרטי" של ועדה הצירים, היה אחת ה"מסקנות המעשיות" של וייצמן מכשלון הניסיון האמור, ליצור קשר של קיימא עם פייצל בתיווכם של האנגלים. שלמה פלמן⁷⁸ התוודע אל וייצמן בפאריס, בחודש מאי 1919. נראה שווייצמן

75. גה"מ, חטיבה 100, חיק 7.

76. הערות קרוזון, 14.7.1920, PRO, FO371/5036/E8082/2/44, והוראת הארדינג לסמואל, 14.7.1920, DBFP XIII, No. 282, p. 312.

77. בוועדה הפועל הציוני, 7.1.1920. פרוטוקולים, עמ' 265.

78. שלמה בן אהרן לייב ורבקה פלמן (לבית מקלב) נולד ביפו, בשנת 1892. אביו, מחבר "מעין גנים – הלכות נטיעות גנים ופרדסים בארץ-הקודש", נפטר ב-1894. שלמה פלמן למד בבית-הספר של יק"א בפתח-תקווה ואחר-כך למד משפטים בקושטא, בקאהיר ובפאריס, בה עשה בתקופת מלחמת-העולם. היה מזכיר הסתדרות הסטודנטים הציוניים בפאריס ואחד ממזכירי הפדרציה הציונית, השתתף בעריכת הכולטין של הקרן-הקיימת, ובתקופת כינוסה של ועידת-השלום היה מזכיר הכבוד של "ועד יהודי פאריס יוצאי אירופה המזרחית". בשובו לארץ, בתחילת קיץ 1919, הצטרף ל"חבורת הסולל", שרכשה את מניות "דאר היום" וסייעה לאיתמר בן-אב"י לייסד את העיתון. (הפרטים הללו לוקטו מן המקורות שלהלן: אברהם פלמן, חלוצי הפרדסנות העברית בארץ-ישראל (משפחת פלמן), תל אביב ת"ש, עמ' 115–116; רשימת האלמנות ומקרייהסעד בפתח-תקווה, ינואר 1897, אצ"מ J15/7122; פלמן אל סוקולוב, 7.12.1918, אצ"מ L8/872; פלמן אל איתמר בן-אב"י, קאהיר, 21.8.1924, ארכיון יד יצחק בן-צבי, תיקי א. בן-אב"י, 5/2/34/2; איתמר בן-אב"י, עם שחר עצמאותנו, תשכ"ב, עמ' 520).

התרשם מבקיאותו של פלמן בענייני הערבים, משליטתו הגמורה בערבית ומחוג מכריו בין אנשי הפמליה של פייצל וחברי המישלחת החיג'אזית לוועידת-השלום.⁷⁹ פלמן הציע את שירותיו להסתדרות הציונית כשליח לדמשק, ווייצמן הבטיח לתמוך במועמדותו ולהמליץ עליו לפני ועד-הצירים. באמצע יוני 1919, אחרי שעמד בבחינות וקיבל תואר דוקטור למשפטים מן הסורבון, נאלץ פלמן לצאת לארץ-ישראל קודם שסיים את המשא-ומתן עם וייצמן – שחזר בינתיים ללונדון – ובלי מכתב-ההמלצה שהובטח לו.⁸⁰ אף-על-פי שעדיין לא היה בידו מינוי רשמי, יצא פלמן לביקור קצר בדמשק, ובשובו משם לירושלים כתב לווייצמן, ב-9 ביולי, תזכורת בעניין מכתב-ההמלצה.⁸¹ וצירף למכתבו דין-וחשבון על התרשמותו מן האווירה בקרב הערבים בארץ ובסוריה.⁸² לא ידוע מה השיב וייצמן לפלמן אם בכלל השיב לו ישירות, אך ב-18 ביולי הוא הבריק לוועד-הצירים, מפאריס, באמצעות הלשכה הציונית בלונדון:⁸³ "...הזמינו את ד"ר פלמן שאני ממליץ עליו בכל לב, דונו בתוכניות שלו והחליטו. ברשותי הכסף הדרוש. הבריקו מה דרוש לכם."

במקביל, כתב וייצמן לד"ר אידר⁸⁴ והסביר לו את תוכניותיו ואת ציפיותיו לגבי שליחות פלמן לחצרו של פייצל. ב-20 באוגוסט כתב אידר להנהלה המצומצמת, שישבה בפאריס:⁸⁵

רבתי,

לפני זמן-מה כתבתי לכם⁸⁶ בדבר התקשרותנו המוצעת עם ד"ר פלמן. עכשיו הוא מסכים להישאר בדמשק כסוכן שלנו. הוא יפתח שם משרד פרקליטות ויעסוק בפרקטיקה משפטית ככל שתימצא לו.⁸⁷ הוא לא יהיה

79. בין חברי המשלחת החיג'אזית נזכרים במקורות מחמד רסתם חידר, יועצו המדיני של פייצל – שייח' פואד אל-ח'טיב, ג'בראיל ח'אדא, נורי אל-סעיד, עוני עבד אל-האדי – מזכירו הפרטי של פייצל, מזכיר המשלחת – אמין אל-קסבאני, וכן מלווים קבועים כגון רופא של פייצל ד"ר אחמד קדרי, הכומר יוסף אצטפאן והשלישים הצבאיים אסמעיל בק ותחסין קדרי.

80. פלמן אל וייצמן, דמשק, 28.6.1919, אצ"מ Z/14427.

81. שם.

82. ראה להלן, תעודה מס' 1.

83. אצ"מ L3/125/I.

84. מכתב זה, שאידר מזכירו להלן, לא מצאתי.

85. אצ"מ A.18/38/I.

86. המכתב לא נמצא. במכתב-לוואי ללונדון (15.7.1919, אצ"מ, L4/636) הזכיר אידר מכתב ודו"ח סודי לוטים, ואפשר שנתכוון לדו"ח הראשון של פלמן ולמכתב בענייניו.

87. ואכן, בדצמבר 1919 ובינואר 1920 יצג פלמן את הנפח מפתח-תקווה יוסף ליפשיץ

בחוקת סוכן רשמי של ועדה הצירים עד שהמחלקה המדינית – ד"ר וייצמן ומר סוקולוב – יחליטו בשאלה. יהיה עליו לעמוד בקשר עם פייצל ועם אנשי פמלייתו ולספק לנו מידע על כל המתרחש בסוריה. מצד שני, יהיה עליו לפעול כסוכן לא־רשמי ולהסביר את עמדותינו כמידת יכולתו. יהיה עליו להגיש לנו באורח סדיר דו"חות בכתב, ואם ידרש הדבר, יבוא לבקרנו. הוא יקבל בשכרו בין 50 ל־60 ל"מ לחודש – הסכום המדוייק ייקבע אחרי שיראה במשך חודש־חודשיים מהן הוצאותיו בדמשק. כמובן, יותר לו לעסוק בפרקטיקה פרטית, לבוא לארץ־ישראל לקבל עליו עבודה משפטית חשובה ככל שתזדמן לו.

בבחירתו של ד"ר פלמן הינחה אותי כמעט לגמרי המידע ששלח והבריק ד"ר וייצמן. משיחותי עמו שוכנעתי גם אני שהוא צעיר מוכשר ביותר ומסוגל לקשור קשרים עם "התנועה הערבית הצעירה"⁸⁸ בסוריה. אני חושב שאפשר להפריז בהטעמת הערך שיש לסוכן מעין זה בשבילנו בשעה קריטית זו. אני בטוח שלא תחשבו שההוצאה מוגזמת. כמובן, אם ייכשל ואם יהיו הידיעות שיספק נטולות־ערך, או מכל סיבה אחרת, יהיה אפשר להפסיק את ההסדר עמו, במסירת הודעה נאותה מראש. מטבע הדברים, דרושה תקופת־ניסיון הוגנת. אי אפשר לצפות ששירות מעין זה יוכיח את ערכו כבר מייד בשבועות הראשונים.

שבוע אחר־כך, דנה האקזקוטיבה של ועדה הצירים במינוי ואישרה אותו:⁸⁹

ד"ר פלמן: היו"ר, ד"ר אידר, הודיע שהוא ביקש מד"ר פלמן, מומלצו של ד"ר וייצמן, המכיר מקרוב את האמיר פייצל, לשמש סוכנו הפרטי בדמשק. יהיה עליו לפתוח משרד פרקליטות, לבוא בקשר עם הערבים ועם התנועה הערבית ולהגיש לוועדה הצירים דו"חות בכתב, ומפקידה לפקידה גם לבוא לירושלים. החל ב־1 בספטמבר, הוא יקבל משכורת של בין 50 ל־60 לירות. הסכום המדוייק ייקבע בעוד כמה חודשים.⁹⁰ המשכורת תכלול את כל ההוצאות. המינוי אושר.

בתביעתו נגד ועד המושבה. ראה התכתובת בעניין ה"סכסוך הפתח־תקוות" באצ"מ L3/27-29.

88. המרכאות משיאות לחשוב שאידר התכוון במפורש לארגון המדיני החשאי "ג'מעית אל־ערביה אל־פתאה", שמפלגת אל־אסתקלאל היתה השליחה הציבורית שלו.

89. ירושלים, 26.8.1919, אצ"מ L3/297, עמ' 2 בפרוטוקול.

90. בסופו של דבר הועמדה משכורתו על 50 ל"מ בלבד. ראה "רשימת המשכורות" של עובדי ועדה הצירים, אצ"מ Z4/1132/II.

שלמה פלמן ישב בדמשק, לסירוגין, מספטמבר 1919 ועד לסילוקו של פייצל בידי הצרפתים, ביולי 1920. יש שנעדר מדמשק, או לפחות לא דיווח משם בכתב, במשך קרוב לחודשיים רצופים.⁹¹ מסתבר כי ניצל את ההיתר שניתן לו לעסוק, במקביל, בפרקטיקה משפטית וניהל את המשרד המשפטי על יד העיתון "דאר היום".⁹² מפקידה לפקידה שלח כתבות מדמשק לעיתונו של בן-אב"י⁹³ ומחודש יוני 1920, מופיע שמו כ"עורך אחראי" של "דאר היום".

קשה להעריך את טיבם של קשרי פלמן בחצרו של פייצל, בחוגים הלאומיים בכלל ובחוגים הפלשטינאים בפרט. ברוב הדו"חות שלו אין הוא מזכיר בשמו המפורש אלא מקור ואיש-קשר אחד, והוא עוני עבד אל-האדי. בהקשר אחד נקב בשמם של אסעד דאער, מועין אל-מאדי ועזת דרוזה.⁹⁴ לכל שאר המקורות ובני-השיח שלו התייחס ברמזים, בכינויים כלליים או בשמות-תואר בלבד. ועוד עובדה אחת אומרת דרשני: שתי היוזמות שלו בעניין משא-ומתן עם גורמים בחצר פייצל ובממשלתו, בקונגרס הסורי ובוועדת פלשתין שלו, שתיהן חופפות, מבחינת עיתויין – תחילת ינואר⁹⁵ ואמצע יוני 1920⁹⁶ – את ביקוריו ופגישותיו של ח. קלוריסקי בדמשק. אין מנוס מן החשד כי פלמן חרש בעגלתו של קלוריסקי, שקשריו עם אנשי החצר ועם המנהיגים הפלשטינאים היו מצויינים, וכי יוזמתו העצמית של סוכנו של וייצמן התבטאה בעניין המילוה בלבד.⁹⁷ "כתב-המינוי" של פלמן הצטמצם לאיסוף מידע, לדיווח על המתרחש בדמשק ולהסברת העניין הציוני. לא היה בידו מנדט לנהל משא-ומתן. את היוזמה בעניין המילוה לפייצל, תמורת הסכמה עם הציונים בשאלת ארץ-ישראל, הוא יחס ל"כמה אישים בעלי-

91. לא מצאתי דו"חות של פלמן לתקופה שבין 23 באפריל ובין 20 ביוני 1920.

92. בין אוקטובר 1919 וינואר 1920 נתפרסמה כמעט בכל גיליון של "דאר היום" מודעה בנוסח הקבוע הבא: "משרד משפטי על יד 'דאר היום' תחת הנהלתו של הד"ר שלמה פלמן (עו"ד מוסמך ממכללות קושטא-פריז) משפטים בכל בתי-הדין החולוניים והדתיים – עניינים רשמיים – עבוד תקנות לחברות ושותפות למסחר ותעשייה – טיפול בהשגת הנחות (קונצסיות) מהממשלה וכו'. המשרד ע"י הנהלת 'דאר היום' פתוח בכל יום מתשע עד אחת-עשרה."

93. כתבותיו נדפסו בעילום-שם, או בשמות-קולמוס. על אחת מהן, "על המצב בסוריה", 3.3.1920. חתם בכינוי "שפן".

94. ראה להלן, בסוף תעודה מס' 10 ובתעודה מס' 11.

95. ראה להלן, תעודות מס' 9, 10.

96. ראה להלן, תעודות מס' 14, 15.

97. ראה להלן, תעודה מס' 9.

השפעה מן הממשלה הערבית" ול"כמה מנהיגים לאומנים.⁹⁸ העניין התעורר בחודש ינואר, שעה שהמימשל הדמשקאי היה שרוי במצוקה כספית חמורה והיה זקוק לאמצעים לשם ביצוע מדיניותו הלאומנית העצמאית. האווירה בדמשק היתה לוחטת ופייצל נשבה והלך בידי הקיצונים שסבבוהו, רובם פלשתינאים, ששליטתם במנגנון ובחיים הפוליטיים היתה כמעט מוחלטת. בסוף חודש דצמבר 1919 ביקר קלורסקי בדמשק.⁹⁹ המטרה העיקרית של ביקורו היתה הבטחת שלומם של הישובים היהודיים בגליל העליון "הצרפתי" וכיבוד הנייטרליות שלהם, אך מדברים שכתב לאוסישקין בשבועו,¹⁰⁰ ניתן להסיק כי ניצל את ההזדמנות גם לשיחות עם האמיר זיד ועם האמיר עאדל ארסלאן, סגן המושל הצבאי, בנושא החביב עליו והוא תוכנית ה"הסכמה", שאת נוסחה חיבר והציג ברבים כבר בקיץ 1919.¹⁰¹ כיוון שפייצל עדיין נעדר מדמשק, היו מגעיו של קלורסקי בביקור זה מוגבלים. אומנם אין ראיה לכך שנפגש עם פלמן בדמשק ותיאם אתו את פעולותיו, או שידע על המשא-ומתן שניהל פלמן בדבר מילוה ציוני לפייצל, אולם ה"פרוגרמה" של קלורסקי וטיוטת ההסכמה של פלמן דומות להפליא. בחודשים ינואר-פברואר מתוספת עוד יוזמה אחת למסכת המגעים והיוזמות; מעורבים בה יהושע חנקין¹⁰² מצד אחד, וקבוצה של פוליטיקאים סורים מתונים, הקשורים באמיר זיד, מן הצד השני. אחד מחברי הקבוצה הזאת נפגש עם פייצל ב-22 בינואר, שבוע אחרי ששב מאירופה, ודן עמו ועם אחדים מאנשי חוגו בשאלת ההכרה בציונות. לפי דיווחו של אותו אדם,¹⁰³ היו

98. ראה להלן, תעודות מס' 9, 10.

99. קלורסקי יצא לדמשק ב-29 בדצמבר 1919 ושב לביתו בראש-פינה ב-4 בינואר 1920. ערב צאתו ניסה להיפגש עם וייצמן ולקבל ממנו הוראות לגבי קיום שיחות עם פייצל בעניין ההסכמה (קלורסקי אל וייצמן, יפו, 22.12.1919, אצ"מ Z4/16043).

100. 6.1.1920, אצ"מ Z4/305/4, L3/228.

101. ראה הרצאת קלורסקי באסיפה החמישית של הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל (11.6.1919), אצ"מ J1/8777, עמ' 104-112 בספר הפרוטוקול, ובכתב-ידו של קלורסקי - אצ"מ J15/6484. עותקים אחדים, בצרפתית, בתיקו של וייצמן, אצ"מ Z4/16043. הנוסח העברי של הפרוגרמה, המכונה שם "תוכנית שנת 1919", בספר: על פרשת דרכינו, מאסף לבעיות המדיניות הציונית והשיתוף היהודי-ערבי (בעריכת ר' בנימין ועוד), ירושלים תרצ"ט, (להלן: על פרשת דרכינו), עמ' 25-26.

102. חנקין שימש אותם ימים מנהל מחלקת הקרקעות של ועדה-הצירים וישב קבע בחיפה. עוזרו, שהיה מעורב גם בפעילותו המדינית, היה משה שרתוק (שרת).

103. בעל ההצעה אינו מזוהה בשמו. המקור בערבית ותרגום לעברית, אצ"מ L18/119/4. תרגום לגרמנית באצ"מ Z4/16078, עמ' 38-39.

בני שיחו מוכנים להסכים לזיקה רופפת בין ארץ־ישראל לסוריה, דוגמת זיקתה של מצרים לתורכיה לפני המלחמה. על ארץ־ישראל לשלם מס שנתי קבוע לסוריה והחורן ישאר בגבול סוריה, "מבלי שתהא לו נגיעה כלשהי בפלשת־ינה". ב־9 בפברואר הניח חנקין את ההצעה על שולחנו של אוסישקין,¹⁰⁴ הביע תקווה כי "אין כל ספק כי הדרישות שהוצגו על־ידי אנשי האמיר ניתנות עוד להשתנות לטובתנו", וביקש הוראות לגבי המשך המשא־ומתן עם בעלי ההצעה, שהמתינו לו בחיפה.

לקבוצת חנקין, שאנשיה השתייכו לסיעה הלאומית הסורית־לבנונית במצרים – היו תוכניות מרובות:¹⁰⁵ להקים לשכת ביון ותעמולה בחיפה, לכנס ועידה סורית־לבנונית "שתחליט לבלתי התנגד לציונות", לפתוח במשא־ומתן רשמי עם ממשלות סוריה ולבנון, לבוא לידי הסכמה עם ראשי הדרוזים בחורן, וכמובן, לארגן פגישה בין פייצל לווייצמן. לשם "פרסום הציונות",¹⁰⁶ הוציעה "הוועדה הערבית" של חנקין לייסד במצרים עיתון בשם אל־אעתדאל, שיודפס "חינם" בדפוס "אל־מקטם", לייסד בארץ־ישראל עיתון בשם "אל־חק" וכן לתמוך ישירות, בסכומי כסף הגונים, ב"אל־מקטם" הקאהירי, ב"אל־אסתקלאל אל־ערבי" וב"אל־מופיד" הדמשקאיים וב"אל־חקיקה" הביירותי. נוסף על כך הוציעה הוועדה, וחנקין תמך בהצעה, לשלם 3,600 ל"מ" משכורת והוצאות לשלושה חברים מנהל־תעמולה. "תקציב ההוצאות ההתחליות" שהגישה הקבוצה הסתכם ב־12,700 ל"מ.¹⁰⁷

פיסגת פעולתה של קבוצה זו היתה חתימת הסכם בן שישה סעיפים, כדת וכדין, בירושלים, ב־26 במארס 1920, בין "ה' יהושע חנקין, בא־כוח ההסתדרות הציונית בארץ־ישראל וה"ה נגיב צפיר, יוסף מואזן, ד"ר רשיד כרם, נגיב השם וד"ר אנטון שחדה, באי־כוח הסיעה הלאומית בסוריה ובלבנון."¹⁰⁸ עיקרו של ההסכם היה הכרה גמורה בארץ־ישראל עומדת ברשות עצמה ובזכות של ההסתדרות הציונית לבנות בה בית לאומי לעם ישראל ולארגן הגירת המוני יהודים מכל הארצות לארץ־ישראל. בתמורה –

104. בלוויית מכתב "סודי". אצ"מ L18/119/4.

105. ראה שישה ראשי־פרקים בכתב־ידו של משה שרתוק, שם.

106. התזכיר, שזו כותרתו, שם. תרגום לגרמנית באצ"מ Z4/16078, עמ' 36–37. הנוסח הגרמני מיוחס שם בטעות ל"פלמן מדמשק".

107. רשימת העיתונים ופירוט התקציב, אצ"מ L18/119/4. עד שנפסקו הקשרים עם הקבוצה, במאי 1920, שולמו לחבריה כ־600 ל"מ (משה שרתוק אל מחלקת הכספים,

8.9.1920, אצ"מ L18/119/3).

108. הנוסח החתום של ההסכם בצרפתית, בערבית ובעברית, אצ"מ S25/9907. טיוטה

התחייבה ההסתדרות הציונית שלא להסיג את גבולן של סוריה ולבנון, גבול שייקבע בהסכמה בין שני הצדדים, לבוא לעזרתן של ממשלות סוריה ולבנון לשם פיתוח ארצותיהן ולהלוות להן סכומי כסף "על-פי תנאים אשר יעובדו בזמנם." ההסכם האמור נערך על דעתו של אוסישקין¹⁰⁹ וגם וייצמן ידע עליו ואף נפגש בירושלים עם שלושה מחברי הקבוצה,¹¹⁰ יומיים לפני חתימתו. פלמן נתבקש לחוות דעה לגבי "פרוייקט חנקין", לפחות לגבי אותו חלק של התוכנית שנגע ל"פרסום הציונות". עמדתו היתה שלילית לחלוטין.¹¹¹ ד"ר אידר ידע לפלמן זכות על כך שהזהיר אותו ואת וייצמן מראש מפני אנשי חנקין,¹¹² שהיו נטולי השפעה של ממש,¹¹³ ולפחות אחד מהם, נג'יב עויז צפיר, היה נוכל וסחטן, שלא במהרה נפטרו מעונשו.¹¹⁴ פלמן משך את הדיונים שלו על המילוה ועל ההסכמה במיטב יכולתו, עד לסוף חודש פברואר 1920, ולבסוף הישעה אותם "עד לשובו של ד"ר וייצמן לארץ-ישראל".¹¹⁵ כל חודש מארס הוא נעדר, כנראה, מדמשק. באפריל עורר את השאלה מחדש וביקש הוראות משולחיו.¹¹⁶ רק במחצית השניה של מאי נתקבלה החלטה בלונדון שעל פלמן לנקוט השהיה, ומכל מקום – נאמר שם – אין טעם להלוות כסף לערבים עד שיקום בדמשק משטר יציב.¹¹⁷ בתחילת

- ראשונית, בכתב-יד, בלי תאריך, בתיקו של משה שרתוק, אצ"מ/A245/131.
109. במכתב אל מחלקת הכספים, (הערה 107 דלעיל), כתב משה שרתוק כי חנקין חתם על ה"התקשרות" "על יסוד יפוי-כוח שקיבל לשם זה מאת ה"ה וייצמן ואוסישקין".
110. ראה הזמנה בערבית, חתומה "מוסא" (משה שרתוק), לנג'יב האשם, ליוסף מואזן ולד"ר רשיד כרם להיפגש עם וייצמן ב-24 במארס, אצ"מ/L18/119/4.
111. ראה להלן, תעודות מס' 11, 12, 13.
112. ראה אידר אל וייצמן, 17.5.1920, אצ"מ/Z4/16033.
113. לימים הודה בכך שרת: "מר שרת מסביר, כי נגיב צפיר וחבריו (נוצרים ומושלמים) לא יצגו קבוצה בעלת השפעה, אלא שבאותו זמן הצד היהודי לא עמד על כך." (זכרון-דברים על שיחה עם מר משה שרת בחדרו של א. ביין ביום 17.4.1960, אצ"מ/L18/119/4).
114. ראה וייצמן אל אידר, 8.6.1920, אגרות וייצמן, ט', מס' 335, עמ' 362: וייצמן אל אידר, 29.6.1922, כתבי חיים וייצמן, סדרה ראשונה, אגרות, י"א (עורכים: ברנארד וסרשטיין וישראל פישמן) [להלן: אגרות וייצמן, י"א], מס' 135, עמ' 148: חשבונות קלוריסקי לשנת 1922, אצ"מ/A113/25/1, וכן משה שרת, יומן מדיני (עורך: אהוביה מלכין), א', תל אביב 1968, עמ' 64–65: ב', תל אביב 1971, עמ' 141–142.
115. ראה להלן, תעודה מס' 12.
116. ראה להלן, תעודה מס' 13.
117. ראה להלן, הערת-ספח לתעודה מס' 13.

חודש יוני, בעצה עם ד"ר אידר ובהסכמת וייצמן,¹¹⁸ היה פלמן אמור להילוות אל המשלחת החיג'אזית לוועידת-השלום, זו המשלחת שיציאתה היתה נושא למיקוח עם אנגליה וצרפת מיום שהכתיר הקונגרס את פייצל למלך. המשלחת לא יצאה וקרוב לאמצע יוני שוב מתעורר עניין המשאומתן על הסכמה בין פייצל והציונים. קלוריסקי נסע לדמשק ב-13 ביוני 1920,¹¹⁹ לפי הזמנתם של ריאד אל-צולח ומועין אל-מאדי,¹²⁰ ופייצל קיבלו לראיון למחרת היום.¹²¹ מניה וביה נפגשו קלוריסקי, פלמן, שבתי לוי וז'ול רוזנהק, שהיו גם הם בדמשק,¹²² במלון ויקטוריה, עם משלחת מטעם ועדת פלשתין של הקונגרס הסורי ועם אישים אחרים,¹²³ והגיעו להסכמה בעניין הקמת ועדה משותפת ובה חמישה נציגים ערבים וחמישה יהודים, שתתכנס בדמשק כדי להכין מצע להסכמה בין שני העמים, וזאת לפני צאת המשלחת החיג'אזית לאירופה.¹²⁴ עמידת הצד הערבי על העיתוי הזה עשויה להסביר את נכונותם של הגורמים הלאומיים הקיצוניים להידבר עם הציונים. בדמשק סירבו להשלים עם הסופיות של החלטת סאן-רמו ועם "בגידתה" של אנגליה. עדיין קיוו כי ועידת-השלום תסמוך ידיה, בדיעבד, על המעשה המוגמר של הקונגרס הסורי ותכיר בעצמאות סוריה. מסמך הסכמה כתוב וחתום עם הציונים עשוי היה

118. וייצמן אל ועדה הצירים בירושלים, מברק בצופן, בשביל פלמן, 2.6.1920, אצ"מ Z4/882/I; אידר אל וייצמן, 9.6.1920, אצ"מ Z4/16033.
119. ריאד אל-צולח שלח לו מכונית לאספו בקונטרה ולהסיעו לדמשק (מברק מקלוריסקי אל פראנק, 13.6.1920, אצ"מ J15/6445; שמואל סגל אל פראנק, 21.6.1920, אצ"מ J15/6481).
120. בהרצאתו בכנס "קדמה מזרח" ב-18 במאי 1937 (על פרשת דרכינו, עמ' 32-33) בילבל קלוריסקי את התאריכים והסתבך בציוני זמן; אך דייק למדי בעובדות. עורך-הדין מ.מ. מחיפה, הנזכר שם, הוא מועין אל-מאדי, ומר ר.ב.ס. מביירות אינו אלא ריאד ביי אל-צולח.
121. קלוריסקי אל אחסאן אל-ג'אברי, 30.6.1920, אצ"מ J15/6481.
122. ראה להלן, תעודה מס' 15, הערה 5.
123. ראה להלן, תעודה מס' 14, הערה 9. כמנהגו, סתם פלמן ולא פירש מי היו אותם בני-שיח. קלוריסקי הזכיר, בראשית-יבות, את "אנשי חצר המלך" עאדל ארסלאן, ורפיק אל-תמימי ואת נשיא הקונגרס הסורי - האשם אל-אתאסי. (על פרשת דרכינו, עמ' 33). במכתב לריאד אל-צולח, 20.6.1920, אצ"מ J15/6481, הזכיר קלוריסקי גם את שמות בני-השיח הפלשת'ינאים: מועין אל-מאדי, רפיק אל-תמימי, עזת דרווה, אמין אל-חסייני ועארף אל-עארף.
124. ראה להלן, תעודות מס' 14, 15. והשווה מכתב קלוריסקי אל ריאד אל-צולח, המוזכר בהערה 123 לעיל.

לחזק את מעמדה של המשלחת הערבית בכואה לדרוש הכרה במלכות פייצל. בין שנתכוונו לכבד את ההסכם ובין שלא, גם הגורמים הקיצוניים שהשתתפו בשיחות במלון ויקטוריה הבינו את הערך המדיני של ההסכם האמור. לא בכדי תבעו רפיק אל-תמימי ועורך-הדין מועין אל-מאדי שיהיה לנציגים הציוניים יפוי-כוח מלא לחתום על ההסכם.¹²⁵

ברם, משדלף דבר קיומן של השיחות לעיתוני דמשק,¹²⁶ מיהרו שלושה ממנהיגי הפלשתינאים – אמין אל-חוסני, רפיק אל-תמימי ומועין אל-מאדי לרחוץ בניקיון כפיהם ודיווחו על תוכן השיחות בכתב, לקונגרס הסורי. מן המיסמך¹²⁷ עולה בבהירות שהפגישה במלון ויקטוריה אכן היתה על דעת הקונגרס וכי קודם לכן נועדו פלמן וקלורסקי עם אנשי הממשלה. כל כוונתם של הנציגים הפלשתינאים היתה, לדבריהם, "רק ללמוד ולהכיר את נקודת השקפתם של הציונים, ובעיקר לאחר החלטת סאן-רמו הארוה". לפיכך האזינו לדברי קלורסקי, אף-על-פי שידעו גם ידעו כי דבריו הינם שקר, צביעות ומרמה. קלורסקי שאל אם אפשר לשלוח באי-כוח שיזכרו בשם ההסתדרות הציונית, אך, לפי גירסתם, השיבו לו הפלשתינאים באורח חד-משמעי כי "איש מהערבים לא ישא ויתן אתם אלא על הבסיסים הידועים והם: שפלשתינה היא חלק מסוריה העצמאית; לא לקבל את רעיון הבית הלאומי היהודי; לא לקבל את רשמיות השפה העברית; לא לקבל את העליה היהודית."

קלורסקי ופלמן דיווחו על תוצאות השיחות בדמשק לאוסישקין ולאידר והללו, או שדחו לאלתר את היוזמה להקים את הוועדה המשותפת, או שהגיבו עליה ב"צריך עיון". אין בידינו עדות ישירה לכך, אך גם מדו"חות פלמן וגם ממכתבי קלורסקי עולה כי השניים, שהיו נתונים ללחץ מצד אנשי שיחם, שתבעו תוצאות, אנוסים היו לנקוט טכסיסי השהייה מתוחכמים פחות או יותר. פלמן ביקש מווייצמן הוראות,¹²⁸ ואילו קלורסקי הודיע לריאד אל-צולח¹²⁹

125. שם.

126. ראה להלן, תעודה מס' 15 והערות 3, 6.

127. המסמך נכתב ב-17 ביולי 1920 והוגש לקונגרס הסורי כעבור שלושה ימים. המקור הגיע לידינו של אליהו ששון ביולי 1941. הוא תירגמו במלואו ושלחו למשה שרתוק (אצ"מ S25/3115).

128. ראה להלן, תעודה מס' 15.

129. 20.6.1920, אצ"מ J15/6481. בהרצאתו בכנס "קדמה מזרח" (ראה בהערה 120

שאומנם אוסישקין ואידר, "החברים החשובים ביותר בוועדה הציונית", הסכימו להצעה באורח עקרוני, אך יש צורך בכמה וכמה הליכים פורמליים לשם בחירת נציגים מוסמכים ומיפיקוח לוועדת העשרה, ודבר זה צריך זמן. אגב כך העלה קלוריסקי רעיון: כיוון שהמשלחת החיג'אזית אמורה לצאת לאירופה בקרוב, שמא מוטב שיצטרפו אליה כמה נציגים פלשתינאים והם ידונו בשאלת ההסכמה עם הציונים בלונדון ובפאריס. לאחסאן אל-ג'אברי, מזכירו הכללי של פייצל וראש לשכת החצר שלו, כתב קלוריסקי בסוף יוני,¹³⁰ שאוסישקין, שיצא זה עתה ללונדון, ידון בעניין עם וייצמן ועם סוקולוב. וכך סיים את מכתבו: "יש לי על סמך מה לקוות שיהיה לדבר מיפנה חיובי ושהוד-מלכותו יהיה מרוצה מתוצאות פעולתי".

ב-9 ביולי נסע קלוריסקי לאירופה, ועד סוף אותו חודש מוטטו הצרפתים את מישטרו של פייצל וגרשוהו מסוריה.

ה.

סוף שליחותו של שלמה פלמן לוטה מסתורין. ביום ד' 28 ביולי, כתב אידר לווייצמן:¹³¹

פלדמן [כך!] חזר בשבוע שעבר [18–24 ביולי] ומסר לנו אינפורמציה מעניינת. לקחתי אותו לנציב העליון והוא הבריק את המידע ללונדון. כך עודכנו הידיעות שבידינו רק עד ליום ו' בבוקר [23 ביולי]. אני חוזר ושולח את פלמן לדמשק, להודיענו החדשות האחרונות.

ואכן, ב-25 ביולי שיגר סמואל ללונדון מברק דחוף ביותר¹³² ובו תיאר את ההתפתחויות בסוריה, בשמו של "פלדמן [כך במקור], סוכן ציוני מהימן, שיצא את דמשק ביום ו'". פלמן הביא לנציב העליון את ברכותיו הידידותיות של פייצל וסיפר לו על המהלכים האחרונים, כפי ששמע עליהם מפי מזכירו של המלך. פייצל נענה לתנאי האולטימטום הצרפתי, אך בעטיו של פקיד

לעיל) אמר קלוריסקי על סופה של הפרשה: "... ועלי הוטל לקבל את אישורו של ועדה-צירים לדבר. לדאבוני הגדול לא נתקבל האישור הזה, והסיבה לכך? – ... ולוול וקלות-ראש כלפי התנועה הערבית והעם הערבי והפרזה בכוחות עצמנו ובעזרת אירופה ואמריקה."

130. 30.6.1920, אצ"מ J15/6481.

131. אצ"מ L3/289, עמ' 2 בדו"ח.

132. PRO, F0371/5037/E8849/2/44. לימים הזכיר פלמן את הפגישה עם סמואל ואת דיווחו במכתב אל וייצמן מניו יורק, 30.1.1930. גנוך וייצמן (להלן: ג"ו).

טלגרף רשולן הגיעה תשובתו לבירות באיחור, וכבר החלו הצרפתים להתקדם לעבר דמשק. פייצל הורה לפזר את הצבא כדרישת הצרפתים, אך רוב העם והקונגרס מצדדים במלחמה. הממשלה מתנגדת לה מחוסר אמצעים ומאפס תקווה להצליח בה. פייצל ביקר אצל ראשי העדה הנוצרית והיהודית וערב לשלומן של העדות. הצרפתים הבטיחו כי אם לא יותקפו – לא ייכנסו כוחותיהם לדמשק. פייצל ביקש שביתת-נשק והצרפתים הסכימו להפסיק את האש עד יום ו', שעה 14.00. עד כה לא היתה לחימה רצינית, אך הערכים הפתיעו ותפסו שלושה טנקים של הצרפתים והביאו אותם לדמשק.

ביום שבו הבריק ללונדון, כתב סמואל לאשתו:¹³³ "בשעה זו אין המאורעות בסוריה מרגיזים את ארץ-ישראל ממנוחתה. יש לנו מידע מאוד בלתי-מספיק על המאורעות הללו, אך פייצל שלח אלי אחד מקציניו,¹³⁴ ולכשיגיע – נדע יותר, לפחות על הצד שלו בפרשה."

בתחילת אוגוסט נפגש ד"ר אידר עם פייצל בחיפה, ואמר לאמיר המוכס דברי מוסר ותוכחה. כך דיווח אידר לוויצמן על השיחה:¹³⁵

ב-6 באוגוסט היתה לי שיחה ארוכה עם פייצל בחיפה. וזו היתה עמדתו, בראש-קוויים: אנחנו צידדנו באומה ערבית מאוחדת, מחוץ לתחומי ארץ-ישראל, ולה נציג אחד, שאתו אפשר לנהל משא-ומתן. בוודאי שלא היינו נאמנים לפייצל נאמנות אישית, דוגמת חסידיו (שניים מהם היו בחדר ושימשו תורגמנים). עמדתנו היתה מיוסדת לגמרי על שיקולים

133. גה"מ, חטיבה 100, תיק 41. ראה גם באותו תיק, סמואל אל אשתו, 31.7.1920 על שליחי פייצל המשחרים לפתחו, ו-1.8.1920, על היותו ממתין בשעת לילה מאוחרת עד שיגמרו להדפיס דו"ח שלו אל משרד-החוץ בלונדון על פייצל.

134. לפי זיין (עמ' 169) היה שלוחו של פייצל האמיר עאדל ארסלאן. (Zeine N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence, Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria, 1914–1920*, 2nd ed., New York 1977 לפי סעיד, שיגר פייצל לחיפה את נורי אל-סעיד ואת עאדל ארסלאן. הם נפגשו עם אלנבי, שהיה אותו זמן בביקור בחיפה, ועצתו היתה שעל פייצל להיכנע לאולטימטום של גורו (אמין סעיד, עמ' 181).

135. 9.8.1920, אצ"מ Z4/16031, L3/289, עמ' 2–3 במכתב אל וייצמן. באותה רוח וכמעט באותן מלים סיפר אידר על השיחה גם להרב רט סמואל, בשיחה רשמית באותו יום (אצ"מ L3/222). בדין-וחשבון של האקזקוטיבה לקונגרס הציוני ה"ב נאמר כי בפגישת אידר – פייצל "נידונה ברית מדינית ופייצל ביקש מן הציונים שיפעילו את השפעתם למענו. חוג השפעתו של האמיר הועתק עכשיו למסופוטמיה." *Reports of the Executive of the Zionist Organisation to the XII Zionist Congress, Part I, Political Report, 1921*, p. 25.

מדיניים. אילו היה פייצל הנציג הנבחר, אילו נתקבל על המעצמות הגדולות, היינו תומכים בכל לב במנהיגותו על העם הערבי. היה עלי לומר לו בפניו שהוא ניסה להיות חכם הרבה: באירופה הוא היה ציוני, ובדמשק תמך באנטי־ציונים. הוא ניסה לשחק בצרפתים נגד האנגלים ולהיפך. כדי שיהיה למדיניותו סיכוי כלשהו להצלחה, עליו לנקוט מדיניות ישראל: ¹³⁶ עליו להכיר במנדט הצרפתי בסוריה, בהצהרת באלפור ובכל המשתמע ממנה בארץ־ישראל, כפי שפירטתי לו. הוא שאל במה נוכל לעזור לו ולמה אנו מצפים ממנו. עניתי שלנו אין סכסוך עם צרפת, שאנו תחת מנדט בריטי בארץ־ישראל, שאין אנו מעצמה צבאית; על כן, אם תסכים לכך האקזוטיבה שלנו, תתבטא עזרתנו בשעה זו בהפעלת השפעה בלתי־רשמית, עד כמה שישנה לד"ר וייצמן ולמר סוקולוב, בפאריס ובלונדון, ולבראנדייס בווינגטון. הוא אמר שיש לעיתונות היהודית עוצמה רבה ושאל האם אפשר לגייסה לטובת עניינו. השיבותי שטעות בידו. העיתונות היהודית, במובן שהוא מתכוון אליו, אינה קיימת, ואותה עיתונות שקיימת, הינה חופשית לגמרי. אנו נדרוש ממנו שיפעיל השפעתו כדי שהעיתונות הערבית תחדל מתעמולתה האנטי־ציונית. ועוד, עליו להכיר הכרה מלאה בהשפעה הציונית בארץ־ישראל ולהפסיק להטיף לסוריה מאוחדת.

אני מאמין שפייצל עודנו פרו־בריטי. אתה תדע אם כדאי לעשות משהו בכיוון שהזכרתי. בקרוב יסע פייצל לאיטליה. הערבים, ובכלל זה כמה מאנשי פמלייתו, זוקפים את מפתחו לאנטי־ציונות של מפלגתו הקיצונית. ¹³⁷ אחרי שעמדתי על טיבו של פייצל בעת השיחה עמו, אני מסופק אם הוא די חזק לשלוט בעם ערבי. הוא נבון מאוד, אך לשיפוטי אין הוא מנהיג מלידה. הוא רואה יותר מדי צדדים של המטבע.

136. כמעט שנה תמימה לפני כן, כתב הקצין המדיני, מייג'ר קמפ, בחוות־הדעת שלו על פייצל: "אך דומה שהוא מסוגל לעשות הסכמים סותרים עם הצרפתים, עם הציונים ועמנו, לקבל כסף מידיהם של השלושה, ואחרי־כן לנסות לפעול כרצונו. זוהי עוד סיבה מפני מה ההסכם שלו עם וייצמן ערכו מועט, או אפס". *DBFP, IV*, 12.8.1919, No. 253, pp. 364–365

137. בעיתון החיפני "אל־נפיר" נכתב אותם ימים: "אלמלי התנגדות הערבים לציונות, לא היתה ממשלת דמשק נוחלת מפלה כזו." (משה מזזיני, עשר שנים של מדיניות ארצישראלית, תל אביב תרפ"ח [להלן: מזזיני] עמ' 153). והשווה "דאר היום", 16.8.1920: "פייסל הודיע באחד הראיונות שאלמלי התנגדותו של העם הערבי לציונות, לא היתה הממשלה הערבית נוחלת מפלה כה גדולה בסוריה. הוא מקווה שבא־יכוח היהודים יתווכו בינו ובין אירופה וישתדלו לפני רבי המדינה באירופה לטובת עניינו."

ריאד אל-צולח, שהוא ואביו רדא היו האדריכלים הראשיים של ההידברות עם הציונים, יצא בגולה בעקבות פייצל. בשלהי הפרשה כתב לידידו קלורסקי:¹³⁸

אולי שמעת שהוד-מעלתו עשה שבועיים בחיפה ושגם ועדה-הצירים וגם ד"ר אידר ניהלו עמו יחסים ידידותיים ביותר. הוסכם, אפילו, שד"ר וייצמן ידחה את שובו לארץ-ישראל, כדי לפגוש את הוד-מלכותו, שנמצא עכשיו בשווייץ... אתם, המנהיגים הציונים, אל לכם לשכוח כי העם הערבי חיה יחיה. אתם הציונים לא תוכלו להתיישב בארץ-ישראל בלי הסכמתה של האומה הזאת. סלח לי, אדוני היקר, על הטון התקיף הזה, שנאלצתי לנקוט נוכח התנהגותם של כמה מן המנהיגים הציוניים. בעתיד חייבים היחסים בין הערבים והציונים להתבסס על הכבוד ולא על אופורטוניזם ועל הפקת רווח מכישלון ומני. בין שהוא בדמשק ובין שהוא במכה – פייצל הינו הנציג המוסמך ביותר של האומה הערבית ועל מנהיגים להתייחס אליו בתור שכזה.¹³⁹

כשלוש הנסיונות להגיע להידברות ולהסכמה גלויה עם מנהיג ערבי של ממש, גרם לכך שיראו את פרשת פייצל בגעגועים ובהרגשה כאילו הוחמצה שעת-כושר היסטורית. שמונה שנים לאחר מעשה, כתב משה מדזיני:¹⁴⁰

“האמיר פייצל, שעבודה משותפת אתו – אלמלא המזימות והחתירות – היתה אפשרית, הורחק מסוריה ובמקום לנהל משא-ומתן את דברי העם הערבי כולו, הועמדו הציונים פנים אל פנים לפני הערבים הארצישראליים,

138. קאהיר, 1.9.1920, אצ"מ J15/6671.

139. גם אחרי הנפילה נמשכו המגעים בין הציונים ופייצל, בהשראת הבריטים ובעידודם. העריכו כי אין הוא מחוסל וכי אין להוציא מכלל חשבון שהתנועה הערבית שלו תקום לתחיה. מכל מקום סברו, כדברי סוקולוב, כי מוטב שמרכז-הכובד של הערבים לא יהיה בדמשק, אלא בבגדאד הרחוקה. (ישיבת הוועדה המדינית, 4.1.1921, גה"מ, חטיבה 2, תיק 143, עמ' 5 בפרוטוקול).

140. מדזיני, עמ' 153. והשווה אהרן כהן, ישראל והעולם הערבי, תל אביב 1964, עמ' 160–161. הקפטן בראנטון, שהכיר את חולשת אופיו של פייצל, חלק על ההנחה שאפשר לסמוך עליו שיביא יציבות לאיזור וישכין יחסים של שלום וידידות בין יהודים, ערבים ובריטים בארץ-ישראל. חוסר יכולתו, או אירצונו לבלום את הקיצונים שלו, עלו לו באובדן כסאו. בין הנגועים באשליה הפייצלית מנה בראנטון “חבר פרלמנט מסויים המוכר היטב מדיונים בשאלת המזרח-התיכון [אורמסבי-גור] ומנהיג ציוני רסימעה [וייצמן].” Captain S.D. Brunton, “The Effect of the Sherifian Movement on the Military Situation in Palestine”, 28.2.1921, גה"מ, חטיבה 2, תיק 163, p. 4.

הנתונים לאלפי השפעות מן החוץ, וביחוד מצד האלמנטים שהראו תמיד יחס של התנגדות ושנאה לציונות.”

בחודש יולי 1920 שב ד"ר שלמה פלמן לארץ. משימתו נסתיימה. שוב לא היה חפץ בסוכן של ועד הצירים בדמשק. במשך שנתיים היה לו בירושלים משרד פרקליטות בשותפות עם עוני עבד אל-האדי.¹⁴¹ ב-1924, בעקבות סכסוך חמור עם הארי סאקר ועם מרדכי עליאש,¹⁴² ירד מצרימה ופתח משרד בקאהיר.¹⁴³ ב-1928 נדד פלמן לניו-יורק אחרי אשתו האמריקנית פאני. הוא חזר ארצה בתחילת שנות ה-30 והירבה לעסוק בענייני קרקעות, לאו דווקא לצידן של הקרן-הקיימת והכשרת הישוב.¹⁴⁴

במארס 1946 פנה אלתר רגובסקי לווייצמן,¹⁴⁵ בשם "אזרחים רבים", שימליץ ויתן ידו להופעת ד"ר פלמן לפני ועדת החקירה האנגלית-אמריקנית. וייצמן לא השיב על המכתב.

שלמה פלמן, "האיש של וייצמן בדמשק", מת בפתח-תקווה אור ליום ג', 23 בנובמבר 1954, מנוכר מקרוביו, נעזב מבני משפחתו ונשכח.

141. פלמן אל וייצמן, ניו יורק, 30.1.1930, ג"ר.

142. טיבו של הסכסוך אינו מחזור לי, אך על חומרתי יעיד המשפט הבא, הלקוח ממכתבו של פלמן לאיתמר בן-אב"י: "אשוב [לארץ] רק אחר-כך, כאשר תהיה בידי היכולת לירוק בפני סקר ואליש." (קאהיר, 21.8.1924, ארכיון יד יצחק בן-צבי, תיקי איתמר בן-אב"י, 5/2/34/2).

143. שם. פלמן ניסה, ללא הצלחה, להתמנות נציג קרן-היסוד בקאהיר (שם). לפני כן דחה, לדבריו, הצעה של אוטישקין לקבל עליו שליחות מטעם קרן-היסוד בבגדאד. (מכתב אל וייצמן [לא הגיע לתעודתו], שם).

144. יוסף וייץ, בחבלי נחלה, פרקי יומן, תשי"א, עמ' 36, רשימה מ-1.10.1935. פלמן היה אחד מפרקליטיו של סוחר הקרקעות ראובן שיינצויט, שנאשם ברצח המהנדס יעקב צוואנגר בתל-נוף, במארס 1937. שיינצויט נמצא אשם בהריגה ונידון ל-15 שנות מאסר.

145. 26.3.1946, ג"ר.

1

בלי תאריך, אצ"מ Z4/14427, מקור בכתב-יד ותעתיק במכונת-כתיבה. ככל מכתבי פלמן ודו"חותיו לווייצמן ולאידר, נכתב גם הדו"ח הזה צרפתית. הדו"ח צורף למכתב ששלח פלמן לווייצמן מירושלים ב-9 ביולי 1919, בשובו מביקור חטוף בדמשק. (שם). עדיין אין פלמן בחזקת סוכן רשמי והמכתב והדו"ח באו לזרוז את תהליך קבלתו לשירות ועד-הצירים.

1) עמדת האמיר פייצל מוסיפה להיות כעמדתו בפאריס.¹ יש אפילו שינוי לרעה כלפינו, שינוי שהוא מצדיק באופוזיציה מצד הלאומנים. אלה תרגמו והפיצו את מכתבו של האמיר למר פראנקפורטר² ומאשימים את האמיר בלהיטות יתירה לשאת חן וחסד לפני הציונים. זהו תירוץ בלבד. בהשפעת לחצם של הסוכבים אותו, הוא תומך בלאומנים ומבטיח להם שהוא תמים-דעים אתם.

2) מצבו הכללי של האמיר בסוריה פחות טוב עכשיו משהיה בעת ששהה בפאריס. מתחילה הוא רכש את אהדתה הכללית של האוכלוסיה המוסלמית (הנוצרים – נגדו) ועתה הוא החל לאבד שטח. מאשימים אותו שהוא אנגלופיל יתר על המידה ושיגורה של המשלחת האמריקנית חולל בקרב האוכלוסיה רגש של לאומיות מופלגת ועורר תביעות בלתי-הגיוניות.³ אף-על-פי-כן, עדיין יש לו לאמיר השפעה מרובה בכל סוריה. רואים בעליל שאנגליה תומכת בו.⁴

1

1. פייצל יצא לאירופה בסוף נובמבר 1918 ושהה בה עד סוף אפריל 1919. על התבטאויותיו כלפי הציונות ראה לעיל, במבוא, פרק א'.
2. המכתב מ-1 במאוס 1919. עד ימינו טורחים היסטוריונים ערביים לטהר את שמו של פייצל מטומאת המגעים שלו עם הציונים וטוענים כי ההסכם עם וייצמן ומכתבו של פייצל לפראנקפורטר לא היו ולא נבראו אלא זיוף הם. ראה לדוגמה, טיבאוי, עמ' 290–291.
3. פייצל הופיע לפני ועדת קינג-קריין ב-3 ביולי ותבע זכות הגדרה עצמית ועצמאות גמורה לסוריה על כל חלקיה. על דרישות משלחת הקוירס הסורי מן הוועדה, ראה אמין סעיד, עמ' 47–51.
4. גם וייצמן סבור היה שמעמדו של פייצל נתחזק אחרי שובו לדמשק, בחודש מאי 1919: "... נוכל לפתוח במשא-ומתן ממשי עם פייצל, שנראה כי התבסס יפה בדמשק." (אל ויליס סימון, פאריס, 11.6.1919, אגרות וייצמן, ט', מס' 166, עמ' 181).

- 3) דרך-כלל, ההתנגדות כלפינו בדמשק מתפתחת והולכת.⁵ זהו מצב הטעון תיקון. דמשק היא המרכז של החיים האינטלקטואליים של כל סוריה ויש לה השפעה מרובה על ארץ-ישראל. הכרחי שנהיה נוכחים שם. צריך לפתוח שם לשכה קבועה, שתעמוד בקשר מתמיד עם ראשי התנועה הערבית. צריך שיהיו בלשכה זו אנשי ארץ-ישראל המתמצאים בבעיה, וכן דמשקאים. נוכל למצוא בין האוכלוסיה היהודית של דמשק הרבה יסודות מועילים. יש להקים את הלשכה בהקדם האפשרי. לפי שעה אין בעיר הזאת איש שיטפל בבעיה שלנו והמצב מרעיל והולך. כמו כן יש לחשוב על דרך לייסד, או להטות לצידנו, ביטאון ערבי בדמשק.
- 4) בשכם⁶ היתה התסיסה הערבית חזקה מאוד. היא שככה במקצת בשעה שעברתי בה. דרך-כלל, העיר הזאת מושפעת מדמשק. יש לחפש דרכים לבודד את שכם. פעולתנו בדמשק תוכל להשפיע גם על שכם.
- 5) על סמך התרשמותי הכללית בעת שהותי בארץ-ישראל, אני מאמין שיחסינו עם הערבים מושפעים, ויושפעו תמיד, מן המדיניות של האנגלים כלפינו. אם תתמוך בנו אנגליה, נוכל להשתלט על התנועה הערבית בקלות. עם זאת, יש לשאוף ליצירת יחסים טובים לאלתר, אפילו יהיו אלה, לפי שעה, יחסים שטחיים וחיצוניים בלבד.
- 6) הקונטרס של מר אברלין⁷ עורר זעם רב בדמשק. יש למצוא דרך למנוע מאנשים בלתי-מיומנים להתערב בשאלות הללו.

5. אברהם אלמאליח, שביקר בסוריה בשליחות מטעם ועדה-הצירים בחודשים יוני-יולי 1919, כתב כך בדו"ח שלו: "כל הערבים שבסוריה אשר תחת ממשלת השריף הם נגד החיזונים, נגד הגירה ונגד יסוד בית לאומי לעם ישראל בארץ-ישראל." (אב תרע"ט, אצ"מ L3/13/I(a-b)).
6. על מקומה של שכם ועל מעמדה בתנועה הלאומית הפלשתינאית והסורית, ראה י. פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלשתינאית 1918-1929, ירושלים תשל"א (להלן: פורת), עמ' 16, 69-70. באפריל 1920 אישר וייצמן הוצאת אלף לירות לקניית חתימות של שייח'ים שכמיים על הצהרות פרר-ציוניות. ד"ר אידר ראה בכך בזבוז משווע (אידר אל וייצמן, 17.5.1920, אצ"מ Z4/16033, וחשובת וייצמן, אגרות וייצמן, ט', מס' 335, עמ' 362).
7. אליהו זאב אברלין (Eberlin), משפטן ועיתונאי פאריסאי, ביקר בארץ ב-1918 ככתב של עיתונים יהודיים בצרפת ונחרד מניצני האיבה של הערבים לציונים. הוא פירסם חוברת צנומה בצרפתית (דפוס שושני, יפו, 7 עמודים) בשם "אל הערבים - מכתב גלוי מאת ציוני" (Aux Arabes - Lettre ouverte d'un sioniste), והטעים בה את עליונות היהודים, שנשתחררו לפני הערבים, למזו טכנולוגיה חדשנית וארגון מן האמריקנים, קלטו כישרון גאוני למינהל מן האנגלים וספגו אידיאליזם נאצל מן הרוסים. בלי עזרת היהודים ישקעו הערבים באדישות ובניווון. בין שירצו ובין שלא

- 7) מצבה של המשלחת החיג'אזית בפאריס היה רע מאוד לאחרונה. שוררים בה פסימיות ורוגז רב.⁸
- 8) ג'מאל מרדס בק: ⁹ בשיחתנו האחרונה סיפרתי לך על ידיד בשם ג'מאל מרדס בק, ששיגרו הצרפתים לאמריקה, לפני זמן מה, כדי שיעשה שם תעמולה למענם. הוא היה בפאריס עם האמיר. עכשיו הוא בדמשק ומשמש נשיא הקונגרס של האגודות הערביות. כפי שאמרתי לך בפאריס, זו אישיות שניתן להשתמש בה, אבל בהשגחה מרובה.
- 9) עבד אל-האדי הפאריסאי: ¹⁰ תופיק חמאד בק משכם¹¹ שלח לעבד אל-האדי מאמר אנטי-ציוני כדי שיחידרו ל"טאן" [Le Temps]. עד עתה הוא לא הצליח לגרום לכך שיפרסמו את המאמר.
- 10) קיסבאן בק: ¹² פגשתי את קיסבאן בק בדמשק. הוא מעוזריו של האמיר. בהיעדרו של הקולונל לורנס הוא שימש תורגמנו של האמיר והוא מוסיף לעבוד עמו. הוא נוצרי-לבנוני ויודע עברית כיוון שחי ולמד בין יהודים. הוא גר במאנצ'סטר וכבר אמור היה לשוב לשם. כדאי שתעמוד אתו בקשר. הקולונל לורנס יודע את כתובתו המדויקת.
- 11) עבד אל-האדי: ¹³ עבד אל-האדי עומד בקשר-מכתבים מתמיד עם ירצו, תהיה עליה המונית של יהודים לארץ-ישראל ומוטב שהערבים יסכימו להגמוניה אינטלקטואלית של היהודים, תוך שיישמרו זכויותיהם האזרחיות והלאומיות. כך סיכם אברלין את המכתב הגלוי שלו אל הערבים: "לפניכם שתי דרכים: שיתוף-פעולה והתחרות-בשלום אתנו, בשוויון-זכויות ובחירות גמורה, לתועלתם המירבית של ארץ-ישראל ושל שני העמים, או מאבק חסר-תקווה, בלתי-צודק ומשפיל נגד מדינות הברית ונגדנו. בחרו!"
8. למעשה, הוקפאו כל המגעים הדיפלומטיים בפאריס ובלונדון כל זמן שפעלה באיזור משלחת קינג-קרין. ההפשרה באה בספטמבר 1919, לאחר שנתברר כי דו"ח הוועדה והמלצותיה נגנזו לפי החלטת הנשיא וילסון.
9. אפשר שנתכוון לג'מאל מרדס, חניך פאריס וז'נבה, מארגן הקונגרס הערבי הראשון בפאריס (יוני 1913) ומזכירו. לימים (1936) ראש-משלת סוריה.
10. נראה שמדובר באחיו של וחיד קאסם עבד אל-האדי, שהיה נציג דיפלומטי של תורכיה בפאריס והשתקע שם (ראה דו"ח "משרד הידיעות", 13 בפברואר 1920, אצ"מ (Z4/16079).
11. השיח' תופיק חמאד, מפעילי האגודות המוסלמיות-נוצריות ומראשי הפעילים בתנועה לאיחוד סוריה ו"סוריה הדרומית".
12. הכוונה היא לאמין אל-קסבאני, סוחר כותנה שהתגורר במנצ'סטר. שימש מזכיר כללי של משלחת חיג'אז לוועידת-השלום ומקשר בין פייצל והוועידה. חזר לדמשק במאי 1919 ועסק בהכנת הצעה לחוקה סורית (ראה דו"ח הקצין המדיני בדמשק, 16.5.1919, DBFP IV, No. 182, p. 266). אל-קסבאני נלווה אל פייצל גם במסעו השני לאירופה, בספטמבר 1919 (אמין סעיד, עמ' 87).
13. אפשר שהכוונה היא לעוני עבד אל-האדי, חברו של פלמן לספסל הלימודים בפאריס

הלאומנים בסוריה ובארץ־ישראל. עכשיו, כשהאמיר חוזר לפאריס,¹⁴ יש בדעתו לבוא לארץ. צריך יהיה לפקוח עליו עין. ככל שיהיה לי משהו להודיעך, אעדכן אותך במצב.

2

צרפתית, אצ"מ L4/52. זהו הדו"ח הרשמי הראשון של שלמה פלמן מדמשק. נכתב ב־12 בספטמבר 1919 ומסכם את האירועים ערב צאתו של פייצל לאירופה.

פגישה סודית אצל האמיר פייצל. אך הגעתי לדמשק ומייד ניגשתי לעבודה. היו לי פגישות עם כמה ממנהיגי הנאדי אל־ערבי.¹ ההתרגשות בקרב המנהיגים בדמשק – גדולה. בחוגים מדיניים מסויימים מביעים דאגה עמוקה מפני תפנית במדיניות הסורית באירופה לטובתה של צרפת. מדברים על משא־ומתן שהחל בין צרפת והאמיר. כל המנהיגים – מכולכלים. ההתנגדות לצרפת בכל חוגי האוכלוסיה חזקה מאוד.

שליחים עוברים בכפרים הערביים, מספרים לאוכלוסיה אגדות ומציגים את הצרפתים כמפלצות המבקשות לפגוע במוסר ובדת המוסלמית.

שמועות נפוצות שהצרפתים עומדים להיכנס לסוריה. פגישה סודית כונסה אצל האמיר. הוא זימן מספר קטן של מנהיגים ערביים והסביר להם שלא שינה ממחשבותיו ומרגשותיו. אם יחזור לפאריס, הוא מוכן לעמוד מאחורי אותן דרישות שהציג למר קלמאנסו ערב צאתו מפאריס, דהיינו: שלימות סוריה ועצמאותה, תוך הסתייעות טכנית בלבד במומחים אירופיים. הוא אמר כי הודיע לנציגו בפאריס² שלא ישוב לשם אלא אם יבטיחו לו שהשיחות יהיו

ומזכירו הפרטי של פייצל.

14. כבר בחודש יולי חק פייצל באנגלים ובצרפתים שיזמינוהו לשיחות, אך שתי הממשלות דחו את דרישתו, בטענה כי הדיונים להסדר במזרח־התיכון הושעו עד שתיוודע עמדתה של ארצות־הברית (נוואקיבי, עמ' 180).

2

1. אל־נאדי אל־ערבי – המועדון הערבי – קם בדמשק זמן קצר לאחר כיבושה באוקטובר 1918. כל מנהיגיו ורוב חבריו היו פלשתינאים. השפעתו של הנאדי על התנועה הלאומית הסורית הייתה מכרעת ועמדתו בשאלת שלימות סוריה ואחדות סוריה הצפונית ו"סוריה הדרומית" – בלתי מתפשרת (ראה פורת, עמ' 62, 70–71; אמין סעיד, עמ' 44).

2. ה"סוכן הדיפלומטי" של פייצל באירופה היה הגנרל ג'בראיל חדאד פאשא, סורי

על יסוד הצעותיו האחרונות למר פישון ולמר קלמאנסו.³ עם זאת, אפשר שיהיה צורך לעשות כמה ויתורים, שאם לא כן ניאלץ לנתק את המגעים עם צרפת. עדיין אין לנו די חיילים ודי תחמושת להכריז מלחמה על צרפת. אף-על-פי שהמדיניות האנגלית תומכת בו, אנגליה וצרפת לא יילחמו ביניהן על שאלת סוריה.⁴ אף כי אני מוכן לעשות כמה ויתורים, אשתדל להיות תקיף ככל האפשר.

בעניין השאלה הציונית. הציגו לו שאלות בעניין הציונות, בדבר הסכנה הציונית, על השמועות שד"ר וייצמן עומד לבוא בקרוב לארץ-ישראל ועל כך שהציונים מתחילים לבוא לארץ בהמונים. האמיר השיב שאין לחשוש הרכה מן הציונים, שיש בידי כתיבת-התחייבות סודיים, חתומים בידי וייצמן ובידי מנהיגים ציוניים אחרים,⁵ וכי גם אישים אנגליים נכבדים הבטיחו לו עזרתם בשאלה הזו. בין שכך ובין שכך הוא ידע להתגונן מפניהם, בשעת סכנה כי תבוא, באותם כלי-נשק שאנו משתמשים בהם נגד כל אויבי הארץ.

מורת-הרוח של המנהיגים. המנהיגים לא שבעו רצון מן התשובות שקיבלו. הם תבעו נקיטת אמצעים נמרצים יותר נגד הצרפתים ונגד הציונים. הפגנות. ב-10 בחודש זה אירגן הנאדי אל-ערבי הפגנה גדולה. ההפגנה אמורה היתה להיות מכוונת נגד צרפת בגלוי. האמיר לא היה מרוצה ביותר מן ההפגנה הזאת. ברגע האחרון נתקבלה פקודה שלהפגנה יהיה רק צביון של מחאה נגד חלוקת סוריה. המיפגש של המפגינים היה במועדון הערבי. משם

ששימש עד לגמר המלחמה בפקידות הבריטית במצרים. בתחילת הכיבוש הבריטי (1917) היה יועץ לענייני העדות ליד מושל ירושלים רונאלד סטורס (ראה ג'ד פרומקין, דרך שופט בירושלים, תל אביב תשט"ו, עמ' 201, וכמו כן בדר"ח המסכם על העמדה המדינית והכלכלית של המימשל הצבאי בארץ-ישראל, 28.4.1919, אצ"מ/A.264/8). אחרי כיבוש דמשק נתמנה ח'דאד אחראי לבטחון הציבור. נלווה אל פייצל במסעו הראשון לוועידת-השלום ונשאר בפאריס כנציגה הקבוע של המשלחת החיג'אזית. ח'דאד קיבל מתנות-כסף מווייצמן, בחזקת "הלוואות על מנת לפרוע", בסך 2,500 לירות סטרלינג (ראה בעניין זה מיזכרו של בוריס גולדברג לאקזקוטיבה, 17.12.1920, אצ"מ/Z4/25001, וכן אגרות וייצמן, ט', מס' 14, עמ' 53, והערה 3 שם).

3. בהצעתו של פייצל, שנמסרה לצרפת ב-7 באפריל 1919 בידי הקולונל לורנס, נאמר שהוא יסכים לחסות רופפת של צרפת, בתנאי שיחול שלטונו גם על לבנון. קלמאנסו ושר-החוז שלו סטפאן פישון דחו אותה על הסף (טננבאום, עמ' 29, והערה 21 שם).
4. והשווה וייצמן אל בלה ברליון, לונדון, 22.9.1919: "האנגלים והצרפתים לא יריבו בגלל פייצל..." (אגרות וייצמן, ט', מס' 222, עמ' 240).
5. אין להניח שפלמן ידע על הסכם וייצמן-פייצל, שהיה מוחזק סודי. פייצל עצמו התכחש להסכם עד מותו ב-1933.

צעדו לארמון האמיר ושם נישאו הנאומים. אל-מוזפר⁶ מירושלים דיבר נגד הציונים וסיים את נאומו בקריאות "כוו לציונים!". האמיר השיב קצרות: השמועות על בואם של הצרפתים לסוריה אינן אלא בדותות של העיתונים. עדיין לא הוחלט דבר. צריך שמוסלמים, נוצרים ויהודים יחיו בשלום. שוכו בשקט איש איש לביתו. אם תהיה הארץ בסכנה – אזעיק אתכם. בעיריה. גם בהיכל העיריה נישאו נאומים. לא דיברו על הציונים.

פייצל ואלנבי. נודע לי שלפני צאתו לאירופה, שלח אלנבי לאמיר פייצל איגרת, בידי קצין אנגלי. פייצל השיב לו על-ידי אותו קצין. אין ידועים תוכן המכתב ותוכן התשובה. אומרים שהם קשורים בסיוע שהבטיח אלנבי לתת לפייצל, לכשיפגשו בקרוב בפאריס, ובמשאומתן בשאלת סוריה.⁷ מהומות בסוריה. בימים האחרונים חששו מאוד מהתנגשות בין ראשי שבטים שהוסתו על-ידי התעמולה הצרפתית לבין שבטים אחרים. ביום ד' שעבר נפוצו בדמשק שמועות על טבח בצרפתים.⁸ הנוצרים רצו לסגור את החנויות. הממשלה ציוותה שלא לסגור אותן. ביום ו' בבוקר הגיעו לדמשק 15,000 חיילים בריטיים והודים. גם 2,000 חיילים צרפתיים באו לסביבות דמשק.

תעמולה צרפתית. הקולונל קוס⁹ הממונה על התעמולה הצרפתית, קיבל מממשלת צרפת הוראה להימנע, לפי שעה, מכל עשיית תעמולה. גיוס מתנדבים ערבים. האמיר החל לגייס מתנדבים. הוא קרא לדגל 20,000 מתנדבים. הפרשים מקבלים 7 לירות לחודש והרגלים 4 לירות. כל יום מגיעות חבורות של מתנדבים, העוברים בסך בחוצות דמשק בדגלים ערביים ובחרבות שלופות ושרים שירים לאומיים. אל-נאדי אל-ערבי החל לעשות תעמולה למען גיוס-חובה.¹⁰

6. הוא השייח' עבד אל-קאדר אל-מוזפר (אלמוזער – בשמו המקורי), נשיא אל-נאדי אל-ערבי. ראה עליו בדו"ח משרד הידיעות של ועדה-הצירים, יוני 1919, אצ"מ Z4/14437. על פגישה בדמשק עם השייח' הקנאי, ביוזמת מארק סייקס, 14-ביןואר 1919, ראה מברק א.ה. לוינ-אפשטיין אל סוקולוב, 22.1.1919, אצ"מ A226/31/1, עמ' 15, בסיכום תקופתי.
7. הקצין האמור היה הקולונל מיינרצהאגן, שביקר אצל פייצל ב-9 בספטמבר (אמין סעיד, עמ' 78-79). על חליפת האיגרות והשדרים הללו, ראה טיבאוי, עמ' 298.
8. למעשה, החלו פעולות הבדווים נגד הצרפתים רק בחודש אוקטובר 1919 (ראה אמין סעיד, עמ' 106 והלאה).
9. הלויטננט-קולונל אדואר קוס (Edouard Cousse), קצין-הקישור הצרפתי בדמשק. ראש המשלחת הצרפתית היה הקולונל טולא (Toulat).
10. בהיעדרו של פייצל, הכריזה ה"ממשלה" על גיוס-חובה וקראה לדגל 12,000 איש.

העיתונות הערבית. התמתנו התקפות העיתונות הערבית נגד הציונים. שוחחתי עם כמה עיתונאים. אני חושב שיהיה אפשר להתחיל לפרסם סדרה של מאמרים אוהדים, אך לדעתי מוטב לחכות זמן מה. בפוליטיקה שוררים עכשיו הססנות ואי־ודאות.

בחוגי האמיר פייצל אומרים כי במחצית הראשונה של חודש אוקטובר יוקדשו דיוני פאריס לשאלת סוריה. הפתרון ימצא קרוב ל־15 באוקטובר. אינטליג'נס. סיפרו לי על שני חיילים יהודים־ציונים, שעובדים באינטליג'נס.¹¹ בכוונתי לקשור עמם יחסים. הם עשויים להביא לנו תועלת בהשגת ידיעות.

צאת האמיר לפאריס. נסיעתו של האמיר היתה פתאומית ובלתי־צפויה. רק ביום ה' בערב הוא קיבל מברק ממר קלמאנסו שהזמינו לבוא מייד לפאריס, כיוון ש"שאלת סוריה עומדת להיפתר באורח מוחלט ובלא שהיה, ואילו צרפת אינה רוצה לפתור את השאלה בלי עזרתו החשובה והחיונית של בעל־בריתה."¹² לפני צאת פייצל לדרך נערך טקס צנוע ביותר בתחנת־הרכבת.

3

צרפתית, אצ"מ L4/52. הדו"ח נושא את הכותרת מלון ויקטוריה, דמשק, 22 בספטמבר 1919, אך נכתב בירושלים, ב־28 בספטמבר ונמסר לד"ר אידר בלוויית המכתב הבא: "רצוף בזה דו"ח בכתב בנושא שעליו שוחחתי אתך שלשום (26 בספטמבר). אני נוסע היום לדמשק ואחכה שם להוראותיך." (שם).

אלנבי דרש את ביטול הצו, וממלא־מקום הנציב העליון הצרפתי תבע לאסור את הרמטכ"ל יאסין פאשא אל־האשמי ולפטר את ראש מועצת המינהל הצבאי והערבי, רדא עלי אל־רכאבי. יאסין נאסר ונכלא ברמלה. האנגלים מנעו מפייצל אספקת תחמושת ותמיכה כספית (טיבאוי, עמ' 306–307). הסיבה האמיתית למאסרו של יאסין בידי הבריטים, ב־22 בנובמבר 1919, היתה קשריו החשודים עם התורכים. ראה Elie Kedourie, *England and the Middle East, The Destruction of the Ottoman Empire 1914–1921*, London 1956, pp. 170–171.

11. ראה להלן, תעודה מס' 7.

12. פייצל יצא לאירופה, לפי הזמנת לויד ג'ורג', במשחתת בריטית מהירה. הוא הגיע למארסיי ב־17 בספטמבר, וללונדון ב־19 בחודש. על נסיבות הזמנתו של פייצל לאירופה ועל הלחצים שהופעלו עליו להיענות לדרישת צרפת להתדיין אתה ישירות, ראה נוואקיבי, עמ' 197; טנבאום, עמ' 34, והערות 18–20 שם.

דיון-יחשבון, 22 בספטמבר 1919

שאלת המנדט. זה יומיים מדברים בחוגים המוסמכים בדמשק על החלטה שנפלה בין צרפת ואנגליה בעניין סוריה. מאשרים שצרפת תקבל את המנדט על סוריה ושהאמיר פייצל, אף-על-פי שישאר במעמדו, יהיה תלוי מעתה בצרפת.

בחוגים הלאומניים. תדהמה גמורה שוררת בחוגים הלאומניים. חדלו להפגין נגד צרפת. הסיסמאות הן – "אחדות סוריה", "אין לגלות שנאה מיוחדת כלפי צרפת", "טובה סוריה מאוחדת ושלימה בחסות צרפת מחתיכת סוריה עצמאית." פקידים מסויימים, שהצטיינו בתעמולתם נגד צרפת, מתחילים להרגיש שלא בנוח וחוששים מנקמת צרפת.

הנציג הצרפתי בדמשק.¹ עד עתה עקבו אחריו חברי המועדון הערבי. הם שכרו חדר מול מעונו של הנציג הצרפתי ורשמו ברשימת הבוגדים את שמות המבקרים אצלו. עתה יש אנשים שאינם חוששים מלבקרו.

אגודות אנטי-צרפתיות חשאיות. בדמשק יש אגודה סודית של "פדאיון" (אנשים המוכנים להקריב את חייהם למען המטרה). השלטונות הבריטיים יודעים על קיומה, ועד כה התייחסו אליה בסובלנות.

חיילים ומתנדבים ערבים. מאז נסיעתו של פייצל נעצרה תנועת ההתנדבות הערבית.² מספרם של המתנדבים אינו עולה על ששת-אלפים.

ביצוע החלטת ועידת-השלום. אומרים שביצוע ההחלטה בעניין המישטר המדיני בסוריה ייעשה בהדרגה, כדי להימנע מתסיסה. השייח'ים בכפרים הערבים סביב דמשק ובכל שאר האיזורים נהגו לקבל סובסידיה חודשית מן השלטונות הבריטיים.

תנועת הגייסות הצרפתיים. עד כה לא קיבלו הקצינים הבריטיים הודעה על נסיגת הכוחות הבריטיים, שהעיתונים מדברים בה. כל יום מגיעים לאיזור דמשק כ-40 חיילים צרפתיים. בביירות החלה תנועה מוגברת יותר של אנשי-צבא צרפתיים. רובם – אלז'יראים.

פייצל ואלנבי. בדו"ח הקודם שלי³ הזכרתי מכתב ששלח פייצל לאלנבי על-ידי קצין אנגלי. נודע לי שבמכתב הזה:

3

1. הקולונל אדואר קוס.
2. ראה לעיל, תעודה מס' 2. כבר בחודש מאי צפה קצין-הקישור הבריטי, הקולונל קורנוואליס, כי מסע ההתנדבות נועד לכישלון גמור כיוון שאין הסורים רוצים שיטרידו את מנוחתם (DBFP IV, No. 182, p. 266).
3. ראה לעיל, תעודה מס' 2.

- (1) האמיר מודיע כי להוציא כמה אישים שאין מאחוריהם תומכים רבים, כמעט כל תושבי סוריה רוחשים לו אמון ותומכים באנגליה.
 (2) אין איזכור כלשהו של ארץ-ישראל ושל הציונים.

קולונל לורנס. קצין אינטליג'נס המשרת בדמשק אמר לי כי הקולונל לורנס נפגש עם פייצל באלכסנדריה ונתלווה אליו בדרכו לצרפת. העיתונות הערבית. כל שמונת העיתונים המופיעים בדמשק⁴ מקבלים תמיכה כספית מפייצל. אף לא אחד מתפרנס מאמצעיו שלו. שלושת העיתונים החשובים ביותר הם: "אל-מופיד", "אל-מקתבס" ו"ליסאן אל-ערב". עורכיהם של שני הראשונים⁵ הינם אנטישמים נודעים. בעיתונות. מאמרים אנטי-ציוניים, לא חריפים ביותר, הופיעו השבוע בעיתונות הערבית. הדבר נובע מכך שנפוצו בדמשק שמועות שהשאלה הציונית נפתרה באורח חיובי ושבציונים רבים יבואו בקרוב לארץ-ישראל. עיתונים חדשים. מדברים על כך שבקרוב מאוד ייוסד בדמשק עיתון אנטי-ציוני במיוחד.⁶

מר דאנה מבירות והאב בולוס. האב בולוס (מארוני), שהוציא לאור לפני המלחמה בזחלה (לבנון) עיתון ערבי ("אל-מחאזב"), נמצא עתה בדמשק. הוא רוצה להקים עיתון יומי ערבי גדול. הוא שוחח על כך עם מר דאנה, מן הבנק הסורי בכיירות,⁷ והציע לו לתמוך בציונים. מר דאנה כתב לו שהודיע זאת ל"נשיא הציונים בארץ-ישראל" (כלי לנקוב בשמו, אך בציון העובדה שהוא אנגלי), אך לא קיבל ממנו תשובה. הוא (נשיא הציונים בארץ-ישראל) יהיה בקרוב בכיירות ויתקשר עם האב בולוס בעניין הזה. בעבר נהג האב בולוס לפרסם מאמרים פרו-ציוניים, ברם, מאז שהותו בפאריס כל משך המלחמה, הוא לא נתגלה כידיד הציונים כלל. אמת, המוסלמים והנוצרים של לבנון ושל דמשק מכבדים אותו, אך זהו אדם זקן ונטול-מרץ.

במועדון הערבי. בשבוע האחרון אין לציין כל פעילות אנטי-ציונית מיוחדת במועדון הערבי.

4. "אל-אסתקאל אל-ערבי", "אל-מופיד", "ליסאן אל-ערב", "אל-מקתבס", "אל-דפאע", "אל-ארדן", "חרמון", "אל-פנאנה".
 5. עורך "אל-מופיד" היה ח'יר אל-דין זרקלי. עורך "אל-מקתבס" – חמד כרד עלי.
 6. ב-7 בנובמבר 1919 הודיע "דאר-היום" על הופעת עיתון חדש בדמשק, בשם "אל-חמארה", והגדירו כ"ארסי".
 7. הכוונה כנראה לסלים דאנה, שהיה המנהל של Banque Française de Syrie.

צרפתית, אצ"מ L4/52. התזכיר נכתב בירושלים, ב־21 באוקטובר 1919, ביום שבו נפגש פלמן עם וייצמן ושטח לפניו את תוכניות הפעולה שלו.

תזכיר בעניין הצורך לפתוח משרד ציוני בסוריה – מוגש לד"ר וייצמן בירושלים, 21 באוקטובר 1919.¹

א. הצורך במשרד. תהיה אשר תהיה ההחלטה הסופית של ועידת השלום בעניין סוריה, ברור שסוריה תהיה מחולקת לשני איזורים או יותר, שיהיו נתונים למשטר מדיני, אדמיניסטרטיבי ואולי גם כלכלי, נפרד: לבנון, חוף סוריה וסוריה הפנימית. התחרות בין ההשפעות האירופיות תהיה גדולה. תושבי האיזורים הללו, הנבדלים בדתם ונתונים להשפעות שונות, יהיו שרויים תמיד במאבק בינם לבין עצמם ובתסיסה. התושבים הערביים של ארץ־ישראל, הקשורים קשר אינטימי עם תושבי סוריה, לא יהיו פרושים מן התהליך הזה. לכל אירוע בסוריה תהיה תהודה בארץ־ישראל, ולהיפך. לפיכך, הקמת משרד ציוני בסוריה נראית הכרחית. משרד זה יעקוב אחרי מדיניות הפנים והחוץ של סוריה ויאיר את עיניהם של מנהיגי ההסתדרות הציונית בכל הקורה בארץ זו, שכנתה של ארץ־ישראל. יהיה על המשרד הזה לעמוד בקשר מתמיד עם המנהיגים הערביים, להוות חוליה מקשרת בין שלטונות סוריה ובין ההסתדרות הציונית ולמצוא נתיבים לתעמולה ציונית בארצות ערב.

חורן. פעילות המשרד הזה אינה צריכה להצטמצם רק בתחום המדיני. על המשרד הציוני להרחיב את תחום פעולתו גם לחורן – ארץ פוריה ומיושבת בדלילות – שבה אפשרית התיישבות היהודים.² על המשרד לתור אחרי

1. ב־6 בדצמבר 1919 כתב פלמן לווייצמן תזכיר מפורט, שייוחד כולו לתוכנית החורן שלו והביע תקווה כי פייצל יתמוך בהתיישבות יהודים שם ויעודד אותה (אצ"מ L4/52).
2. הציונים האמינו כי החורן והגולן, המיושבים בדלילות ועתיר־המים, הם העתודה הקרקעית המתאימה ביותר להתיישבות המוני יהודים שינהרו לארץ־ישראל. כך גם האמינו כי רוב החורן יוכלל בתחום הבית הלאומי, כיוון שלא היה נושא למשא־ומתן בין אנגליה ובין צרפת, אלא בין האנגלים והערבים בלבד (פרוטוקולים, עמ' 234 – וייצמן בוועד הפועל הגדול, 25.9.1919); אנרי צבי פראנק שלח לממשלת צרפת תזכיר ובו תבע, בשם יק"א והברון רוטשילד, לכלול את החורן בתחום היהודי, דהיינו הבריטי (שם, עמ' 236; ראה גם וייצמן אל קרוון, 2.2.1920, אגרות וייצמן, ט', מס' 280, עמ' 314–315).

אדמות שניתנות לרכישה בחורן, לחקור את מעמדן המשפטי של האדמות הזמינות, לנהל משאומתן עם בעליהן ולהשיג את עזרת הממשלה ברכישת האדמות ובפיתוחן. זהו התפקיד הכלכלי והמיישב של המשרד האמור.

ב. תפעולו של המשרד. בראש המשרד האמור חייב לעמוד בן-הארץ, המכיר את הערבים ויש לו מהלכים ביניהם. מפקדה לפקידה עליו לסייר בערים אחרות של סוריה, ולהסתייע באישים שעשויים לספק לו את המידע הדרוש.

בעניין החורן יהיה עליו להסתייע באיש, או באנשים, שגרו ועבדו בחורן ומכירים אותו על בוריו. יש אנשים כאלה בין המתיישבים היהודיים שהיו, או עודם, בשירותה של יק"א בחורן.

ג. תוכנית לפעולה מיידית.

א) בנוגע למשימתו המדינית, עד שייקבע סופית מעמדה המדיני של סוריה, אסור שיהיה למשרד צביון רשמי. רק אז יאומן האיש שיעמוד בראש המשרד לפני האמיר של סוריה, מטעמה של ההסתדרות הציונית. עד אז חייב המשרד להסתפק במעקב אחרי המצב במקום ובקיום קשר עם המנהיגים הערביים.

ב) בנוגע לחורן, יש לסייר בחורן כלוויית מתיישב יהודי שגר שם ולעמוד בקשר עם השייחים של הכפרים ועם בעלי האדמות, לשם איסוף ידיעות טרומיות בדבר האדמות הזמינות.

ד. תקציב מיידית.

א) בקשר למשימה המדינית, לפי שעה אפשר להימנע מהוצאות, פרט לתמיכה חודשית בסך עשר לירות לשניים מחברי המועדון הערבי, העשויים להביא תועלת כסוכני-מודיעין, והוצאות נסיעה.

ב) אולם, צריך לפתוח תקציב לסיור בחורן בלא דיחוי.³

ב-21 באוקטובר התקיימה בירושלים ישיבה של ועדה-צירים, בהשתתפותו של וייצמן. בפרוטוקול כתוב:⁴ "ד"ר וייצמן דיווח שהוא נפגש עם ד"ר פלדמן [כך במקור],

3. בתזכירו המפורט מ-6 בדצמבר (ראה לעיל, הערה 1), דרש פלמן לתכלית זו תקציב של

100 ל"מ, מהן 60 ל"מ למשרד, לתשלומים לסרסורים ולפקידי טאבו ו-40 ל"מ לבדיקת הקרקעות בחורן ולהוצאות נסיעה.

4. אצ"מ L4/297; L4/285, עמ' 9 בפרוטוקול.

הגר בדמשק,⁵ והוא דיווח כי האמיר פייצל לא הביע התנגדות לצינונות בפומבי וכי לאחרונה, נוכח הסיכוכים עם צרפת, שוב אין הצינונות מצויה במרכזו של הוויכוח בדמשק. ד"ר וייצמן חיווה דיעה שצריך להקים בדמשק מרכז ציוני, בעיקר לאור העובדה שכעת ישנה הזדמנות לקנות שטחי אדמה נרחבים בחורן.⁶

5

צרפתית, אצ"מ L4/52. הדו"ח נכתב בדמשק ב־31 באוקטובר 1919.

המצב בסוריה

חדשות פייצל. מזה עשרה ימים החדשות המגיעות מפייצל אינן טובות. במברק לאמיר זיד¹ הוא כתב שהקשיים בינו ובין צרפת רחוקים מלהתיישב, שצרפת מתנגדת לכל הסדר שיכוון לרצונם של התושבים הערביים ושהוא, פייצל, לא ישוב לסוריה עד שישגי תוצאה חיובית. אם ייכשל, בכוונתו למצוא מקלט באמריקה ולהמשיך משם את המאבק למען שלימות סוריה. במברקים אחרים, שנתפרסמו בעיתונים, אומר האמיר פייצל: "אחרי שהודעתי למנהיגים המוסמכים של צרפת ושל אנגליה שההסכם הצבאי הזמני חולל מורת־רוח מרובה ביותר בקרב האוכלוסיה הערבית בסוריה, הצהרתי שאני מתנער מכל אחריות אם תפרוץ בסוריה מהפיכה. עמדתי הנמרצת ואיומי" – ממשיך האמיר ואומר – "לא מצאו חן בעיני העיתונות הצרפתית והיא תוקפת אותנו בחוזקה."²

הדי הידיעות האלו. ב־29 באוקטובר, אחרי שנודעו להם הדברים האלה, ארגנו הלאומנים הערביים הפגנה בדמשק. נישאו נאומים בגנות ההסכם הצבאי ונשלחה החלטה לפייצל. הקונגרס הסורי מינה משלחת אל כל הקונסוליות בדמשק לבקשן למסור את החלטה לממשלותיהן. בערב התכנסה מועצת העיר וקיבלה החלטת־מחאה נגד ההסכם הצבאי. גם החלטה זו הועברה לאמיר פייצל.

ההחלטה של המועדון הערבי ושל הקונגרס הסורי. להלן נוסח

5. בנוסח הגרמני של הפרוטוקול, שם, איפיינו את פלמן כ"ציוני פאריסאי".

1. אחי האמיר פייצל וממלא־מקומו בהעדרו.

2. על התקפות העיתונות הצרפתית נגד פייצל, ראה נוואקיבי, עמ' 203, הערה 7, ועמ'

ההחלטה שקיבלו המועדון הערבי והוועדה המתמדת של הקונגרס הסורי ושלחו לאמיר פייצל. העתקים ממנה נמסרו לכל הקונסוליות בדמשק:

ההסכם הצבאי הזמני בעניין סוריה, שנחתם זה לא כבר בין האדונים קלמאנסו וליוד ג'ורג',³ מנוגד תכלית ניגוד לשאיפות האוכלוסיה הערבית בסוריה. אנו, נציגי האומה הסורית, מתנגדים לכל החלטה של איזו מעצמה שהיא לחלק את סוריה. אנו דוחים כל הסדר שאינו כולל את עצמאותנו הגמורה, את אחדותנו ואת שלימותנו. אנו מתנגדים להגירה יהודית לפלשתין ולשאיפות הציונים. אנו מוחים נגד כל מעצמה שתעזור להם. מעתה והלאה אנו מתנערים מכל אחריות למה שעלול לקרות בסוריה כתולדה של ההסכם הזה. נבקשכם למסור את ההחלטה הזאת לכל הנוגע בדבר.

משלחת של המועדון אל השלטונות האנגליים. למחרת הלכה משלחת של המועדון הערבי אל השלטונות האנגליים והצהירה: "האוכלוסיה משוכנעת בכוונות הטובות של אנגליה ומודה לה על התמיכה שנתנה לסורים עד כה. אולם, העם חושש שאחרי שיפנו הגייסות האנגליים את הארץ, יתפשו את מקומם חיילים של מעצמה אחרת. אנו מתנערים מראש מכל אחריות לתוצאות הדבר הזה." העתק ההצהרה הזאת נמסר גם לקונסולים שבדמשק, בבקשה שיעבירוה לממשלותיהם.

השלטונות האנגליים הבטיחו להעביר את ההצהרה למנהיגי אנגליה וצרפת בפאריס ובלונדון.

מהומות במקומות שונים בסוריה. מהומות פרצו במקומות שונים בסוריה, ובמיוחד במרג'־עיון, בקונטרה ובבקעת הלבנון. כל הצ'רקסים במרג'־עיון ובקונטרה עברו לצידה של צרפת.⁴ מנהיגים צ'רקסיים מצאו

3. ההסכם שנחתם בפאריס ב־15 בספטמבר, על יסוד המיזכר הבריטי מ־13 בספטמבר "בעניין הכיבוש של סוריה, ארץ־ישראל ומסופוטמיה, עד להחלטה בדבר המנדטים." קלמאנסו הסכים אך ורק לאותם הסעיפים במיזכר שעסקו בפניו הכוחות הבריטיים משטח הכיבוש המזרחי ובנסיגתם לשטח הכיבוש "דרום". את יתר הסעיפים, שהציעו משא־ומתן לקביעת הגבולות, חתה (ראה מכתבו אל פייצל, 2.11.1919, *DBFP IV*, No. 355, pp. 511–513).

4. בחודש נובמבר 1919 הציע מושל ג'ידה לפקידות יק"א לשלוח להגנת מטולה 200 אנשי מיליציה צ'רקסים. הפקידות חתה את ההצעה: "... להשתמש בצ'רקסים שאינם בצבא הצרפתי בתור שוט על הבדווים, אין זה אלא להגדיל את המזורה – והיהודים ענו: בעצמנו נגן." (אהרן בן־ברק, הפועל הצעיר, שנה י"ג, גיליון 11, 26.12.1919). על בקשתם של מנהיגי הצ'רקסים בקונטרה שווייצמן יגן עליהם בוועידת־השלום ראה קלורסקי אל וייצמן, [כנראה אמצע ינואר 1920], אצ"מ J15/6492.

מקלט בלבנון והתקשרו שם עם השלטונות הצרפתיים. הערבים והבדווים התקיפו את הצ'רקסים. חיילים צרפתיים באו לעזרתם של הצ'רקסים, הערבים תקפו אותם והם נאלצו לסגת. חיילים אנגליים התערבו והחזירו את הסדר, לפי שעה. מאורעות דומים פרצו בבקעת הלבנון.⁵ יחידות צרפתיות התקדמו מעבר לגבול לבנון, כנופיות ערביות חשו לשם והיו התנגשויות. הצרפתים נסוגו. חוששים למהומות ולהתנגשויות חמורות יותר לאורך כל הגבול של האיזור המזרחי. האוכלוסיה הערבית חמושה. אמר לי אחד המנהיגים הערביים: נשק לא חסר לנו. אפילו בכפר הקטן ביותר תמצא נשק בשפע. ויתירה מזו, למעשה – האנגלים אתנו.

התקפות על הציונים בנאומי המפגינים. במהלכן של ההפגנות נשא אל-מוזפר⁶ נאום אנטי-ציוני. באסיפה של ועד המועדון הערבי הוא אמר: אשר לנו, אין אנו חוששים מכלום. אנו חמושים ונדע להילחם. אך לא זה מצבם של אחינו בפלשתיין. הציונים רומסים אותנו. עלינו לשלוח להם נשק.

החלטת מועצת המינהל של דמשק.⁷ בשבוע שעבר החליטה מועצת המינהל של דמשק לגייס פקידים אך ורק מבין תושבי האיזור המזרחי. החלטה זו היתה אמורה להישמר בסוד, אולם העורך של "אל-מקתבס" חשף אותה. הוא פירסם אותה בעיתונו ותקף את המועצה האדמיניסטרטיבית על שקיבלה החלטה המכירה בחלוקת סוריה, בשעה שהאמיר פייצל נאבק באירופה למען שלימותה של סוריה. הוא האשים את יוזמי ההחלטה שהם קיבלו כסף מן הקולונל קוס. התובע הכללי הגיש תביעה נגד העיתון והופעתו הושעתה. עתה מנסים להשתיק את הפרשה, אולם התסיסה בסוריה עקב הפרשה הזאת – גדולה.

5. המחלוקת על הקדא של בעלבק, על קדא ראשי וקדא חאצביא, שפייצל דרש להכילם בשטח הערבי, גרמה לעיכוב הפינני של בקעת הלבנון מכוחות אנגליים עד ל־30 בנובמבר 1919. לפי הפרשה שהושגה בפאריס בין פייצל ובין הצרפתים נקבע כי לא יהיו בבקעת הלבנון כוחות שריפיים, אלא ז'נדרמריה מקומית בפיקוח צרפתי (ראה חילופי האיגרות, DBFP IV, Nos. 380–381, pp. 555–558).
6. ראה לעיל, תעודה מס' 2, הערה 6.
7. מג'לס אל-מודירין. ב־6 באוגוסט 1919, אחרי ביקורה של ועדת קינג-קריין, ביקש פייצל להפוך את מועצת המנהלים ל"ממשלה", אך חזר בו בלחצו של אלנבי. (Philippe David; *Un gouvernement arabe à Damas, le congrès syrien*, Paris, 1933, p. 33 [להלן: פיליפ דוד]. בראש מועצת המנהלים עמד עלי רדא אל-רכאבי, שנתמנה בידי אלנבי, ועוזריו כונו "ראשי מחלקות". פייצל ניסה להחליש את מעמדו של אל-רכאבי על-ידי כך שعوוד את ראשי המחלקות לפנות אליו ישירות (ראה דו"ח קורנוואליס, 16.5.1919, DBFP IV, No. 182, Enclosure 1, p. 266).

פינוי הגייסות האנגליים. בדמשק מדברים על פקודה לעכב את פינוי הגייסות האנגליים מחמת המהומות בסוריה. מצפים למהומות ביום שינחתו החיילים הצרפתיים בנמל בירות.

כנס של נציגי העדות בדמשק. המועצה העירונית של דמשק זימנה כינוס של נציגי כל העדות בדמשק כדי למחות נגד ההסכם הצבאי וכדי לשלוח החלטה התובעת את שלימות סוריה. הכנס אמור להיערך ביום א', 2 בנובמבר. הקהילה היהודית⁸ קיבלה הזמנה לשלוח נציגים והחליטה לשלוח לכינוס נציג אחד.

6

צרפתית, אצ"מ L4/52. הדו"ח נכתב בדמשק ב-11 בנובמבר 1919.

המצב בדמשק, 1-10 בנובמבר 1919

פינוי הגייסות האנגליים מסוריה. החל הפינוי ההדרגתי של הגייסות האנגליים מסוריה המזרחית. הוא יימשך לפחות חודש.

לפי שעה החלו לפנות את חומץ, שהיתה מוחזקת בידי חיילים הודיים. החיילים יחנו בלוד, בשכם ובסביבות ירושלים. אחרי חומץ, יפנו ערים אחרות.

החלפתם בחיילים צרפתיים. לפי שעה אין מתכוונים להחליף את הגייסות האלה בחיילים צרפתיים. העדות הלא-מוסלמיות מודאגות. חוששים שחיילי השריף לא יהיו מסוגלים להבטיח את הסדר, וביותר מכיוון שהיחסים בין הדרוזים ובין הצ'רקסים, בין הערבים ובין הבדווים מחמירים והולכים. האנגלים מבקשים לאחד את הדרוזים ואת הערבים ומצליחים בכך. לעומת זה, הסוכנים הצרפתיים מנסים לפלג בין הערבים ובין הבדווים, ובין הצ'רקסים והבדווים.

הקתולים של דמשק. הקתולים הגרים בדמשק מתכוונים לשלוח לפאריס

8. קהילת דמשק מנתה אז בין 15 ל-17 אלף נפש, מתוך אוכלוסייה כללית של כ-400 אלף. חברי "ועד העיר", או ועד הקהילה, היו משה דוד טוטח, משה אליהו טוטח, ברוך פאיס, יוסף עבאדי, יוסף לניאדו, יוסף פרחי, משה מואס, משה לאלו, סלים עטאר ונתן עטאש. הרב הראשי היה הרב יעקב דנון (דו"ח אברהם אלמאליח על סיורו בסוריה ובלבנון, יוני-יולי 1919, אצ"מ L3/13/I(a-b), ותעודות באצ"מ L4/51). בתחילת אוגוסט 1919 ערך פייצל ביקור קצר במוסדות הקהילה. בין שאר דברים אמר כי הגירת יהודים תביא ברכה לסוריה (יוסף עבאדי אל דוד יליון, 12.8.1919, אצ"מ L3/340).

נציג שיביע בפני ממשלת צרפת את חששם ממהומות ומטבח בשעה שיפנו האנגלים את הארץ, בלי שיתפסו את מקומם חיילים צרפתיים, ולבקש את עזרת הצבא הצרפתי אם יהיו מהומות.

המועדון הערבי – תעמולה נגד צרפת. המועדון הערבי, שהוא גוף של הממשלה הערבית, ממשיך לנהל תעמולה אנטי-צרפתית חזקה. כל משך השבוע שעבר אורגנו בדמשק – מרכז הפעילות הלאומנית הערבית – הפגנות גדולות מאוד. האוכלוסיה נקראת להצטייד בנשק ולהילחם במבקשים לפגוע בשלימותה של סוריה.¹ השלטונות האנגליים הודיעו רשמית לממשלה הערבית שההפגנות אינן רצויות משום שהן מעצבנות את האוכלוסיה. רדא פאשא,² המושל הצבאי של דמשק, איש אמונה של אנגליה ונותן הפקודות במועדון הערבי, לא זו בלבד שלא אסר על ההפגנות, אלא שעודד את עריכתן. הפגנה גדולה מאוד אורגנה ב־9 בחודש. השתתפו בה עשרת אלפים איש. החלטות מחאה הוגשו לקונסוליות.

חימוש התושבים. המועדון הערבי קורא לאוכלוסיה להצטייד בנשק ולהתאמן. המועדון הערבי מחלק נשק לתושבים. הרבה מכלי-נשק אלה מקורם במחסנים שהשאירו התורכים בנסיגתם. הסחר בנשק חופשי לחלוטין. האוכלוסיה הכפרית חמושה. השלטונות הבריטיים מודעים לחלוקת הנשק ויש בידם רשימה של כל המחזיקים בכלי-ידיה. הנציבות הצרפתית דרשה שימסרו לה את הרשימות האלה, אך מבוקשה לא ניתן לה. הנציבות הבריקה לממשלת צרפת למחות נגד הסיוע השקט והעקיף שהסוכנים הבריטיים הזוטרים נותנים ללאומנים הערביים בחימוש האוכלוסיה ובאירגון ההפגנות. היהודים והחימוש. המועדון הערבי זימן כמה נכבדים יהודים. נאמר להם שאם היהודים רוצים בכך, תינתן להם כמות מסוימת של כלי-נשק. הם הזמינו נכבד יהודי דמשקאי להיות חבר בוועדת החימוש שהקימו.

היהודים וההפגנות. כיוון שהנוצרים של דמשק אייגנו הפגנה להוכיח שהם סולידריים עם הערבים, החליטו גם היהודים להפגין. מנהיגי המועדון הערבי ביקשו מן הקונסולים האירופיים להבריך לממשלותיהם ולפאריס שכל תושבי דמשק, ובכללם נוצרים ויהודים, מפגינים נגד צרפת ונגד הציונים. בשיחה עם קונסול איטליה הסברתי לו שאם היהודים משתתפים בהפגנות,

6

1. בתחילת נובמבר התארגנה בדמשק "ועדה עממית להגנה לאומית", שהתבססה על ועדים שכונתיים (על הוועדה ועל פעיליה, ראה אמין סעיד, עמ' 101–103).
2. פייצל, שכונה "מפקד הגייסות הערביים בצפון", מינה את אל-ראכבי למושל צבאי על סוריה כולה.

הרי זה אך ורק כדי שלא ייראו נבדלים מן המוסלמים, ואין להם כל כוונה למחות נגד צרפת, או נגד הציונים.

הדי העצרת של 2 בנובמבר בלונדון.³ עיתוני דמשק הדפיסו את המברקים בעניין העצרת הציונית שהיתה בלונדון ב־2 בנובמבר ותוארה ב"אל־מוקטם". הדבר עורר מורת־רוח בין הלאומנים הערביים. המברק הבא נשלח לאמיר פייצל: הגיעו אלינו המברקים בדבר המיפגן הגדול שאירגנו הציונים בבית־האופרה של לונדון ובדבר נאומי העידוד לציונים, שנשאו שם מדינאים בריטיים.⁴ הדבר עורר את זעמה של האוכלוסיה ומוכיח שהציונים דבקים ברעיונות הטירוף שלהם. אולם, אין אנו דואגים. בטוחים אנו שנקטת את כל הצעדים הדרושים כדי להביע את זעמנו לוועידת־השלום.

פייצל וקלמאנסו. בחוגי האמיר זיד מספרים על שיחה שנערכה בין קלמאנסו ופייצל,⁵ שיחה שבה תקף קלמאנסו את פייצל בחומרה וגינה אותו על שהוא מניח לכנופיה של לאומנים ילדתיים, הדוחפים את סוריה אל התהום, להנחותו. הוא איים ואמר כי כל זמן שתמשך הפרובוקציה נגד הצרפתים, לא תקבל סוריה המזרחית כל תמיכה כספית מאף מעצמה. נניח לסוריה המזרחית להתנהל בכוחה היא, בלי סיוע כספי ומינהלי. האם תוכלו להתקיים חודש אחד? האמיר פייצל השיב שאין לתושבים דבר נגד צרפת, אלא שאין הם רוצים בחלוקתה של סוריה. התסיסה בסוריה אינה מלאכותית ואין הוא יכול להשתלט עליה.

הדיעה הכללית בדמשק. הדיעה הכללית בדמשק היא שסוריה המזרחית תיעזב לגורלה למשך זמן מה. הגייסות האנגליים יפוננו לגמרי. צרפת תתחיל לנהל תעמולה בסוריה המזרחית. הסורים לא יקבלו תמיכה כספית ומינהלית מצרפת ומאנגליה.⁶ הגייסות הצרפתיים לא יתערבו אלא אם יפרצו מהומות אחרי פינוי הכוחות האנגליים.

3. העצרת לציון יום הצהרת באלפור נערכה באולם האופרה של לונדון ביום א', 2 בנובמבר 1919.
4. הנואם הראשי בעצרת היה הרברט סמואל (ג'ואיש כרוניקל, 7.11.1919, עמ' 8. ראה גם לעיל, מבוא, פרק ג').
5. פייצל נפגש עם קלמאנסו ב־22 באוקטובר. מייד לאחר־מכן הוטל קלמאנסו למערכת בחירות, וניהול המשא־ומתן עבר לידיהם של פיליפ ברתלו וז'אן גו ממשרד־החוץ. איש־שיחם העיקרי היה רסתם חידר (אמין סעיד, עמ' 119).
6. והשווה וייצמן במכתבו אל סמואל, ירושלים, 22.11.1919: "דמשק עצמה שרויה באנרכיה, בסביבותיה כגון החורן, הגולן ועד ללבנון, המצב חמור מאוד. הכול, הערבים והבריטים, מסכימים שהשריף אינו מסוגל להקים מימשל. אין לו אנשים ולא כסף. תומכיו העיקריים הם הבדווים; הם תומכים בשריף כל עוד הם מקבלים תשלום

השפעת פייצל בסוריה. במידה שמעמדו המדיני של האמיר פייצל נחלש בפאריס, בה במידה עולה יוקרתו בדמשק. בעת ההפגנות האחרונות בדמשק עברו ברחובות חבורות של ערבים, של בדווים ושל דרוזים וקראו – יחי פייצל! ברחובות ובבתי-הקפה שרים שירים פטריוטיים שחוברו לכבודו של פייצל מלך הערבים. יותר מאי פעם, פייצל הינו עכשיו השליח הגדול של הממשלה הערבית ושל המועדון הערבי.⁷

7

צרפתית, אצ"מ L4/52. הדו"ח נחתם בדמשק ב־21 בנובמבר 1919.

המצב בדמשק, 10–20 בנובמבר 1919

פינוי הכוחות הבריטיים. החל פינוי הכוחות הבריטיים מדמשק. סבורים שפינוי כל האיזור המזרחי יסתיים לקראת סוף החודש.¹

המצב הכללי. הידיעות על פייצל המגיעות לכאן אינן מזהירות. במברק האחרון הוא קורא לעזרת אלוהים ולעזרת כוחות הצבא של העם כדי להתגבר על כל הצוררים. סיסמת-היום של כל עיתוני דמשק היומיים היא – כיוון שאין מטרים אוזן לכל החלטות. המחאה שלנו ומכיוון שאירופה אינה מתרשמת מן ההפגנות שאנו מארגנים מדי יום, הבה נעבור עתה מדיבורים למעשים, למהפיכה.

הנאדי אל-ערבי והדרוזים. הנאדי אל-ערבי אינו חדל מתעמולתו לחימוש ולגיוס מתנדבים. דרוזים חמושים באים לדמשק כדי לצאת לקרבת זחלה, שם מתחיל האיזור הצרפתי, להתנגד לחיילים הצרפתיים, אם ינסו לחצות את הגבול. יש הסכם בין הדרוזים של לבנון והדרוזים של החורן נגד הצרפתים. הצרפתים העלו באש שני כפרים דרוזים.

(בכסף בריטי; 120,000 ל"ש בקירוב). סובסידיה זו תיפסק כשהבריטים יפנו את סוריה (ב־26). " (אגרות וייצמן, ט', מס' 240, עמ' 269).

7. הערכה זו לא היתה עשויה להאריך ימים. ב־12 בדצמבר היו בדמשק הפגנות סוערות נגד פייצל ונגד זיד. ב־14 בדצמבר נאלץ אל-רכאבי להתפטר. במקומו נתמנה עבד אל-חמיד פאשא וגם הוא נאלץ להתפטר מייד (DBFP IV, No. 413, p. 615). מינואר 1920 ועד כינון הממשלה במארס, עמד בראש "מועצת המינהל" יועצו של זיד, הפלשתינאי אמין אל-תמימי.

7

1. הפינוי הסתיים ב־25 בנובמבר (נוואקיבי, עמ' 189).

בהלה בקרב האוכלוסיה. התעמולה המהפכנית של אל-נאדי אל-ערבי ושל העיתונות הערבית של דמשק, נוכחותן בעיר של חבורות דרוזים חושיים, הנתמכים בכספי הנאדי אל-ערבי גרמו בהלה בקרב האוכלוסיה. חושיים יותר מפני מעשי שוד של הדרוזים מאשר מפני הקריאות המהפכניות של הנאדי אל-ערבי. הממשלה הערבית של דמשק, שבראשה עומד המושל הצבאי רדא פאשא,² נתונה להשפעתו של אל-נאדי אל-ערבי וחושיים שלא יהיה לה די כוח להבטיח את הסדר הטוב ולמנוע מעשי שוד וכיזה, כאשר יפנו הבריטים את האיזור המזרחי.

המשרד המדיני הבריטי. המשרד המדיני הבריטי, שבראשו עומד הקולנוול וודמן [Woodman] לא זו בלבד שאינו מרגיע את דעת-הקהל, אלא מנסה להפחידה. הקולנוול וודמן כינס את הקונסולים האירופיים והכריז באוזניהם: "לקראת סוף החודש הזה אנו נסוגים מכאן. אפשר שיפרצו מהומות. עליכם לנקוט כל אמצעי הזהירות." הקונסולים מבינים שהאינטרס הבריטי הוא, אם לא לגרות מהומות, לפחות להבהיל את האוכלוסיה. אולם לנתיניהם הפונים אליהם בעניין הזה הם משיבים: יתכן שיהיו מהומות ויתכן שלא יהיו. מי שמתירא – יכול לצאת את העיר. ואכן, משפחות רבות של נוצרים עזבו את העיר.

הוועדה להגנה לאומית בדמשק. כאופוזיציה לפעילות של הנאדי אל-ערבי ולקריאותיו המהפכניות, התארגנה זה עתה ועדה להגנה לאומית ובראשה עבד אל-רחמן פאשא.³ לוועדה זו הצטרפו הנכבדים, הסוחרים העשירים ובעלי הרכוש של דמשק.⁴ הם מנסים למנוע מהומות ועושים תעמולה למען השקט והסדר הטוב. מטרתם לדחוק הצידה, בהדרגה, את הנאדי אל-ערבי וליטול את הממשלה לידיהם. התנגדות לנאדי אל-ערבי. מתחילים להבחין בעוינות כלפי הנאדי אל-ערבי. רוב חברי המועדון אינם דמשקאים. הם פלשתינאים, או מוסלמים

2. ראה לעיל, תעודה מס' 6, הערה 2.

3. הוא ד"ר עבד אל-רחמן שהבנדר. יש להבדיל ועדה זו מן הוועדה העממית להגנה לאומית, שהיתה גוף קיצוני ביותר. ראה אמין סעיד, עמ' 101–103.

4. בשובו מאירופה באמצע ינואר 1920, ניסה פייצל להשתלט על המפלגות, וביותר על הוועדה העממית להגנה לאומית, שיצגה את החזית הקיצונית והיתה לגורם הפוליטי העיקרי ברחוב הדמשקאי. כיוון שלא הצליח לשכנע את המפלגות לאשר את הצעת ההסכם עם קלמאנסו, עודד פייצל הקמת מפלגה שמרנית, היא אל-חזב אל-וטני (המפלגה הלאומית), שמצעה נתפרסם ב-25 בפברואר (ח'יריה קאסמיה, אל-חקומה אל-ערביה פי דמשק בין 1918–1920, קאהיר 1971, עמ' 159–161). אנשי הוועדה להגנה לאומית היו בין מקימי אל-חזב אל-וטני.

מלבנון.⁵ נרקמות קנוניות נגד "התועמלנים הזרים שבאו לחולל אי-שקט בעיר, שבה אין להם לא קרובי-משפחה ולא נכסים." בשיחותי עם חברי הוועדה להגנה לאומית אני מנסה לעודד את התעמולה הזאת בכל האמצעים שברשותי.

הסיכויים לעתידה של הוועדה הזאת. הנאדי אל-ערבי נתמך בידי הסוכנים האנגליים. הקולונל וודמן ממלא על יד הנאדי אל-ערבי אותו תפקיד שלורנס ממלא על יד פייצל. הוועדה להגנה לאומית, בראשותו של עבד אל-רחמן פאשא מקבלת יותר ויותר תמיכה חשאית מהקולונל קוס, נציג צרפת. אפשר ביותר שאחרי צאת האנגלים מדמשק, תתפוס הוועדה לביטחון לאומי את מקומו של הנאדי אל-ערבי. הדבר יועיל מאוד לאינטרסים הציוניים שלנו. נוח יהיה לעבוד עם הוועדה הזאת.

צעדיה הראשונים של הוועדה להגנה לאומית.

(1) בדו"ח הלפני-אחרון שלי⁶ כתבתי לכם על החלטה שקיבלה המועצה האדמיניסטרטיבית של דמשק, לגייס עובדי ממשלה אך ורק מבין תושבי האיזור המזרחי. החלטה זו עוררה את חמתו של הנאדי אל-ערבי והאשימו את יוזמיה שקיבלו שוחד מיד הקולונל קוס. יוזמי החלטה הזאת הם-הם יוזמי הקמת הוועדה להגנה לאומית.

(2) הוועדה להגנה לאומית עושה תעמולה למען השקט והסדר הטוב. בעצתה שלחה הממשלה הערבית מכתבים לקונסולים בבקשה שיקחו בחזרה את העצות שנתנו לנתיניהם לצאת את דמשק.

התעמולה הלאומנית. עבד אל-קאדר אל-מוזפר אינו חדל לנהל בדמשק את תעמולתו האנטי-ציונית. הוא שיעץ לנאדי אל-ערבי לשלוח נשק לאחיהם בארץ-ישראל (ראה הדו"ח הלפני-אחרון שלי). הוא אשר יזם שליחת מברק המתאה לאמיר פייצל נגד העצרת הציונית שהיתה בלונדון ב-2 בנובמבר (ראה הדו"ח האחרון שלי)⁷ והוא אשר הכין בדמשק רשימה שחורה. ברשימה זו נכללים אנשים המנהלים תעמולה למען צרפת, והנמצאים בקשר עם הקולונל קוס (מוסלמים ונוצרים) והציונים.⁸ (ברשימה זו הוא רשם את מורי

5. על הפלשתניאים בהנהגת הנאדי אל-ערבי ובמנגנון הפייצלי, ראה פורת, עמ' 62-63,

71-70; אמין סעיד, עמ' 43.

6. ראה לעיל, תעודה מס' 5.

7. ראה לעיל, תעודה מס' 6.

8. ב-17 בנובמבר 1919 כתב הקצין המדיני הבריטי בדמשק כי יש חשש לחיי הציונים היושבים בעיר, אחרי הפינוי של הכוחות הבריטיים. הוא ציין כי אל-נאדי אל-ערבי מנהל בידי הפלשתניאים עבד אל-קאדר אל-מוזפר וסלים עבד אל-רחמן [אל-חג'

בתי־הספר הציוניים של דמשק⁹ ואת כל יתר הציונים, ששמותיהם מסרה לו המשטרה. לפני שלושה חודשים רשמה המשטרה את כל הזרים המתגוררים בדמשק. בין הצעירים, היו שנרשמו כבעלי אזרחות ציונית. עבד אל־קאדר הוסיף את שמותיהם לרשימה השחורה שלו.)

תקרית המורים. בדו"ח השני שלי¹⁰ סיפרתי לכם על שני חיילים, יהודים־אמריקניים המשרתים כמוזכרים במשרד הפוליטי האנגלי. ביקשתי מהם למסור לי כל מה שיוכלו להיוודע במשרד בנוגע ליהודים ולציונים. כיוון שנודע להם שהמשרד הפוליטי קיבל ידיעה על הרשימה השחורה, הם הזהירו את המורים של בתי־הספר שלנו. המורים המבוהלים פנו לקולונל וודמן. הקולונל וודמן נהג בהם כפי שנהג בקונסולים: "יש סכנה גדולה! אכן אתם רשומים ברשימה השחורה" – הוא השיב להם. בקרוב יהיו מהומות. ממחר שוב לא יהיו ברכבת מקומות לאזרחים, וכך הלאה. שוב אנו רואים שיש למשרד הפוליטי הבריטי עניין רב להפחיד את האוכלוסיה.

האם צריכים הם לצאת את דמשק? המורים לא היו צריכים לצאת את דמשק. עזיבתם עשתה רושם קשה בקהילה היהודית. ועדהעיר התנגד לכך. על בתי־הספר להישאר פתוחים ולפעול באורח סדיר. סגירתם עלולה לסכן את כל העבודה הציונית שנעשתה עד כה בדמשק, ולמנוע כל אפשרות של עבודה ציונית בעתיד. אני סבור שהמורים חייבים לחזור לדמשק בהקדם האפשרי ולשוב לעבודתם.¹¹

אברהים מטול־כרם) וכי גם ראש הוֹנְדֶרמֶרִיה – צבחי ביי אל־ח'דרא [מצפת] ומפקד המשטרה עלי ביי אל־תמימי, שניהם פלשתינאים. ב"רשימה השחורה" של הציונים היתה, לפי מכתב זה, ה"אג'יטטורית הציונית" אני הלל מראשון־לציון. אל־מוזפר איים עליה (גה"מ, חטיבה 2, תיק 140). מחשש למאסרים, הוחלט לסגור בנובמבר את "הקלוב הלאומי קדימה", שהיה מועדון ציוני.

9. מחלקת החינוך של ועדהצירים החזיקה בדמשק, בשנת 1919, בית־ספר לבנים (130 תלמידים) – תחילה בניהולו של ישראל איתן ואחר־כך בניהולו של יהודה בורלא, בית־ספר לבנות (70 תלמידות) – בניהולו של יוסף יואל ריבלין, וגן ילדים (200 ילדים) – בניהולה של הגברת גביוון מירושלים. רוב המורים נשלחו מארץ־ישראל (אצ"מ L/51). עזיבתם של מורים אחדים ושתי גננות ממערכת החינוך הציונית, שעה שמורי כ"ח נשארו כולם, עוררה ביקורת ב"דאר היום" (25 בנובמבר 1919), שהגיש כי קבוצה של מורים וגננות החליטו להמשיך בעבודה ויהי מה. אליהו ששון כתב באותו הגיליון: "רוב המורים אצלנו עזבו את דמשק בשעה שלא היה כל צורך לזה, הכל טוב כאן והשקט והמנוחה שולטים בעירנו, ואין כל הכנה למהומה כמו שמתארים להם אחדים מהתושבים."

10. ראה לעיל, תעודה מס' 2.

11. נראה שחזרו. לדברי יעקב חקלי, היו בדמשק בתחילת שנת 1920 עשרים מורים מארץ־ישראל. (מכתב מדמשק, הפועל הצעיר, שנה י"ג, גיליון מס' 20, 27.2.1920).

המצב בדמשק. המצב הנוכחי בדמשק סוער ביותר. התושבים חוששים ממהומות שיפרצו מייד לכשיפנו האנגלים את הארץ. ההפגנות שהנאדי אל-ערבי מארגן לבקרים מעצבנות את האוכלוסייה.¹² קריאות המלחמה של הלאומנים הערביים מפחידות אותה. אף-על-פי-כן, דעתם של כל אלה המכירים את המצב בדמשק (חברי מועצת המינהל, הקונסולים האירופיים, חברי הוועדה להגנה לאומית, מזכירו של הקולונל קוס), שאתם שוחחתי, היא כי לא יקרה דבר חמור.

גורו. הקולונל קוס והלאומנים. בשיחה שהיתה לכמה נכבדים עם הקולונל קוס, הוא אמר: האינטרס של הערבים הוא לשמור על הסדר. אם יגיע מחר (20 בנובמבר) לביירות,¹³ יבקר הגנרל גורו בדמשק לקראת סוף החודש. הוא יבוא כמבקר בלבד. אולם אם יהיו מהומות, יכבשו הצרפתים את העיר.

8

צרפתית, אצ"מ L4/52. להוציא התזכיר המפורט בדבר פרוייקט החורן, שנתחבר בירושלים ב־6 בדצמבר, לא נמצאו דו"חות לחודש זה. על סמך התכתובת בעניין "הסכסוך הפתחת-קוותי",¹ נראה שפלמן היה בארץ-ישראל, בקשר לאותו משפט, לפחות בסוף דצמבר.

המצב בדמשק, 3 בינואר 1920

רוגז הערבים על האנגלים. רוגזם של הלאומנים הערביים על בריטניה רב

12. בהפגנות שהיו ב־14 בנובמבר השתתפו כ־50 אלף בני-אדם. בין הנואמים היה גם יהודי דמשקאי, "שעשה רושם עמוק בדבריו הנלהבים." (מ.ר. כהן, "התנועה הערבית", [רשימה ב'], הפועל הצעיר, שנה י"ג, גליון מס' 14, 16.1.1920).

13. הגנרל אנרי גורו (Henri Gouraud) נתמנה נציב עליון ומפקד כוחות צרפת בלוואנט ב־9 באוקטובר 1919. הוא הגיע לנמל ביירות ב־21 בנובמבר. מיניו של הגנרל למוד-הקרבות לתפקיד כפול – אורחי וצבאי – עורר גל של שמועות שצרפת עומדת לפעול נגד פייצל ביד חזקה. העיתונות הערבית כינתה את גורו "צלבן צמא-דם". (אל-ארדן, 21.11.1919; אל-מופיד, 22.11.1919). למעשה, קלמאנסו, שהאמין עדיין בסיכויי ההסכם המדיני עם פייצל, מינה את גורו כדי להפיס את דעתם של החוגים הקלריקליים והקולוניאליים בצרפת, ולא כדי שיכין לאלתר מבצע צבאי נגד פייצל.

מאוד, בעיקר בחוגי האמיר. מאשימים את אנגליה שבגדה בלאומנים הערביים ובאמיר פייצל, וזנחה אותם עכשיו, בודדים במערכה, נגד צרפת. בעיקר מתקיפים את לורנס. "האנגלים בוגדים" – אמר לי קולונל מפמלייתו של האמיר פייצל, שחזר זה עתה מפאריס² – "הם הבטיחו לנו הרבה ולא קיימו דבר."

גורו והלאומנים. גורו מנהל בין המתונים תעמולה נגד הלאומנים הערבים. בצוותא עם כמה חברים בעלי השפעה במפלגה המתונה, שבאו לביירות לקבל את פני האמיר פייצל, הוא בחן דרכים להיפטר מראשי המפלגה הלאומית הערבית של דמשק. בביקורי האחרון בביירות, היתה לי שיחה ארוכה עם קצין צרפתי מפמלייתו של גורו והצבעתי על התועלת המרובה שתצמח לצרפת אם תיפטר מראשי התנועה הלאומית הערבית. הוא הסכים לדברי והוסיף ואמר שאף-על-פי שהעניין רגיש ביותר, הוא יביא את הרעיון לפני השלטונות הצרפתיים בביירות. העובדה שגורו שוחח עם כמה ממנהיגי המפלגה המתונה מוכיחה שהוא מחפש עכשיו דרכים להכות בנאדי אל-ערבי, ולנו עשוי הדבר להביא תועלת.

השלטונות הצרפתיים האנטי-ציוניים. מצד שני, אנשי גורו מנהלים מערכת תעמולה נגד האנגלים ונגד הציונים בין הערבים של דמשק. ללאומנים הם אומרים: "אתם נאבקים למען אחדות סוריה, אבל למה אינכם תוקפים את אנגליה, שגזלה את ארץ-ישראל לתיתה ליהודים. צרפת היתה ותהיה תמיד בעד אחדותה של סוריה תחת חסותה של צרפת."³ יש להודות בכך שהמערכה האנטי-אנגלית והאנטי-ציונית הזאת של הסוכנים הצרפתיים עודנה חלשה מאוד. הסוכנים הצרפתיים סומכים על האהדה שהם מוצאים בין חברי המפלגה המתונה ובין הקתולים של דמשק, אך עדיין אין הם מעיזים להתחייב יתר על המידה.

המצב הכספי. המצב הכספי בסוריה רחוק מלהשביע רצון.⁴ הממשלה

2. תחסין קדרי נלווה אל פייצל, כשליש צבאי, במסעו השני לאירופה.
3. התעמולה הצרפתית בסוריה ובארץ-ישראל נסבה כולה על סיממה זו (ראה טננבאום, עמ' 26; פורת, עמ' 74; וכן דו"חות "משרד הידיעות" של ועדה-הצירים על התועמלנים בשירות צרפת בארץ-ישראל – בתוכם לפחות שלושה מבני משפחת עבד אל-האדי – 13.2.1920, 8.2.1920, אצ"מ Z4/16079).
4. בסוף שנת 1919 הסתכם הגירעון של מימשל פייצל בכ-935,324 ל"ש, לעומת הוצאה של 2,275,906 ל"ש, כלומר – בגירעון של 41% מן התקציב. פייצל סירב לקבל יועץ צרפתי לענייני כספים והעדיף עליו את סעיד שוקיר פאשא, לבנוני ששירת בעבר במינהל הבריטי בסודאן (טיבאוי, עמ' 305; לפי פיליפ דוד, עמ' 31, הראתה הצעת התקציב לשנת 1919 גירעון של יותר ממיליון ורבע לירות מצריות).

מנסה לקצץ בהוצאות כדי שתוכל להחזיק מעמד לאורך זמן. קיצצו במשכורות של הפקידים האזרחים ושל אנשי־הצבא, כקטנים כגדולים. אל־נאדי והמתונים. המאבק בין הלאומנים והמתונים גובר והולך. המאבק בא לידי ביטוי בעיתונים, התוקפים את המפלגה המתונה:

(1) על שלא עשתה דבר למען המאבק לאחדותה של סוריה.

(2) על שהיא מנסה להחליף את הפקידים מאנשי הנאדי בפקידים מאנשי המתונים.

העיתונות והציונות. מזה זמן מה אין מוצאים בעיתונות הערבית התקפות נגד הציונות. העיתונות מסתפקת בכך שהיא מביאה, מפעם לפעם, ידיעות כוזבות מארץ־ישראל.

לדו"ח הזה צירף פלמן תזכיר מיוחד:

מר סלומיאק⁵

לפני זמן מן התלוננו לפני ידידים ערבים בדמשק, גם לאומנים וגם מתונים, על העמדה שנקטה ההסתדרות הציונית בארץ־ישראל, במטרה לפלג בין הערבים המוסלמים ובין הערבים הנוצרים. הם הזכירו את המקרה של מר סלומיאק מירושלים, המנסה, בשמה של ההסתדרות הציונית, לסכסך בין מוסלמים לנוצרים.⁶ ניסיתי כמוכן לשכנע אותם שמעולם לא היתה להסתדרות הציונית כוונה כזאת ולעולם גם לא תהיה לה כוונה מגוחכת כזאת. ההסתדרות הציונית רוצה לחיות בידידות עם הערבים המוסלמים ועם הערבים הנוצרים כאחד.

עם זאת, דרך הפעולה של מר סלומיאק, שאינה עולה בקנה אחד עם ההליכים המדיניים, מעוררת בדמשק תגובה שלילית לעניין שלנו והעיתונים

5. כך במקור. אברהם סולומיאק, מאנשי ביל"ו לשעבר, היה עד מלחמת־העולם הראשונה עובד הפוסטה הרוסית, תורגמן ומזכיר בקונסוליה הרוסית בירושלים. בתקופת המלחמה היה "נספח מסחרי" בצירות הרוסית בקאהיר. שב לארץ באוקטובר 1919, בעזרתו של וייצמן (אצ"מ L4/261), ונתקבל לעבודה במחלקה המדינית של ועדה־הצירים (ראה "רשימת העובדים והמשכורות", אצ"מ Z4/1132/II). הקריירה המדינית של סולומיאק לא נמשכה זמן רב. ב־1920 הוא עבר לשירות הדואר במחוז הדרום. על אורח חייו, ראה שולמית לסקוב, הביל"ויים, ירושלים תשל"ט, עמ' 382-385.

6. בדבר תוכנית הפעולה של סולומיאק בקרב העדות הנוצריות ראה בתזכירו של ל.י. שניאורסון לד"ר אידר, 7.8.1919, אצ"מ L4/768. כוונתו העיקרית היתה לגרום לפירוק האגודות המוסלמיות־נוצריות.

הערביים של דמשק מבקרים אותה נמרצות. יש לי הכבוד להסב שימת-לבכם לעניין הזה. רצוף בזה, לדוגמא, העתק מאמר שהופיע ב"אל-ארדן" הדמשקאי בנושא הזה.⁷

9

צרפתית, אצ"מ L4/52. התזכיר שלהלן צורף לדו"ח מ-3 בינואר 1920 ונושא אותו תאריך.

הצעה למתן מילווה לממשלה הערבית

במהלכה של שיחה ב-1 בינואר עם כמה אישים בעלי-השפעה מן הממשלה הערבית, העלו לפני את ההצעה הבאה:

מצבנו הכספי רעוע. אנגליה, שבתחילה הבטיחה לנו את עזרתה, חדלה לתת לנו סיוע כספי כלשהו.¹ צרפת הציעה לנו תמיכה כספית, אך לא רצינו לקבלה, כיוון שידענו מהי התמורה שיתבעו מאתנו הצרפתים. ליהודים, הטוענים שהם אחינו ומבקשים לכרות עמנו ברית, יש עכשיו הזדמנות להוכיח את כינותם. אם היהודים רוצים, הם, שיש בידם אמצעים כספיים ואמצעי-תעמולה באירופה (עיתונות ואישים רבי-השפעה), יכולים להושיענו. האמינו לנו שבעניין ארץ-ישראל תמיכתנו עשויה להועיל לכם הרבה יותר מאשר תמיכתה של אנגליה. האנגלים רימונו. האם אתם בטוחים שלא יהיה זה גם דינכם? תמיד תזדקקו לערבים! עכשיו, ורק עכשיו, יש לכם הזדמנות לכרות ברית שתועיל לנו ולכם. יש לנו גם

7. הקטע לא נמצא עם הדו"ח. משוגת סולומיאק לא נשכחה במהרה. כעבור שנים, כנראה בקיץ 1934, נדפס בעיתון "אל-לוא" מאמר בכותרת "סולומיאק, קלוריסקי, בן גוריון", בו נאמר כי אותו סולומיאק ביזבו בשנת 1919 חמישים אלף לירות על תעמולה עקרה, ועל כן הדיחוהו. תרגום המאמר לעברית, בלי ציון התאריך, ראה בתיקו של קלוריסקי, אצ"מ A113/1.

9

1. בריטניה השעתה את התמיכה החודשית לפייצל אחרי פינוי כוחותיה מדמשק ובעקבות ההכרזה על גיוס שלא על דעת אלנבי. כן מנעו האנגלים העברות לדמשק מכספי התמיכה שנועדו לשריף חוסין בחיג'אז. התשלום בעד ינואר-פברואר 1920, בסך 100,000 ל"ש, הועבר לדמשק רק בחודש יוני (דו"ח שבועי של קצין המודיעין הצרפתי, 14.6.1920-8, PRO, FO 371/5036/E8101/2/44).

הצעות אחרות, אך אנו מעדיפים את היהודים. אם יסייעו לנו היהודים עכשיו ויתנו לנו עזרה חומרית או מדינית, תתחייב הממשלה הערבית, מצד אחד, לתמוך ולסייע בהקמת בית לאומי יהודי בארץ־ישראל, ומצד שני, לעודד את ההתיישבות היהודית בסוריה גופה. אנו נגדיר את תנאי המילוה ואת הערביות שנוכל לתת. אנו מעדיפים לבקש עזרתם של מומחים יהודיים על עזרתם של מומחים אירופיים!

השכתי להם: תמיד השתוקקו היהודים, בכינות גמורה, לידידות ולתמיכה של הערבים. תמיד היו מוכנים לעזור לערבים וגם עתה הם מוכנים לכך, אף־על־פי שהערבים לא החמיצו אפילו הזדמנות אחת להתקיף את הציונים בלי כל סיבה. אין אלו מלים ריקות. אוכיח לכם שתמיד, ובכל הקונגרסים הציוניים, הטיפו אישים יהודים גדולים, וביניהם הד"ר וייצמן, להסכמה ולידידות עם הערבים.

אשר לי, אני מכיר כמה אישים בעלי־השפעה בתנועה הציונית ובחוגים אחרים. אציע להם את הרעיון הזה. אני מקווה כי הדבר יצלח. אולם ברור שהוא צריך בחינה עמוקה. לעולם בעלי־ההון מבקשים ערביות בעד הכסף שהם מלווים. בידקו אתם תחילה מהו הסכום הדרוש לכם ומהן הערביות שתוכלו להציע. אני חוזר לארץ־ישראל ושם אבוא בדברים עם כמה אישים יהודים בעלי־השפעה. תנאי הסיוע ההדדי ייבחנו גם הם ועליהם להיות נושא להסכמה הדדית. סוכם שבעוד ימים אחדים, ואחרי בדיקה, הם יכתבו לי בנידון, לירושלים. וכאן יצאתי לירושלים.

10

צרפתית, אצ"מ Z4/25082. ב.ו. כהן שלח העתק הדו"ח הזה לבראנדייס, ב־12 במארס 1920, בלוויית ההערה הבאה: "אני שולח לך העתק מכתב של ד"ר פלמן, המנהל מזה כמה זמן שיחות עם סורים יציגים, כנציגו של ד"ר וייצמן. המכתב מעניין מאוד מכמה וכמה בחינות. משרד־החוץ הבריטי מייצע לנו להיות זהירים מאוד ביחסינו עם הערבים בגלל הזיקה הטמאה שיש בינם ובין התורכים. בוודאי תהיה לך הזדמנות לדון בעניין מילוה עם מר [יוליוס] סימון."

דמשק, 28 בינואר 1920

זה שבועות אחדים אני מנהל משאומתן עם אישים בעלי-השפעה בדמשק בדבר הסכמה בין הממשלה הערבית ובין ההסתדרות הציונית בעניין ארץ-ישראל. הוכחתי להם את התועלת המרובה ואת הסיוע המוסרי והחומרי הרב שיוכל העם הערבי למצוא בעם היהודי, לקידומה התרבותי והחומרי של סוריה כולה. בסיומו של מכתב פרטי לאישיות בעלת-השפעה בחוגים הלאומניים אמרתי: כמה חסרים הם הערבים חוש פוליטי! אילו היתה למנהיגים הערביים השקפה מדינית רחבה – הם היו הראשונים להכריז את הצהרת באלפור.

אני ממשיך לנהל שיחות לא עם האלמנט המתון, אלא דווקא עם האלמנט הלאומני הקיצוני. הגורמים המתונים סבורים, ברובם, שארץ-ישראל יהודית היא בבחינת עובדה גמורה ובכל מקרה, רק לאנגליה תהיה שם המלה. כל שיחה אתם בשאלה הציונית מעוררת בהם רושם שאנו חלשים ומבקשים את תמיכתם. אצל הערבים מכבדים ביותר את החזק. כנגד זה, מרכזו של היסוד הלאומי הערבי הינו בדמשק. כל התועמלנים הפלשתינאים פועלים בה. על כן אני מקיים שיחות בדבר ההסכמה בעיקר עם הגורם הזה. אם יביאו השיחות תוצאת-מה, ניחא. ואם לאו, לפחות נמנע או נעכב את התפרצות הקנאות שלהם ואת הצרות שהם רוצים לגרום לנו בלי הרף, בעיקר בגבולות ארץ-ישראל.²

היוזמה לשיחות. כמה מנהיגים ערביים לאומנים הם שהציעו לי את ההסכמה האמורה. עניתי להם שההסתדרות הציונית תהיה מוכנה לסייע להם תמיד, אם ימתנו את איבתם ליהודים. הלאומנים הערביים הללו הביאו את הרעיון לידיעתם של חברי הממשלה הערבית. האמיר זיד, אחי פייצל וממלא מקומו, גילה עניין רב בדבר, ולפי הצעתו מינתה הממשלה הערבית שניים מחבריה, צירי הקונגרס הסורי,³ כדי לפתוח אתי בשיחות באורח רשמי-למחצה, לשם ניסוח תוכנית להסכמה.

פייצל. האמיר פייצל שב לדמשק.⁴ חרף עיסוקיו המרובים, הביאו

2. בתחילת ינואר 1920 הגיעו ההתנגשויות בין הבדווים של פייצל ובין הכוחות הצרפתיים באזור מרג' עיון ומטולה לשיא. כ-4 בינואר, בעקבות תבוסה של כוח צרפתי, נסו כמעט כל תושבי מטולה מן המושבה (ראה נ. רוגל, תליחי – חזית בלי עורף, תל-אביב 1979, עמ' 66–68). פעילות הבדווים שככה בשבוע השני של ינואר, בעיקר בגלל מזג-האוויר החורפי הקשה (ראה גם מיינרצהאגן אל קרוזן, 13.1.1920, DBFP IV, pp. 614–615).

3. ראה הלקן, תעודה מס' 11, הערה 5.

4. פייצל שב לדמשק באמצע ינואר 1920.

המנהיגים הערביים את הרעיון לפניו. הוא הביע את הסכמתו האישית. הוא אמר כי כבר היו לו שיחות בעניין הזה באירופה עם אישים חשובים מן ההסתדרות הציונית, אלא שהמצב הפוליטי לא הניח להביא את הדבר לכלל גמר. הוא הציע גם שהממשלה הערבית תפנה אליו בתוכנית ההסכמה האמורה, משום שאין הוא רוצה לפעול לבדו.

הממשלה. הממשלה הערבית נוחה מאוד לחתום על הברית. מצבה הכספי רעוע ביותר, צרפת מציעה שלושה מיליון פראנק לחודש, אך הם מסרבים לקבל. הממשלה יודעת שתמיד תהיה במצב כספי נחות ושהסיוע הצרפתי יעלה לה ביוקר רב ובמחיר חירותם של הערבים.

המצע של הברית. ביסודה של הברית חייבים להיות:

1) סיוע כספי של ההסתדרות הציונית, במישרין, או באמצעותה של קבוצה פיננסית.

2) סיוע של הממשלה הערבית להסתדרות הציונית בהגשמת התוכנית הציונית, שתנוסח בצוותא.

מילוה. הממשלה לא נקבה בסכום המילוה הדרוש לה. בשיחותי הבינותי שמדובר בסכום של שלושה מיליון לירות.

ריבית. הם מתחייבים לשלם ריבית שיוסכם עליה ולפרוע את החוב בפרק הזמן שייקבע.

ערובות. בתור ערובה תמשכן הממשלה את המס על הבהמות,⁵ אחד המיסים הטובים של סוריה. תמיד ביקשו ממשלות זרות להשיגו מתורכיה כערבות להלוואותיהן. אם לא יספיקו הערובות הללו, תסכים הממשלה הערבית לערובות אחרות שתציע ההסתדרות הציונית, או הקבוצה הפיננסית.

פריווילגיות. הממשלה הערבית תעניק להסתדרות הציונית, או לקבוצה הפיננסית, את הזכויות לכל העבודות הציבוריות שתתבע לעצמה.

טכנאים. הממשלה תיקח את הטכנאים הדרושים לה מבין היועצים שתציע לה ההסתדרות הציונית.

ישוב ארץ-ישראל. הממשלה הערבית תתחייב לסייע להתיישבות יהודית בכל רחבי סוריה ולתת לה עדיפות. הסיוע שתוכל הממשלה הערבית לתת בתחום הזה ייקבע בהסכמה הדדית.

5. ספק אם נותר לממשלת דמשק מקור הכנסה כלשהו לתחו כערבון למילוה. במצוקתה הכספית החרימה הממשלה את המיסים והמעשרות שהיו משועבדים לפרעון החוב העות'מני וסחטה מיקדמות ממונופול הטבק (ראה סיכומי של הלורד דרבי אל קרוזן, (DBFP XIII, No. 228, p. 318, 27.7.1920).

המילוה. הממשלה הערבית חפצה שעניין המילוה יסוכם בהקדם המירבי, כיוון שמצד אחד הם נתונים במצוקה כספית חמורה, ומצד שני אין הם יכולים להיענות להצעות מצד צרפת ומצד גורמים אחרים. שיחות עם הקיצוניים. בו בזמן אני מנהל משאומתן עם הקיצוניים הערביים – הפלשתינאים שבנאדי אל-ערבי – במטרה להגיע להסכם בדבר תוכנית משותפת.⁶ התחלתי בזה שהסכמתי לכל מה שהם רצו, כדי להגיע לתנאים נוחים יותר לאינטרסים שלנו. מויתור לויתור, הגענו כבר לכלל הסכמה בנקודות הבאות.

הערבים מכירים:

- 1) באוטונומיה של ארץ-ישראל בגבולות שיקבעו ההסתדרות הציונית והממשלה הערבית.
- 2) בשפה העברית כשפה רשמית בערים ובכפרים שבהם היהודים הם רוב.
- 3) לימוד העברית והערבית יהיה חובה בת-הספר היהודיים והערביים בארץ-ישראל.
- 4) הכרה בזכויות הלאומיות של המיעוט היהודי או הערבי (בסייג שהזכויות הללו עדיין טעונות הגדרה).
- 5) הוויכוחים בדבר העליה החופשית גרמו עיכוב רב בשיחות. אנו עומדים להגיע לפשרה זו: הערבים לא יתנגדו לעליה חופשית של יהודים לארץ-ישראל בתנאי שיובטחו הזכויות הכלכליות של האוכלוסיה הערבית, כגון מתן ערובות נגד ניצולו של האיכר הקטן ומתן ערובות להעסקת כוח-אדם ערבי בבתי-החרושת ובמפעלים שייסדו היהודים.
- 6) לא להתנגד, ולהיפך – לסייע להתיישבות היהודית מחוץ לגבולות ארץ-ישראל.

דיונינו בשאלות הללו נמשכים. תועלת מרובה היתה צומחת לשיחות אלה אילו היתה בידי תוכנית של ההסתדרות הציונית, להנחותני בדיונים עם הנציגים הרשמיים-למחצה של המועדון הערבי ושל הממשלה, וביותר מפני שהנציגים האלה מכירים כנראה כמה נקודות, אף כי לא את כל הנקודות, של התוכנית שהציג הד"ר וייצמן לאמיר פייצל.⁷

קוצר-הרוח של הממשלה הערבית. עוד אני עוסק בשיחות עם הקיצוניים, שיחות שנתמשכו במקצת, הנציגים החצי-רשמיים של הממשלה

6. ראוי לציין כי ששת הסעיפים של התוכנית המשותפת של פלמן חופפים כמעט לגמרי את סעיפי הפרוגרמה של קלוריסקי (ראה לעיל, מבוא, פרק ד', הערה 101).

7. על המשאומתן שניהל וייצמן עם פייצל באירופה ראה לעיל, מבוא, פרק ב'.

הסבירו לי כי לא זה העיקר, וכי אפשר להגיע בכל־זאת להסכם בשאלות השנויות במחלוקת. מבחינתם, הבעיה הדוחקת היא בעיית המילווח. הם ביקשו לדעת מהי דעתה של ההסתדרות הציונית בשאלת הערבויות. אם אין הערבויות מספיקות, מהן הערבויות שהיא מבקשת? האם אפשר לסכם את עניין המילווח מיד?

רושם כללי. דעתי והכרתי הן שהאמיר זיד, האמיר פייצל והממשלה הערבית משתוקקים לכך שההסכמה תיחתם בהקדם האפשרי. הם יתנו את כל הערבויות שתתבע ההסתדרות הציונית, או הקבוצה הפיננסית, וכן יעניקו את כל הפריווילגיות בסוריה. אחד מחברי המועדון הערבי הלאומי, שהוא בעל עיתון, אמר לי שאך ייחתם ההסכם, ומיד הוא מעמיד עצמו לרשות ההסתדרות הציונית לשם הוצאת עיתון יומי ערבי בדמשק כדי לעשות תעמולה פילו־ציונית גדולה ביותר בסוריה.

בשולי הדו"ח שירבט משהו בירושלים, כנראה הד"ר אידר, באנגלית, את המלים שלהלן:⁸ "לא סומך על פמלייתו של פייצל. שכם. הסכמה לתוכנית בארץ־ישראל. אסעד דאגר,⁹ דרווה, שכמים, הוסמכו כנציגי המפלגה הפלשתינאית בדמשק. להקים ועדה משותפת לעיבוד עקרונות כלליים."

11

צרפתית, אצ"מ L3/278. בדו"ח שלהלן, לד"ר אידר, חיווה ש. פלמן את דעתו על "תוכנית חנקין" ועל אמינותם של האישים שטענו כי הם חברי ועדה שמינה האמיר זיד לשם משא־ומתן עם ההסתדרות הציונית. לפני ד"ר פלמן היו כנראה המסמכים שהביא חנקין לאוסישקין ב־9 בפברואר 1920 ובתוכם "הרצאת אחד מחברי הוועדה

8. Distrust Feisal's entourage Nablous agreement on programme in Pal. Assat Dagher Darwaza Nablousis. Delegated by Palestinian Party in Damascus.

9. אסעד דאגר ועזת דרווה היו שניהם חברים בוועד המנהל של חזב אל־אסתקלא אל־ערבי, הארגון המפלגתי הגלוי של הארגון החשאי ג'מעית ערביה אל־פתאה (אמין סעיד, עמ' 27). דאגר ערך בדמשק עיתון בשם "אל־עקאב", שנסגר ביוני 1920. בשנות ה־30 היה אסעד דאגר עורך חדשות־החוץ של "אל־אהראם".

על המשא-ומתן אשר ניהל עם האמיר פייצל בדמשק" ו"התוכנית לפרסום הציונות" שהגישו חברי הוועדה.²

ירושלים, 21 בפברואר 1920

אני מתכבד להגיש לך את חוות-הדעת שלהלן בעניין הצעת ההסכם לתעמולה ציונית שהגישה לכם באמצעותו של מר חנקין "ועדה שנתמנתה על-ידי האמיר זיד כדי לבוא במשא-ומתן עם ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל." נניח בצד את הרעיון בדבר הסכמה עם עיתונאים ערביים, סוריים ומצריים, במטרה לנהל תעמולה ציונית על-ידי עיתונים ערביים שיקבלו תמיכה, או שיוקמו לתכלית זו. זהו רעיון שההסתדרות הציונית יכולה, או צריכה לשקול ולהחליט עליו בנפרד ומצד עצמו, להוציא הפרוייקט שהגישה ועדה זו. אחרי שתחליט ההסתדרות הציונית על העיקרון, יהיה עליה לבחון מי הם העיתונאים ואלו הם העיתונים ההולמים ביותר את הפרוייקט. אשמח להגיש לכם דו"ח נפרד בנושא הזה. היום רצוני להצביע על ערך ההצעה שמקורה בוועדה האמורה:

מזה חודשיים יושבים בחיפה כמה עיתונאים מצריים ובתוכם גם נגיב צפיר, ד"ר שאהדה וד"ר כרם, הנטפלים לאנשים שונים ומדברים אתם על הסכמה בין יהודים וערבים ועל עשיית תעמולה ציונית בעיתונות, בין על-ידים ובין על-ידי אחרים. דעתי הנחושה היא שהם עיתונאים המבקשים לחלוב את הפרה הציונית. הגעתי לדיעה זו מתוך עיון בדיון-וחשבון שלהם, שכולו שקר וכזב. אין אפילו מלה אחת של אמת בכל העובדות שהם מגבכים בו.

אני יכול לקבוע במלוא האחריות שעד ל-17 בינואר,³ וגם לאחריו, לא מינה כלל האמיר זיד ועדה כזו. זהו שקר גמור. אני יודע מה היה אצל האמיר זיד קודם לתאריך הזה ולאחריו. כל מה שקרה הוא שאחרי שהיצגתי את הפרוייקט שלי לאמיר זיד, כפי שכתבתי בדו"ח האחרון שלי,⁴ הוא הטיל על שלושה אנשים⁵ לעבד יחד אתי תוכנית ציונית משותפת. ואלה שמות שלושת האנשים: אסעד דאע'ר, דמשקאי, עורך העיתון "אל-עקאב", מועין [אל-מאדי] מחיפה ודרוזה משכם. שלושתם חברי הקונגרס הסורי והמפלגה

2. ראה שם, הערות 103, 104, 106.

3. תאריך זה נזכר בשולי ה"תוכנית לפרסום הציונות" (אצ"מ L18/119/4).

4. 28 בינואר 1920. ראה לעיל, תעודה מס' 10.

5. בדו"ח שלו הזכיר פלמן, סתמית, רק שני נציגים, "צירי הקונגרס הסורי". והשווה תעודה מס' 10, הערה 8.

הפלשתינאית של המועדון הערבי. קיבלנו עלינו שעד שיושג ההסכם יתנהל הכל בסודיות גמורה, ושאף לא ערבי אחד ואף לא ציוני אחד ידע על כך. כל זה התרחש הרבה קודם לתאריך שנקבה הוועדה. עד אז, לפי מיטב ידיעתי ובטחוני, לא הטיל האמיר זיד על איש לנהל שיחות עם ההסתדרות הציונית. כמו כן, שקר גמור הוא שהאנשים הללו הסבירו לאמיר פייצל את התועלת שבהכרה בממלכה הציונית בחסות אנגליה, ושהאמיר התרשם מדבריהם עד כדי כך שהחל לשכנע את אנשי פמלייתו והורה לדכא עיתונים עקב עמדתם כלפי הציונים.⁶ אני מכיר את האישים הנזכרים בדו"ח:⁷ עבד אל-האדי הוא ידידי האישי. בתאריך שבו קיבל האמיר פייצל את המשלחת, לפי טענתה, ימים רבים לפני כן וימים רבים אחר-כך, שהיתי כל הזמן במחיצתו של עבד אל-האדי; ביום – בארמון, ובלילה – במלון. שוחחנו על ההסכם הערבי-ציוני. עבד אל-האדי עידכן אותי בכל מה שקורה בארמון, גם בנוגע לצרפתים וגם בכל השאלות האחרות. עבד אל-האדי דיווח לי על כל עניין ודבר שהיתה לו נגיעה בשאלה הציונית. בלי ספק היו מביאים אותי בסוד העניין הזה, או עבד אל-האדי או שלושת האישים האחרים שמינה האמיר זיד כדי לעבד תוכנית בצוותא אתי. כל זה שקר וכזב הוא. עד כמה שאני מכיר את מחשבותיו של האמיר פייצל על השאלה הציונית ואת מחשבות אנשי פמלייתו – אותה ועדה שמינה כביכול האמיר זיד אינה אלא המצאה. האישים החברים בה אינם אלא נוכלים. שקר גס הוא לומר שהאמיר ציווה לסגור את חמשת העיתונים בגלל עמדתם, ושהוא אסר על הופעתם של עיתונים אחרים תחתם.⁸ העיתונים האמורים נסגרו לשלושה ימים בלבד כיוון שלא פירסמו את הנאום שנשא האמיר פייצל במועדון הערבי, בנוסח שהיה רצוי לאמיר. העיתונים הופיעו מחדש. עמדתם כלפי המדיניות הכללית וכלפי השאלה הציונית לא נשתנתה כלל ועיקר מלפני סגירתם עד לאחריה.

סיכומו של דבר: האישים בעלי ההצעה לא נתמנו באורח רשמי ולא באורח בלתי-רשמי, לא על-ידי האמיר זיד ולא על-ידי האמיר פייצל. הם עיתונאים

6. כך נאמר ב"הרצאת אחד מחברי הוועדה..." (אצ"מ L18/119/4), עמ' ב': "דברים אלה פעלו על האמיר והוא עצמו החל לשכנע את אנשי סביבתו... הוכחתי להם כי על-ידי נעילת עיתונים אחדים ויסוד עיתונים חדשים יעלה בידינו לשכך את סערת הרוחות היכולה להתעורר אחרי התפרסם הדבר."
7. ואלה הם: עוני עבד אל-האדי, אחמד תמימי, אסכנדר עאמון וח'יר אל-דין זרקלי, עורך העיתון "אל-מופיד" (שם).
8. "ובאמת ציווה כבר האמיר לנעול את העיתונים "אל-אסתקלאל אל-ערבי", "אל-דפעי", "חרמון", "אל-ארז", "אל-צעקה", ועם זאת אסר על מוציאיהם להמירם באחרים." (שם).

המבקשים לעשות עיסקה עם הציונים. על ההסתדרות הציונית לשקול את העניין לגופו, תוך התעלמות מכל טענותיהם, שהן שקר מוחלט. עצם העובדה שהם באים לספר להסתדרות הציונית דברים שאין להם שחר, מחייבת את ההסתדרות הציונית לפעול בזהירות מופלגת. אין ספק שהאנשים האלה רחוקים מלהיות רציניים.

12

צרפתית, 28 בפברואר 1920. המקור של התעודה, בכתב־ידו של פלמן, מצוי בתיק סודי של הקצין המדיני הראשי של איזור הכיבוש דרום, שבו תויקו דו"חות על המצב בשטחים הגובלים לאיזור כיבוש זה. (גה"מ, חטיבה 2, תיק 7). נראה שוועד־הצירים העביר את הדו"ח הזה למימשל הצבאי, כשם שנהג להעביר לו דו"חות של "משרד הידיעות", שהצריכו פעולה. טרח מי שטרח למחוק בדו"ח של פלמן את הכתובת ואת החתימה בעיפרון כחול. עותקים במכונת־כתיבה, בלי תאריך, באצ"מ Z4/16078 וגם באצ"מ Z4/2332, כנספח למכתב של אידר אל וייצמן, 14 במארס 1920.

המצב בדמשק

המצב הכללי. מעמדה המדיני של הממשלה הערבית נתחזק.¹ האמיר זיד מתנהג כדיקטטור. פייצל מצליח לדכא את יריביו המדיניים ולהדיחם. הגיוס של השנתון השני נמשך. חייבי־הגיוס, קצתם נרשמים לשירות וקצתם משלמים את מס־הפטור,² וזה מקל במקצת את המעמסה הכספית של הממשלה הערבית, שצימצמה את תקציבה ב־50%. מצבם של הצרפתים. בסוריה, המצב בין הצרפתים והערבים – בלי

12

1. ב־26 בינואר 1920 הרכיב פייצל ממשלה והאציל את סמכותו כראש־הממשלה לאחיו, האמיר זיד (אמין סעיד, עמ' 125: פיליפ דוד, עמ' 83–84). כדי לדכא את ההתנגדות להצעת ההסכם עם צרפת, ציווה פייצל לסגור חמישה מעיטוני דמשק (אצ"מ L18/119/4). על סמך הדו"ח של פלמן, כתב ד"ר אידר אל וייצמן ב־14 במארס 1920: "נראה שמעמדו של פייצל נתחזק עכשיו מאוד..." (אצ"מ Z4/2332, עמ' 2).
2. אחרי כשלון מסע ההתנדבות לצבא, הוכרו ב־21 בדצמבר 1919 גיוס־חובה לגילאי 20 עד 40 שנה. תקופת השירות היתה 6 חודשים ודמי־הכופר (בדל) – 30 לירות זהב תורכיות במוזמנים ובתשלום אחד. לבנים־יחידים ניתן פטור (אמין סעיד, עמ' 101). סקולוב ציטט מן הדו"ח של פלמן, בעניין זה, בישיבת האקזקוטיבה, 29 במארס 1920: "פייצל גייס עתה את השנתון השני ומושך הכנסה מדמי־הכופר שמשלמים אלה הרוצים להשתמש מן השירות." (אצ"מ Z4/302/2, עמ' 2 בפרוטוקול).

שינוי. הצרפתים בהמתנה. הם מחכים לתגבורות. בינתיים הם עושים הכל כדי להימנע מקרבות. גם הערבים מוסיפים לצבור יותר ויותר נשק. הקולונל קוס³ בא לפייצל למחות על כך שהערבים מייצרים כמויות גדולות של פצצות ושל רימוני יד. הנציגים והסוכנים של צרפת מוסיפים לשבת בדמשק ולעשות בה תעמולה: אנו מוכנים לפנות את סוריה אם יעזבו האנגלים את ארץ-ישראל.

העיתונות הפאן-סורית. העיתונות הדמשקאית מוסיפה להיות עוינת ומסיתה. מתקיפים בה לא רק את הצרפתים אלא גם את השליטה האנגלית בארץ-ישראל ובארם-נהריים, ומדברים על אי שביעות הרצון של האוכלוסיה הערבית ועל אמצעים מרגיזים שהאנגלים נוקטים.

הפגנה בדמשק. ביום ו', שבו הפגינו בארץ-ישראל⁴, התכנסו הנציגים הפלשתינאים והלאומנים הסוריים והעיראקיים⁵ למחות נגד החלטת האנגלים למנות ממשלה אזורית בארץ-ישראל. נכון – אמרו הנואמים – שהאנגלים רוצים להעמיד ערבי בראש הממשל האזרחי (חוסייני או נשאשיבי), ישלמו לפקידים הערבים הבכירים משכורות שמנות ומספר הפקידים היהודים יהיה מיוערי. ברם, כל זה אינו אלא אחיזת-עיניים ובמסווה של ממשלה ערבית, כביכול, תפעל ממשלה אנגלית וציונית. היו נואמים שתקפו גם את הצרפתים וגם את האנגלים בשל השתלטותם על ארץ-ישראל ועל סוריה. בין השאר, נתקבלה החלטה להילחם באנגלים באותם אמצעים שננקטו נגד הצרפתים, וכן החליטו לכנות מעתה והלאה את הוועדה להגנת סוריה – "וועדה להגנת סוריה ופלשתיין".

פייצל והתורכים.⁶ אנשי פייצל עומדים בקשר מתמיד עם התורכים ועם כנופיות הבדווים הנלחמות בגבול סוריה. בראש הכנופיות האלו עומדים

3. מלפנים הקצין המדיני הצרפתי ואחרי הפינוי – הנספח הצבאי במשלחת של הנציבות הצרפתית העליונה.
4. ביום ו', 27 בפברואר 1920, היו בירושלים, ביפו ובחיפה הפגנות מחאה בעקבות הודעתו של בולס שבריטניה מתכוונת להגשים את הצהרת באלפור. ההפגנות נסתיימו בלי תקריות.
5. הגוף הידוע כ"קונגרס הפלשתינאי" התכנס ב-27 בפברואר במעון הנאדי אל-ערבי. בכינוס הזה הושמעו הצהרות אנטי-ציוניות אלימות ביותר (ראה פיליפ דוד, עמ' 91-94).
6. מלחמתם של הכמאליסטים בצרפתים בחזית קיליקיה ריתקה כוחות והסירה לחץ מפייצל. על קשרי פייצל והתורכים, המסיתים אותו, ראה דו"ח ש. לנדמן על שיחתו עם פיצמוריס, מן המודיעין של משרד-החוץ הבריטי, תחילת מארס 1920, אצ"מ Z4/16078.

קצינים ערביים, המתחזים לאזרחים.

תכונה בגבול ארץ-ישראל. עבד אל-האדי, מזכירו של האמיר פייצל, אמר לי בשיחה פרטית: ליהודים צפויים רגעים מכאיבים בארץ-ישראל.⁷ לפי שעה המצב אינו מסוכן, אך בקרוב יהיה קריטי. לכל אורך הגבול יש תנועה של סוכנים ערביים העוברים ושבים בין דמשק ובין ארץ-ישראל ועבר-הירדן.⁸

סוריה המאוחדת. מאז שובו לדמשק אין האמיר פייצל נזהר בדבריו אודות ארץ-ישראל וארם-נהריים. מזה כמה זמן מדברים בחוגים השריפיים ברצינות על כינון סוריה גדולה, שתכלול את לבנון, את ארץ-ישראל ואת מסופוטמיה. האמיר פייצל הוא שישלוט במדינה זו. היא תחולק לאיזורי השפעה אנגליים וצרפתיים. נראה שהפוליטיקאים בפאריס ובלונדון תומכים ברעיון הזה והאמיר פייצל מצדד בו.

קונגרס פאן-סורי. הוחלט לכנס קונגרס שיאחד את נציגי סוריה, חורן, לבנון, ארם-נהריים וארץ-ישראל. הקונגרס יתכנס בדמשק ויכריז על עצמאותה ועל אחדותה של סוריה תחת ממשלת האמיר פייצל.⁹ אופטימיות ערבית. בחוגי השריף שוררת אופטימיות מרובה. "מצבנו המדיני נהדר" – אמרו לי.

משא-ומתן עם הממשלה הערבית. השעיתי את השיחות בדבר ההסכמה עם הערבים עד לשובו של ד"ר וייצמן.¹⁰

תוכנית חנקין. שוב חקרתי בדמשק בעניין הפרוייקט שהציע לכם מר חנקין.¹¹ הידיעות שאספתי מאשרות מה שאמרת לי לכם בנידון בפעם שעברה.¹²

שאלת רשיונות הנסיעה לדמשק. בעקבות הגיוס קבעה המשטרה, מזה

7. על השמועות בדבר מרד כללי בארץ-ישראל, בסיוע כוחות פייצל, כדי להביא לאיחוד סוריה וארץ-ישראל, ראה פורת, עמ' 80–81.
8. השווה הדו"ח של נחום הורביץ, בשם ועד ההגנה בטבריה, לוועד ההגנה ביפו, 29.2.1920; "בכלל, מורגשת תנועה בין הערבים. יותר מדי אנשי צבא של הקדוש [השריף] באים לסביבתנו ובאים בקשרים עם יושבי הסביבה אצלנו." (ארכיון תולדות ההגנה, תיק 51/1).
9. הקונגרס הסורי הראשון התכנס ב־20 ביוני 1919 ופורז כעבור חמישה חודשים. הקונגרס הכליסורי השני התכנס בדמשק ב־6 במארס, בנשיאותו של האשם אל-אתאסי, והכריז על העצמאות ועל הכתרת פייצל ב־8 במארס.
10. וייצמן בא לארץ-ישראל באמצע חודש מארס 1920.
11. ראה לעיל, מבוא, פרק ד'.
12. ראה לעיל, תעודה מס' 11.

חודש, כי כל מי שיוצא מדמשק חייב לקבל לצורך זה רשיון נסיעה. הכל חייבים ברשיון זה, בלי הבדל דת, אולם רק היהודים המבקשים לחזור לארץ-ישראל חייבים לקבל מאת הקולונל איסטון [G.L. Easton]¹³ בצד הרשיון הזה, גם אישור נוסף, שעה שהערבים המוסלמים והנוצרים פטורים ממנו. בתחנת הרכבת בדמשק, או בדרעא, שואלים את כל הנוסעים אם הם יהודים או נוצרים. לנוצרים מתירים להמשיך בנסיעה, אך אם הנוסע מצהיר שהוא יהודי, עוצרים אותו ואם אין בידו אישור-שיבה לארץ מאת הקולונל איסטון, אין מתירים לו להמשיך בנסיעה. האמצעי המיוחד נגד היהודים הפתיע את הציבור היהודי. קבוצה של יהודים ארצישראלים התייצבה אצל הקולונל איסטון. הוא השיב להם שהכניסה לארץ-ישראל מותנית באישור השלטונות הבריטיים והוא רוצה להיות בטוח שההולכים לארץ-ישראל הם ארצישראלים באמת ואינם בולשביקים. אין הוא יכול להוציא רשיון אלא למי שיביא לו תעודה מאת הרב הראשי או מנכבדים אחרים שאכן ארצישראלי הוא, או תעודה מן הקונסול שלו, אם מדובר בנתין זר. בין שכך ובין שכך, אמצעי מיוחד זה שננקט נגד היהודים יש לו תוצאה מאוד לא נעימה ליהודי דמשק. אחרי שחקרתי ודרשתי בדבר השיבו לי אנשי הממשלה הערבית שהם פועלים כך לפי פקודה של הקולונל איסטון.¹⁴

13

צרפתית, אצ"מ Z4/16078, Z4/2332.

דמשק, 23 באפריל 1920

לד"ר וייצמן

תשובה לפייצל. מסרתי לפייצל את המכתב ששלחת לי בשבילי, בתשובה על הזמנתו. הוא הביע את צערו בעל-פה, ומקווה להתראות אתך בשוכך לארץ-ישראל, כפי שהבטחת לו במכתבך.

שאלת המילוה. נראה שפייצל חסר סבלנות בעניין המילוה. הצרור שלהם נקוב עכשיו לגמרי.¹ הם מתחבטים בקשיים כספיים. אמרתי לעבד

13. קצין-הקישור הבריטי בדמשק.

14. ראה בעניין זה תלונות ותכתובת עם מטהו של בולס, אצ"מ L3/240. על חיסול הפרשה, ראה אידר אל וייצמן, 14.3.1920, אצ"מ Z4/16033, עמ' 3.

13

1. לפי תיאורו של קצין-המודיעין הצרפתי לשבוע 8-14 ביוני 1920, עד שחידשו

אל-האדי שלפי דעתי, המאורעות שהיו לאחרונה בירושלים² יעוררו רוגז רב בקרב היהודים האמריקניים ובקרב יהודי אירופה ובלי ספק יגרמו עיכוב במשא-ומתן שלנו. הבחנתי בפייצל שיהודי אמריקה קצת מעצבנים אותו. השפעת מאורעות ירושלים בדמשק. בדמשק סילפו את תיאור המאורעות. העיתונות מציגה את המאורעות כהתקפה של היהודים על הערבים וכאילו החלו בעלבון שעלבו היהודים בדגלים הקדושים של המפגינים הדתיים. היהודים טבחו נשים וילדים ערביים, והעיתונות קוראת לנקמה ביהודי דמשק. העיתונות מנהלת מערכה אנטי-ציונית ואנטי-יהודית פראית.

הממשלה. בשלב זה החצר הינה פרו-יהודית. כך בעיקר פייצל. קבוצה של לאומנים ביקשה לארגן דבר-מה נגד יהודי דמשק. הדבר נודע לממשלה והיא נקטה אמצעים כדי לבלום את המעשה הזה. החלו לגנות את פייצל בתוקף בגלל עמדתו החיובית כלפי היהודים. ברם, הממשלה מעוניינת לשמור על הסדר בסוריה, ופייצל מקווה להפיק תועלת מיהודי אמריקה. אמר לי אחד מחברי הממשלה כי בסופו של דבר לא יוכל המלך לעשות דבר אם האופוזיציה, הגדלה והולכת, תוסיף להתפתח. יהודי דמשק מביעים דאגה. רוטר אצל פייצל. כתב רוטר, שרחוק מלהיות ידיד לנו, ראיין את פייצל בעניין המאורעות בירושלים. פייצל השיב: אני מצטער עליהם מאוד. לא דיווחו לי רשמית על האירועים הללו, אבל אדם שהיה שם סיפר לי שהערבים לא הכינו את ההתקפה מראש והיא נגרמה על-ידי-כך שכמה חיילים ציוניים פגעו בכבוד דגליהם של החברונים.³

בעניין הצהרה של פייצל. מסרתי לפייצל דין-וחשבון על המאורעות⁴

האנגלים את תשלום התמיכה לפייצל, בתחילת יוני, היו חייליו מוכרים את בגדיהם ואת ציודם בשוקי דמשק כדי לקנות לחם (PRO, FO 371/5036/E8101/2/44). ממשלת אל-אתאסי, שנתמנתה בתחילת מאי 1920, הכריזה ב-11 במאי על מילווה לאומי בסך חצי מיליון דנרים סוריים ל-24 שנים, בריבית של 6%, ובערבות של מיליון דונם מאדמות המדינה (אמין סעיד, עמ' 147-148). "המילווה הפטריוטי" נכשל לחלוטין (דו"ח קצין-המודיעין הצרפתי, לעיל בהערה זו).

2. מאורעות פסח תר"פ, 4-7 באפריל 1920.
3. כך כתב פייצל גם באיגרתו לפולס ב-25 באפריל. ראה לעיל, מבוא, פרק ג', הערה 63.
4. בתיקן של עוני עבד אל-האדי, שהיה אותם ימים מזכירו הפרטי של פייצל, מצאתי ארבעה עמודים בכתב-ידו של פלמן ובחתימתו, ובהם תיאור מפורט של הפגנת 8 במאס ומאורעות פסח בירושלים מראשיתם ועד סופם. סיכם פלמן: כל מה שעיתוני דמשק מפרסמים על כך הוא שקר וכזב. כוונתם להסית בדמשק כשם שהסיתו בארץ-ישראל (גה"מ, חטיבה 66, מיכל פ/165, עבד אל-האדי, 1920).

ופתחתי במשא-ומתן שהוא יפרסם הצהרה בנידון, הצהרה שעיקרה הבעת צער על המאורעות וקריאה לשיתוף-פעולה בין שני העמים האחים. ההצעה נתקבלה מייד. נותרה רק השאלה אל מי תופנה ההצהרה הזאת. אני הצעתי שהיא תופנה אליך. לכך התנגד המלך באמרו כי הדבר יעורר את חמתם של תושבי ארץ-ישראל הערביים וכי הוא סבור שמוטב למסור הודעה זו לכתב של עיתון חשוב, בצורת ראיון. הסכמנו שניתן לכמה ימים לחלוף ואחר-כך נראה באיזו דרך תינתן אותה הצהרה.

הקולונל איסטון בחצר המלך. בתוך כך התייצב בחצר המלך (ב־19 באפריל) הקולונל איסטון, קצין הקישור הבריטי, ומסר לעבד אל-האדי ארבעה מברקים מאת ממשלתו, בתשובה על שאלה ששאלה את אלנבי, במברק, הממשלה הערבית. איסטון הודיע שהאשמה היא ביהודים, שהם התחילו.⁵ עבד אל-האדי אמר לי שאף-על-פי-כן, תימסר ההצהרה.

פעולות שיש לעשותן בדמשק מייד. כפי שצינתי, לפי שעה הממשלה היא בעדנו ואין לחשוש למעשים חמורים נגד יהודי דמשק. הממשלה מעוניינת בכך בגלל שתי הסיבות שהזכרתי לעיל, כלומר: השמירה על הסדר באורח כללי, והציפיה לסיוע פיננסי יהודי. אולם אין אני בטוח שמצב זה יחזיק מעמד. אנחנו יכולים להפיק מפיצול תועלת מרובה, גם למען שאלת ארץ-ישראל וגם למען עבודתנו בסוריה ולמען יהדות סוריה, אם לא נרשה שדעת-הקהל תורעל בידי המסיתים מצד אחד ועל-ידי העיתונות מן הצד השני. העיתונות נעשית יותר ויותר תוקפנית ופרובוקטיבית. ככל שנרשה למצב זה להחמיר, יקשה עלינו לתקנו אחר-כך. פייצל עצמו לא יוכל לעשות דבר. אם רצוננו למנוע אירוע שיזיק לאינטרסים שלנו בסוריה ואם רוצים אנו להפיק תועלת מדמשק, הכרחי לפתוח מייד תקציב כדי: א. לקנות את העיתונים היותר חשובים של דמשק ולהטותם לצידנו. לא העיתונים שהציע חנקין ולא בדרך הפעולה שלו.⁶ ב. לשכור כמה תועמלנים ערביים שיעשו תעמולה למעננו. שני הדברים הללו הכרחיים. כמו כן נוכל לפתוח בדמשק משרד שיעסוק במלאכה הטובה.⁷ שאם לא כן, כל עבודתנו בדמשק תהיה

5. מברקים אלה לא מצאתי.

6. ראה לעיל, מבוא, פרק ד'.

7. ב־6 באפריל 1920 כתב אליהו ששון, מדמשק, ליושב-ראש ועדה-הצירים: "נודע לי במקרה שרצונכם לפתוח בעירנו משרד פוליטי ואשר מטרתו לקלוט לכם ידיעות מכל מה שמתרחש אצלנו בכלל ומכל הנעשה והנשמע בתנועה הערבית בפרט. לזאת הנני בא להציע לפניכם את עצמי בתור איש מתעניין ובקי בדברים כאלה, ואשר יוכל לעזור לכם הרבה בהתגשמות רעיונכם, בהיותי בן המקום ויודע ערבית, עברית וצרפתית כמעט על בוריין." (אצ"מ L3/240) בתשובת ועדה-הצירים נאמר: "... הנני לבקש ממנו

לריק. נאבד זמן וכסף, ואחר־כך, אם נרצה לעשות משהו, יהיה מאוחר מדי. אני מבקשך אדוני הד"ר לקבל מייד החלטה בעניין זה. בתנאים הנוכחיים, במיוחד יש לפעול במהירות וביותר יש לדעת כיצד לפעול. שוחחתי עם אוסישקין בשאלה זו. לצערי, הוא אינו תופס את החשיבות שבדבר וחושש מפני ההוצאות הגדולות. ואילו אני סבור שזה דבר הכרחי ודחוף ביותר ואני מדוכדך בעבודתי. יותר ויותר רואה אני את חוסר ההיגיון שבעבודתנו, את המחסור בגוף מתואם ופעלתן והיעדר אישיות אחראית המבינה את המצב לאשורו, שאפשר לפנות אליה.⁸

אני מבקשך, אדוני הדוקטור, להשיב על מכתבי כדי שאדע מה עלי לעשות.

השאלות שהעלה פלמן נידונו בישיבת האקזקוטיבה ב־14 במאי באורח כללי ביותר:⁹ "ד"ר וייצמן מדווח על ההצעות להגברת הפעילות המדינית כדי לכוונן יחסים טובים עם הערבים. הוא מציין שעכשיו הגיעה העת לעבד תוכנית להסכמה כלכלית עם הערבים."

כעבור שבוע נידון הנושא בהרחבה בישיבת הוועדה המדינית, כסעיף רביעי בסדר־היום:¹⁰

ד"ר פלמן. ד"ר וייצמן התייחס לדו"ח שהגיש לו ד"ר פלמן (דמשק) ותאריכו 23 [באפריל] 1920. ד"ר פלמן מהימן והערותיו אינן נעדרות חשיבות. הנקודות הבולטות הן:
א. עניין המילוה לממשלה הערבית. הצעה זו ראויה לעיין מדקדק.

כי יפנה אל ה' פלמן והוא יענה לו דברים ברורים, אחרי דברו עם כבודו בנידון זה." (18.4.1920, שם).

8. עניין הטיפול ההססני והממושך בהקמת מחלקה מיוחדת שתעסוק בשאלה הערבית הוא נושא למחקר היסטורי־פסיכולוגי בפני עצמו. בישיבה מיוחדת של הוועדה המדינית והאקזקוטיבה, לונדון, 7 במאי 1920, קבע ד"ר וייצמן בסקירתו: "ועדה הצירים בהרכבו הנוכחי אינו מסוגל לטפל בשאלה הערבית. חיוני לצרף אנשים כקלוריסקי וילין המבינים לנפש הערבים, ויש להם קשרים טובים אתם. יש להקים מחלקה ערבית חזקה, עם סניפים בירושלים, בקאהיר ובדמשק." (אצ"מ Z4/1281/IV, עמ' 3 בפרוטוקול). ראה בעניין זה גם אידר אל וייצמן, 21.6.1920, אצ"מ Z4/16033, והתכתבות בנידון בין וייצמן ומאכס נורדאן, אצ"מ Z4/16078. ב־17 ביוני 1920 כתב לו וייצמן: "יש לנו נציגים בקאהיר, בדמשק ובביירות." (אגרות וייצמן, ט', מס' 346, עמ' 374) סעיף בדבר ארגון מחלקה לענייני ערביים, עם סגל ותקציב מיוחדים ובדבר הקמת ועדה מייצעת למחלקה זו נכלל בתזכיר של אידר לוועידה הציונית בלונדון (18.6.1920), אצ"מ A.18/38/2, עמ' 8, סעיף 6.

9. אצ"מ Z4/302/2. סוקולוב אמר, באותו הקשר, שהפעילות המדינית תחל, מצד התעמולה, בהוצאת כתב־עת ערבי בפאריס. לדבריו כבר החלט על כך פורמלית (שם).

10. הישיבה ה־20, אצ"מ Z4/1281/II, עמ' 4–5 בפרוטוקול.

- ב. נסיונות להשפיע על העיתונות בדמשק. יש כבר להסתדרות [הציונית] סוכן הפועל בביירות ומאמציו להשפיע על העיתונות במקום אינם בלתי-מוצלחים וכבר נראה שיפור ניכר בנעימתה.¹¹
- ג. המברקים המיוחדים ללורד אלנבי בעניין המאורעות בירושלים. זו טענה חמורה ונראה שאין סיבה להטיל ספק בדברי הד"ר פלמן שעבד אלהאדי הוא שסיפר לו על המברקים הללו. אולם אפשר שלעבד אלהאדי כוונות משלו, ולא מן הראוי לפעול בעניין זה, אלא אם כן יעלה ביד הד"ר פלמן לאשר את האוטנטיות של המברקים הללו ביתר אישוש מאשר בדברי עבד אלהאדי עצמו.
- מר סאקר ציין שקרוב לוודאי שהצרפתים יתבעו לעצמם זכות בלבדית להלוות כסף לממשלה הערבית. הד"ר וייצמן הסכים אתו. אבל על כל פנים, אין מקום להלוות כסף לערבים ברגע זה. אי אפשר לעשות דבר מבחינה זו עד שתקום ממשלה יציבה. הוא הציע להשיב לד"ר פלמן כדברים האלו:
- (1) בעניין הסיוע הכספי, על פלמן לנקוט השהיה. אבל עליו לומר לנציגי הממשלה הערבית שלכשיקום מימשל יציב, ולא קודם לכן, לא מן הנמנע שתהיה לציונים נטיה לסייע לערבים לקבל מלווה. אך הם יוכלו לעשות כן רק בתנאים מסויימים ובכללם: (א) זכות חופשית ליהודים להגר לסוריה; (ב) ערובות ליחסי ידידות בין המדינה הערבית לבין ארץ-ישראל; (ג) שממשלת דמשק תוציא מארץ-ישראל את התועמלנים האנטי-יהודיים שלה.
- (2) על הד"ר פלמן לומר דברים ברורים אם – ועל סמך מה – הוא מאמין שבאמת שלח הלורד אלנבי את המברקים המיוחדים לו.
- (3) על הד"ר פלמן להגיש הצעות מפורטות בדבר הכיוון להרחבה מועילה של פעולתו ובדבר תוספת הסגל והתקציב שיהיו נחוצים כדי להעלות את מעמדו בתור נציג ההסתדרות הציונית בעיני השלטונות הערבים.

14

צרפתית, אצ"מ Z4/16078.

דמשק, 20 ביוני 1920

דין-וחשבון על המצב בדמשק

המלך פייצל בחלב. בהגיעי לדמשק נעדר פייצל מן העיר. הוא נסע לחלב

11. הכוונה לז'אק (שלמה) קלמי, שהחל לפעול בביירות, בשליחות וייצמן, באפריל 1820 (ראה מכתבו אל וייצמן, 29.4.1920, אצ"מ Z4/1366). ב-6 ביוני התפאר קלמי שהצליח להחזיר מאמר "ציוני" לעיתון La Syrie הביירותי, שבו עבד, וזכה בשבחיה של הקהילה היהודית על הישגו (אצ"מ Z4/16078). ב-29 ביוני בירכו וייצמן על הצלחת מאמציו לשפר את נעימתה של העיתונות המקומית, והכל בגין אותו מאמר (אצ"מ Z4/2332).

ומשם היה אמור להמשיך לגבול, עד מדרום למוצול. נסיעתו של פייצל לצפון היתה בזיקה אל ההסכם שנחתם, לדברי חוגים צרפתיים, בין גורו ומצטפה כמאל פאשא, בניגוד לאינטרסים של פייצל.¹

הסכם גורו – מצטפה כמאל. הסכם זה, שעדיין אין יודעים מה טיבו ומה תכליתו, אמור להבטיח לצרפתים ערובה לשקט בגבול קיליקיה, כדי שיהיו ידיהם חופשיות יותר בגבול הסורי-שריפי, מקום שכנופיות הבדווים אינן חדלות לתקוף את הצרפתים בעוז. בדמשק אין נבהלים יתר על המידה מן הברית בין גורו ומצטפה כמאל. בריטניה תתמוך בפייצל – אומרים בדמשק – נגד תוצאות הסכם זה.

נסיעת פייצל לאירופה. אף-על-פי שלא נתקבלה החלטה סופית בעניין זה, נראה שפייצל לא יסע לאירופה. מצד אחד, הלאומנים מתנגדים לכך, ומצד שני, המלך חושש שאם ייכשל, יהיה מצבו בדמשק חמור. על כן אימצו פתרון אחר: המלך לא יסע, אלא ישלחו לאירופה משלחת ובראשה יעמוד האמיר זיד.² משלחת זו אמורה לצאת לדרך בעוד 10–15 יום. לפי שעה שוררים יחסים טובים מאוד בין הפורין-אופיס ובין פייצל. בבירור, לעומת זאת, חוששים.

מצבו הפנימי של פייצל. החלטת סאן-רמו גרמה לנפילת הממשלה הקודמת, שרוב חבריה היו מתונים. המיניסטרוני העכשווי הינו קיצוני מובהק.³ עושים מאמצים לגייס את בני רוב השנתונים, כדי שמצד אחד יהיו יותר חיילים (מספרם כיום 13 אלף), ומצד שני, כדי לגייס יותר כסף על ידי מס-הפטור מן הגיוס.⁴

השאלה הציונית, החלטת סאן-רמו. בדמשק מודים שהחלטת סאן-רמו היא ניצחון ציוני כלפי דעת-הקהל באירופה, אולם אין רוצים לוותר על

14

1. שביתת-הנשק עם מצטפא כמאל נחתמה ב־30 במאי ונכנסה לתוקף ב־1 ביוני 1920, לשלושה שבועות.
2. ב־1 ביולי 1920 הודיע פייצל ללונדון כי במשלחת לוועידת-השלום ישתתפו האמיר זיד, שר-החץ ד"ר שהבנדר ושר-החינוך סאטע אל-חצרי. יצטרפו אליהם כמלוויים, האמיר מישל לֶטֶף-אללה וקצין-מטה (PRO, FO 371/5036/E7651/2/44).
3. בעקבות הוועווע של החלטת סאן-רמו, שהעניקה לצרפת מנדט מלא על סוריה ועל לבנון, התפטר אל-רכאבי "מטעמי בריאות", וב־3 במאי נתמנתה ממשלה בראשותו של האשם אל-אתאסי. אחד מצעדיה הראשונים של ממשלה זו היה הכרזה על גיוס-חובה של כל תושבי הממלכה לשנה אחת (אמין סעיד, עמ' 148).
4. הוועדה העממית לביטחון לאומי תבעה את הכנסות דמי-הכופר (בדל) לעצמה, לצורך מימון פעולות החבורות שלחמו בצרפתים (פיליפ דוד, עמ' 86).

המאבק. מינויו של הרברט סמואל יקל את מלאכתם של הלאומנים הערביים – אומרים המנהיגים בדמשק, כיוון שיגביר את התסיסה גם בארץ־ישראל וגם מחוץ לה.⁵ דרכי הפעולה הפתוחות לפנייהם: שיגור משלחת לאירופה וזו תשתף פעולה עם המשלחת הסורית, שבראשה יעמוד האמיר זיד, כינון קשר מאורגן ופעיל יותר עם המנהיגים בארץ־ישראל, ולבסוף, הכשרת הבדווים להתקפות שיטתיות יותר על גבול ארץ־ישראל, התקפות שיתעצמו וילכו משעה שייצעו לגבול הצרפתי.⁶ כיוון שממשלת פייצל נתונה עתה בידיהם של הקיצונים,⁷ פייצל עצמו אנוס להיכנע יותר ויותר למזימותיה של ועדת־פלשתין⁸ של אל־נאדי אל־ערבי. ואף־על־פי־כן, המנהיגים הערביים מבקשים עכשיו הסכם עם הציונים, בהרגישם שהחלטת סאן־רמו הכבידה על פעולתם, אם לא בארץ־ישראל, לפחות באירופה.

הפגישה עם המנהיגים הערביים. אחרי פגישה בדמשק עם מר קלוריקי, היתה לנו פגישה עם כמה ממנהיגי המפלגה הפלשתינאית.⁹ הגענו

5. על גילגולי מינויו ועל החששות שליווהו, ראה Viscount Samuel, *Memoirs*, London 1945, pp. 150–152.
6. את אופיה של מלחמת הגרילה הפייצלית בצרפתים הגדיר הגנרל רושדי ביי, מפקד הדיוויזיה השריפית הרביעית (דיוויזיית חלב) כך: "כיוון שאין אנו יכולים להכריז מלחמה רשמית על צרפת, הבה נציף את הארץ בכנופיות שישמידו את הצרפתים בקמעונות." דבריו נאמרו ב־13 באפריל, 1920. (Lieutenant Colonel Goudot, "Les opérations de l'armée Française du Levant en 1921", *La Syrie et le Liban en 1921*, Paris 1922, p. 85). חרף פעולות העונשין של הצרפתים שפגעו בסוף מאי ותחילת יוני בעיקר בכפרי השיעים בג'בל עאמל, חידשו הבדווים את התקפותיהם על הצרפתים בגיזרת צור – מרג' עיון וספגו אבידות כבידות (דו"ח קציני־המודיעין הצרפתי, 14.6.1920–8, PRO, FO 371/5036/E8101/2/44; דו"ח הקונסול הבריטי בביירות, 22.6.1920, PRO, FO 371/5036/E7975/2/44).
7. גם ממשלת אל־אתאסי הגישה לקונגרס הסורי מצע ששלל את הציונות (נוואקיבי, עמ' 253).
8. עד חודש מאי 1920 פעלה בדמשק ועדת תיאום עם הפלשתינאים בארץ־ישראל, בשם אל־נדהא אל־פלשתיניה (ראה תזכירו של ל.י. שניאורסון, "התנועה הערבית בפלשתין", 19.3.1920, אצ"מ Z4/16078, עמ' 7; אמין סעיד, עמ' 43). בסוף מאי – תחילת יוני הקימו המנהיגים הפלשתינאים שנמלטו לדמשק אחרי מאורעות פסח בירושלים מסגרת כוללת בשם אל־ג'מעיה אל־ערביה אל־פלשתיניה. חבריה הראשיים היו עארף אל־עארף, חג' אמין אל־חוסייני ועזת דרווה (ראה פורת, עמ' 71).
9. הפגישה היתה ב־14 ביוני 1920. וכך תיאר אותה קלוריקי: "התייעצות זו יצאה לפועל באותו יום אחרי־הצהריים במלון 'ויקטוריה'. היו נוכחים באסיפה זו כל ראשי האיסיקלאל הארצישראלי וגם הרבה סוריים (אם איני טועה היה שם גם חג' אמין)... (על פרשת דרכינו, עמ' 33).

להסכמה בדבר הצורך בברית [entente]. החלטנו למנות ועדה מעורבת, בהרכב של חמישה ערבים וחמישה ציונים, והיא תיפגש בדמשק לפני צאת המשלחת, כדי לעבד תוכנית להסכמה. את חמשת הערבים ימנה הצד הפלשתינאי, באישורו של המלך. את חמשת החברים הציונים תמנה ההסתדרות הציונית בארץ-ישראל. על הוועדה המעורבת הזאת יוטל לעבד תוכנית להסכמה בין הערבים והציונים. גם המלך וגם המפלגה הלאומית רוצים מאוד שוועדה זו תתכנס לפני צאת המשלחת הסורית לאירופה.

שאלת המילווח. המלך סבור שהציונים הונו אותו בעניין המילווח. כך אמר: "הציונים חושבים שאחרי החלטת סאן-רמו שוב אין צורך להגיע לידי הבנה עם הערבים. ובכן, הם טועים, והציונים ינוקו מכך." אני מנסה להשהות את השיחות. בהיעדרו של פייצל, מסרתי מכתב לאמיר זיד, הממלא את מקומו, והסברתי שהדחיה בשיחות נובעת מכך שבלונדון האמינו כי פייצל עמד לבוא לאירופה. עכשיו, משהוחלט שהמלך לא יסע, תידון השאלה עם זיד, בשעה שיהיה באירופה.

שאלת העיתונות. שוב אני מסב שימת-לבך לצורך למשוך לצידנו את העיתונות בדמשק ולהעסיק כמה תועמלנים ערביים כדי שיעשו למעננו תעמולה בדמשק. ככל שהזמן חולף, יחמיר המצב וילך.

קשר להתנקש בחייו של הרברט סמואל. בהיעדרי מדמשק, שלח לך מר ריבלין רשימה של אישים העומדים בקשר עם הנאדי, שהציעו לארגן התנקשות בחייו של סמואל.¹⁰ רשימה זו מסר לנו חבר הנאדי בדמשק. אני מצרף עוד כמה שמות של חשודים.¹¹

בביירות. הגברת מרים הרי¹² סידרה פגישה ביני ובין מר מרסייה¹³ מן

10. יוסף יואל ריבלין אל ועדה-הצירים, דמשק, 9.6.1920, אצ"מ, L18/119/3. את המידע מסר לריבלין חסני אל-סוקי. שמות החשודים בהכנת ההתנקשות נמסרו למפקד המשטרה הקולונל בראמלי (Bramley). בולס הבריק את המידע ללונדון ב-19 ביוני 1920 והוסיף כי אף-על-פי שמקור האינפורמציה רק בזד"ח של סוכנים, הוא סבור שצריך לכלוא את שבעת החשודים בעכו, אחרי חג ביראם המוסלמי, ולהעמיד עליהם משמר בריטי. PRO, FO 371/5263/E6786/44 באישורו של המימשל מינה ועדה-הצירים לסמואל שומרי-ראש יהודים: את ג'ו (יוסף) כץ, את ישראל בלומנפלד ואת אברהם שפירא. ראה וייצמן אל אידר (מברק), 18.6.1920, אצ"מ Z4/16033; אידר אל וייצמן, 21.6.1920, שם, עמ' 2-3 במכתב.

11. לא מצורף.

12. מרים הרי (1875-1958), בתו של "זייפן העתיקות" מוזס וילהלם שפירא, סופרת צרפתית נודעת. בעלה שימש במטהו של הגנרל גורו.

13. L. Mercier היה קצין-הקישור הראשון בדמשק עד שהועבר ללשכה המדינית של הנציבות, בביירות.

הלשכה המדינית בביירות. הסברתי לו את הצורך בעמדה חיובית של השלטונות הצרפתיים כלפי הציונות. בחוגים הצרפתיים מתחילים להתעניין בציונות. הסברתי למרסייה את המצב בארץ־ישראל. מרסייה מסכים להורות לקונסוליה הצרפתית בארץ־ישראל לנהוג בחיוב כלפי הציונים.¹⁴ הוא ביקשני לשוב ולבקר בביירות כדי להיפגש עם מר גורו. אחרי שתתקיים הפגישה הזאת, אגיש לך דו"ח מפורט.

15

צרפתית, אצ"מ Z4/16078. הדו"ח נחתם בירושלים ב־28 ביוני 1920, והוא הדו"ח האחרון שמצאנו. כולו מיוחד לעניין המשא־ומתן עם חברי ועדת פלשתיין של הקונגרס הסורי.

לד"ר וייצמן, לונדון

דין־וחשבון על המצב בדמשק, 22–27 ביוני 1920

שלחתי לך, באמצעות מר אוסישקין,¹ דו"ח על שיחותינו עם הנציגים של ועדת פלשתיין בקונגרס הסורי. הוסכם שבהקדם האפשרי, ולפני צאת המשלחת הסורית לאירופה, תתכנס בדמשק ועדה משותפת, בהרכב חמישה ציונים וחמישה ערבים, ותעבד תוכנית להסכמה בין הערבים ובין הציונים. הנציגים הציוניים והערביים חייבים להיות מצויידיים ביפוי־כוח, אלה מטעם הקונגרס הסורי ואלה מטעם ההסתדרות הציונית. הממשלה הערבית התייחסה להצעה זו בחיוב גמור. המלך פייצל, שהלאומנים מתקיפים אותו בלי הרף, היה רוצה בהסכמה, אף־על־פי שהוא חש, מצד אחד, שהציונים רימו אותו בסאן־רמו, ומצד שני הוא מאוכזב מעניין המלווה. הוא ממשיך לחלום שהעניין יתממש, ואילו אני איני חדל לחפש תירוצים חדשים לבקרים לאי־הביצוע של התוכנית הזאת עד כה. ועדת פלשתיין התכנסה ואישרה את ההחלטה שקיבלנו, יחד עם נציגיה,

14. השווה קלמי אל וייצמן, ביירות, 6.6.1920, אצ"מ, Z4/16078, Z4/2332, ומברקו אל וייצמן, 17.7.1920, אצ"מ Z4/16078.

15

1. ראה לעיל, תעודה מס' 14. אוסישקין יצא לאירופה בסוף יוני 1920.

להיוועד ולעבד בצוותא את התוכנית שתובא לאישור המלך מצד אחד ולאישור האקזקוטיבה הציונית מן הצד השני.

כמו כן דרשו הנציגים הערביים שעבודתנו תיעשה בחשאי עד אשר נגיע לתוצאה סופית, ורק אז תובא לידיעת המועדונים² והציבור הרחב.

לדאבוני היו הדלפות. נודע בדמשק שהיו כמה פגישות בעיר גופה, שתכליתן לבוא לידי הסכמה עם הציונים. דיברו על כך במועדונים, באגודות ובעיתונים. רקמו אגדות, ובקיצור – הדבר חולל מהומה. דיברו על כך בקונגרס,³ מטעם הנוער הפלשתינאי נשלחו מחאות לקונגרס הסורי ולראש הממשלה, ולפי הידיעות שקיבלנו מדמשק, נאלץ שר-הפנים רדא אל-צולח להתפטר בגלל התפקיד הנכבד שמילא בנו, חבר הקונגרס, בארגון הפגישות הללו.⁴ ב"מופיד", העיתון הרשמי-למחצה של הממשלה והקונגרס, ניתן התיאור הבא של עניין ההסכמה: "בדמשק נערכו פגישות בין ארבעה אישים ציוניים, האדונים קלורסקי, רוזנהק, פלמן ושבתי לוי,⁵ ושלושה נציגים של

2. המועדונים הפוליטיים, שהחשוב שבהם, אל-נאדי אל-ערבי, היו לו סניפים בכל עריה הגדולות של סוריה.

3. בכתבה שנדפסה ב"דאר היום" (6 ביולי 1920, עמ' 2, בחתימת "מקומי". הכתבה נשלחה מדמשק ב-30 ביוני) נאמר: "באי כוח פלשתינה [בקונגרס] דרשו שלא ירשו לשום איש לבוא בדברים עם מישהו בשאלות מדיניות הנוגעות לאיזה חלק של סוריה. דרישה זו באה כתוצאה מהמשא-ומתן של אחדים מבני פלשתינה עם מר קלורסקי, אפס כי ההצעה נדחתה, כי העלוה על הפרק רק אנשים פרטיים ולא אגודות או אנשים רשמיים. נגד זה הציעו לשאול את הממשלה בירור דברים בדבר המשא-ומתן שהיה עם מר קלורסקי. בעיתון סלאם שיצא ביפו נתפרסמה ידיעה על זה שקלורסקי נתקבל על-ידי המלך, ששלח אליו שליחים להביאו. הפרסום גרם ויכוחים בחוגים המדיניים."

4. ריאד אל-צולח, בנו של רדא אל-צולח, הוא שהזמין את קלורסקי לבוא לשיחות בדמשק. ראה לעיל, מבוא, פרק ד. סברות על נסיבות התפטרותו של רדא אל-צולח – ראה הארץ, 1920.5.7.

5. והשווה "מכתבים מדמשק", הארץ, 1920.6.22: "הגיעו לדמשק ה' קלברסקי מראש-פנה, ה' שבתי לוי וה' רוזנהק פקיד היקא מחיפה, ושהו כאן ימים אחדים. היום בצהרים נתקבל מר קלברסקי לראיון אצל המלך פיזל." שבתי לוי היה חבר, עם קלורסקי ואחרים, בוועדה לענייני ערבים שהוקמה ליד ועד-הצירים במאי 1920 (ראה אוסישקין אל פראנק, 10.5.1920, אצ"מ L3/240; ופרוטוקולים בוודדים של ישיבות הוועדה, אצ"מ L18/119/4. אין ספק כי ז'ול (יואל) רוזנהק אכן היה בדמשק בין 12 ו-17 ביוני, כשהוא מצוייד במכתב-אשראי על סך אלף ל"מ (ראה הוראותיו לבנק אפ"ק בחיפה, 11.6.1920, אצ"מ J15/6595, עמ' 351 בפנקס ההתקנות). ב-5 ביולי הורה רוזנהק לאפ"ק לשלם 75 ל"מ למוסה כאום (אל-חוסייני) ו-15 ל"מ לעבד אל-רוק אתאסי, בדמשק (שם). נראה שהתשלומים הללו גם הם קשורים בשיחות קלורסקי. מן הראוי לציין עוד כי קלורסקי, שבתי לוי ורוזנהק – שלושתם היו פקיד "ק"א.

ועדת פלשתיין של הקונגרס הסורי, בעניין הצורך בהסכמה על שאלת פלשתיין. הנציגים הפלשתינאיים שאלו את הנציגים הציוניים אם יש בידם יפוי-כוח. הם השיבו שאין להם האמנה. הנציגים הפלשתינאים הסבירו לציונים שלא יוכלו להגיע לכלל הסכמה כל זמן שהיהודים לא יוותרו על הבית-הלאומי. זה כל מה שהיה. השליחים הציוניים חזרו לחיפה, דרך ביירות, וריאד אל-צולח, בנו של שר-הפנים, ליווה אותם לביירות.⁶

אני סבור שכל זה אינו מעלה ואינו מוריד. בדמשק נוטים עכשיו מאוד להסכמה. מכאן שיש לנו עתה שהות עד לבואו של סמואל ועד לקבלת הוראות ממך. אני מאמין שחרף ההתפתחויות בדמשק, בכל-זאת תתכנס הוועדה המשותפת. אנו זקוקים להוראות כדי שנוכל להתכנס בהקדם האפשרי. המחאות שנשלחו לקונגרס, ההתקפות על הממשלה, ההכחות בעיתונים הרשמיים-למחצה, כל אלה אינם משנים את מצבנו בדמשק. הממשלה ומנהיגים רבים הם בעד כינוס הוועדה המעורבת. אשר לנו, גם לנו אינטרס חשוב ביותר לעמוד בקשר עם המנהיגים ולהקים את הוועדה הזאת, אפילו אין ביטחון שיהיו תוצאות חיוביות.

בינתיים, הקיצונים בדמשק מקיימים קשר עם הקיצונים בארץ-ישראל, אם לשם הכנת התנקשות בחייו של סמואל, ואם כדי להעמיד בדרכו מכשולים ממכשולים שונים.⁷

6. ב-4.7.1920 הביא "הארץ" תקציר מרשימה על פרשה זו, שנדפסה בעיתון "סוריה אל-ג'נוביה" ב-29 ביוני. לדברי בעל הרשימה, קלורסקי הודה בשיחה עמו כי "לא הצליח בבואו". ראש-הממשלה והמיניסטרים דחו את רעיון הפשרה ואילו "הפלשתינאים הצעירים היושבים בדמשק שלחו לו ועדה למען דעת את תנאי הפשרה ולא לתת לו שום תשובה מוחלטת, וכיון ששאלת העליה לארץ אשר עליה עמד קלברסקי היא התנאי החשוב והגדול ביותר, לא חפצו הפלשתינאים לבוא אתו יותר בדברים." ההיסטוריונית ח'יריה קאסמיה בחרה להביא בעניין זה ציטוטים קלושים מן העיתון "אל-כנאנה", 23 ו-28 ביוני 1920 ומ"אל-דפאע", 25 ביוני (אל-חקומה אל-ערביה פי דמשק בין 1918-1920, עמ' 185). מפיו של עזת דרוזה, שהיה בין האישים שנפגשו עם קלורסקי, שמעה המחברת את הדברים האלו: "קלורסקי יסד בארץ-ישראל את האגודה הערבית-יהודית, שהטיפה לדו-קיום בשלום. הוא בא לדמשק והתקשר עם כמה ממקורביו של פיצל וניסה להשפיע עלינו [דהיינו הפלשתינאים יושבי דמשק], אך הדבר לא עלה בידו. העניינים הגיעו עד כדי כך שהיו שביקשו להתנקש בחייו. אנו מצאנו שאין הוא ראוי לתשומת-לב." (שם, הערה 1).

7. סמואל ירד בחוף יפו ב-30 ביוני 1920 ונכנס לתפקידו כנציב עליון ב-1 ביולי.

